

هاشيم ترلان

آجيلي-شيرينلي خاطرهلر

رنداكتور : ع.م. آغداشلي

كتابين ايچيندهكيلر

سياحتنامه و خاطرهلر حاققیندا

سياحتنامه و خاطرهلرین اهميتي

1- اثرین تاریخي اهميتي

2- اثرین یارادیجیلیق جهتي مؤلفدن

20-نجي عصرین اوئلرینده عمومی وضعیت

باکي یا دوغرو

مکتب یوللاریندا

مکتبلي گونلریم داوام اندير

حاشیه

گوزلنيلمهين حادثه!

روسيا سفریمیز

الوداع باکي!

انزهلي ساحیلینده

حاشیه

حاشیه

سارابا دوغرو حرکت

حاشیه

حاشیه

زنگان یوللاریندا

حاشیه

حاشیه

سارابدا

حاشیه

حاشیه

كند حياتي

حاشيه

نوروز

قوزو اوتاران گونلريم

حاشيه

حاشيه

حاشيه

حاشيه

حاشيه

تبريز سفري

حاشيه

حاشيه

حاشيه

شوروي قوشونلاري آذربايجاندا

كندليرين عصيانى

حاشيه

حاشيه

توي

قاسيمخان و آردالان حادثهسي

فاطمانيه اولدو؟

حاشيه

حاشيه

ملي حؤكومتين نائيلتيري

حاشيه

محاربەنين سونو

شوروي قوشونلارينين ايراندان چيخماسي

مركزي دولتين ملي حؤكومتە قارشى مناسيبي

ملي حؤكومت اوز ايشينه داوام اندير

آذربايجان اوزەرينە قارا بولودلار چؤكور

فاجعه باشلانير

سياحتنامه و خاطرهلر حاققيندا

سۆز بوخدور كي، سياحتنامە و خاطره‌لرين تاريخين قارائليق و ابهاملي نۇقتەلرينين آيدىنلاشماسىندا عوض سىز رولو اولموشدور. ايستر سياحتنامەلرين، ايسترسە دە خاطره‌لرين مؤلفلري بير چوخ حاللاردا أدلي-بللي آدمالار و نئجه دئيرلرسياسي مدني شخصيتلر اولموشلار. ائله بونا گۆره دە اونلار گۆردوكلري هر بير شئي، ياخود اۆزلرينه باش وئرن هر بير حادثه‌ني قيدە آلماقدان، يازماقدان چكىنميشلر. اونلار ياشادىقلاري دؤوره خاراكترىك اولان حادثه‌لري قلمە آلاراق اييتيب جاتماسينا مانع اولموشلار.

سياحتنامە و خاطره‌لرين تكةجه سياسي تاريخين دئييل، عيني حالدا بشرىتين سوسىال-سياسي، مدني-اقتصادى، سوسىال-لينقويستىك، عادت-عنعه و انتنوقرافىك كئچميشينين دە ايشىقلانديرىليب اؤيرەنىلمەسىندە و نهايت عمومى لشديريلمەسىندە اولدوقجا بؤيوك رولو اولموشدور.

سياحتنامەلر مقصديؤنلو اولوب اولماسي باخيمىندان ايكي قرويا بؤلونور:

1- مقصديؤنلو سياحتنامەلر.

2- مقصديؤنلو اولمايان سياحتنامەلر.

مقصديؤنلو سياحتنامەلر معين موضوعنو آراشديرىپ اؤيرنمك اوچون شخصاسياحين اۆز شخصي ماراغي نتيجه‌سىندە باش وئرميشدير. اورتا عصرين بير چوخ عالملري اۆز علمي بيليكلريني آرتيرماق، دونيانين مشهور و معتبر علم اوچاقلاريندان يارارلانماق، مختلف منطقەلرين جغرافي خصوصيتلريني، اورا داي خالقلارين عادت-عنعه‌لري ايله تانيش اولماق، ائله‌جه دە ادبي، بديعي، سوسىال و سياسي جريانلارلا تانيش اولماق اوچون اوزون مدتلي سياحتە چىخاراق گۆروب-انشيتديكلريني قيدە آلاراق چاغداش اولدوغو دؤور و گله‌جك نسيللر اوچون قيمتلي هديەلر حاضيرلاميشلار.

همين سياحتلر 18-19 عصرلره قدر بو و يا ديگر اولكه‌لرين طبيعتي، اهالييسي، تاريخي، تصرفاتينا دائر، همچنين يئرين عمومى خصوصيتي و سطح قورولوشو حاقيندا معلوماتلارين الدهه اولونماسي اوچون مهم منبعلردن بيرى ساييليردي. سونرالار تدقيقاتلارين درينلشمەسي، علمي مقصد و وظيفه‌لرين اختصا صلاشماسي ايله علاقه‌دار سياحتلر علمي كشفيات خصوصيتلري داشيماغا باشلايدي.

مقصديؤنلو سياحتنامەلردن نمونه اولاراق ناصر خسرو قوبادياني نين «سفرنامە» سي و زين العبددين مراغه‌اي نين «ابراهيم بهيين سياحتنامە سي» نين آدلاريني چكمك اولار.

مقصد بؤنلو اولمايان سياحتنامەلره گلديكده ايسه دئمەلي بيك كي، بو نوع سياحتنامەلر مؤلفين داشيديغي وظيفه باخيمىندان ايكنجي پلاندا دورور. بئله كي، معين وظيفه‌ني يئرينه يئتيرمك اوچون معين ياخود مختلف منطقەلره گۆندەريلن سياح اۆز وظيفه‌سىندن علاوه راستلاشديغي، شاهدي اولدوغو منطقە، قوم و حادثه‌لري قيدە آلماقلا سفرنامە يازماق تشبوتونه دە ال آتير. مثال اوچون اسپانيا كرالي نين مشهور ايمپراتور تيمورون ساراينا گۆندردىگي نماينده هئياتينه

يازديغي ايله بو حقيقت آراسينداكي ضدتيي نجه اساسلانديرماق اولار؟ آذربايجان شرقشوناسي ج. صاديقووا «فارس ديليني تدقيق ائدن آذربايجان عالمري» آدلي اثرينده همين مسئلهنين حلينه چاليساراق يازير: «چوخ گمان كي، ناصر خسرو... بو صنعتكارين آرخائيك و يا باشقاديالئكتلره مخصوص بعضي سؤزلري بيلمه سيني ملتتئين فارس اولماماسيني» باشقا سؤزله تورك اولدوغونو [نظرده توتوب بو خاريداكي فيكري سؤيله ميشدير...].

نه ايسه ناصر خسرو قوباديانيين هنج بير پلان اوزره دئييل، يالئيز گوردوگونو يازديغي بو قيد آذربايجان خالقيين پهلوي سولاله سيني حاكميته گلديگي ايللردن اعتباراً معروض قالدغي نامرد بير اتهامي؛ «گويا آذربايجان خالقي سلجوقلاردان سونرا تورك اولموشلار»، اويدورماسيني ارادان قالديران دانيلماز تاريخي فاكتلاردان بيريدير.

ايكيجي نمونه بياور شاهين يازديغي «بياور نامه» آدلي خاطره لريدير. اونون «جيغاتاي» ديلينده يازديغي «بياور نامه» آدلي اوتوبيوگرافيك اثرينده بياور شاهين سفرلري اورتا آسيا، افانستان و هينديستانين طبيعت منظره لري، كند حياتي، اعيانلارين معيشتي، دؤورون عادت و عنعنه لري تصوير ائديلير. بياورون بو اثري تورك ائتنوسلاريين سوسيال لينقويستيكي حياتي، ائله جه ده تورك ديللرينين تاريخي قراماتيكا سينين اؤيره نيلمه سينده دانيلماز رول اويناير. دونيا ادبياتي نين قيمتلي نمونه لرinden اولان «بياور نامه» اينگيليس، فرانسيز، آلمان، روس و فارس ديللرينه ترجمه اولونموشدور.

هاشم ترلانين «آجيلي-شيرينلي خاطره لريم» اثرينه گلديكده ايسه اونو اينديه كي مي بو زانردا يازيلان ديگر اثرلردن آيران يونئيكي-رومانتيك و بير سؤزله ياراديجيلىق جهتي دير. بونا گؤره ده بيز همين يازيني ايكي جهتن، تاريخي و ياراديجيلىق جهتيندن گوزدن كنجيرمهي مقصده اويغون بيلديك.

1- اثرين تاريخي اهميتي

هاشم ترلانين «آجيلي-شيرينلي خاطره لريم» اثري جمعيتيميزين سوسيال، سياسي و اقتصادي وضعيتيني عكس ائتديرمكه اؤز لايقلي رولونو اويناير. ايكي دونيا محاربه سي آراسينداكي بير تاريخي پروسئسده خالقيميزين طبيعته و حاقسىزليغا قارشى مبارزه سي زاماني باشينا آچيلان اويونلار بعضاً عادي بير يازي ديلي، بعضاً ده بديعي ديلله ايفاده اولونور. همين يازيدان استفاده ائدهرك تاريخين اساس محرتكي اولان خالق كوتله سينه قارشى دوران قوه و عامللري آشاغيداكي كي مي عموميلشديريريك:

1- قوراقلىق، دولو و اقليم شرائطي نين الؤثريلشلي اولماماسي كي مي طبعي مصيبتلر.

2- محصولو سيچاندان، بؤجكلردن و س. بو كي مي چوردان قوروياچاق علم و تئخنيكانين يوخلوغو.

3- كندلرده و يوللاردا خالقي چاپيب تالايان فيريلداقچيلار، خانلار و فئوداللار اباغلي اولان بانديتلر و خالقين اؤز ديلي ايله دئسك قارا گروهلار.

بئىلىكلە ئۆز ۋارى، دۆلىتى، سانائىتى ۋە مەدەنىيىتى بىلەن باغلىقلىرىنى خىران ئىدىن
باكى ئازى بايىچاندىن دېگەر سىرھىيانى شەھەر ۋە كەندىلىرى كىمى ساراب ھاھىسىنى دە قىل
ئىدىر .

ئۆز دۇغما يوردىلارنى ئارخادا قۇيۇپ كەن دېگەر مەھجەردىن قىللى اولاراق
باكىدائادان اولان ھاشىم تىلان ۋەلىلىرى بىلەن بىرلىكتە ئىراندا دۇنمەلى اولاركن
چوخ غرىبەبىر احوال-روھىيە كىچىرىر . البتە اوندكى بو احوال-روھىيە ئۆز-
ئۆزىگە دىيىل، «ۋالودىيا» ادلى بىر دوستو بىلەن دانىشماركن مىدانى چىخىر . بو دا
طىبىيىدىر ، چونكى ئىراندىن ھىچ بىر تىۋىر ۋەلىمىيان بىلەن ھاشىم كىرلىگىن ۋە
مىرتىج سىياسەتچىلەرنى ئومۇمىيەتتە ئىران ۋە خىسۇسىيەتتە ئازى بايىچان خالىقنا نىچە دىۋان
توتۇغۇنى بىلەن بىلمەيدى . اوستەلىك باكىدا بىلەن بىر شايە دە يارانىر كى ، گۇيا
رىضاخان ھاكىمىيەتتە الە كىچىرىدىكىن سونرا ۋەلىيەت تامامىلە دىگىشەپ ، بىلەن بىلەن
تەخسىل اوچاقلىرى يارانىپ ، نىچە نىرلەر ۋەلىيەتتە «گۈل گۈلۈ چاغىرىر» . بونا
گۈرە دە مولفەن دىيىگىنە گۈرە چوخ ساۋادلى اولان ۋەلىيەتتىن سۆزلىرىنى ھىچ
بىرى اونو ئۆز قارىندىن بايىندىر بىلمەيدىر .

تىۋادى دىيىلدىر كى ، ئىراندا سىر زامانى قارىشىنى ئىنالىماز ھادىسەلەر
چىخاندائىستىر - ئىستەمىز ۋەلىيەتتىن دىيىگى سۆزلىرى خاۋىرلايدىر :

بىز ئۆز باغلى شىۋىلەرىمىزى كەمىدىن ئىندىرەمگە باشلايدىق . جىل ۋە كەندىلەرىمىز بىزە
كۆمەك ئىدىرەلەر . اخىرىش سالونىدا كەتەلى ئىدىك . سالونىدا اخىرىش باشلاندى ، بىز
ئۆز شىۋىلەرىمىزدىن ئارخاينى ئىدىك . اخى باسلى اولان بىر شىۋىمىز بوخ ئىدى .
اخىرىش مامورلارنىن گۆزلىرى مەنمە كىتابلارنى ساقاشاندا جەتە بىر ھالدا كىتابلىرى
ارامغا باشلايدىلار . «كىتاب قەغەزىدىر» ، دىيىپ اولارنى باشقا شىۋىلەردىن ئىدىرەلەر . مەنمە
گۆزلىرىمىزى قارىلىق دومان ئىدى . اخىرىش ئىدىپ كىتابلىرى قۇچاقلايدىم ۋە دىيىم :

- سىزىن بو كىتابلىرى ئالماغا ئىختىيارىنىز بوخدور . بونلار مەنمە درس كىتابلىرىمىدىر .

مامور ھىرىلى باخىشلارلا مەنە باخىپ ، «اولمازا» دىدى ، كىتاب قەغەزىدىر . مەن سۆزلىرىمىزى داۋام
ئىندىرەپ دىيىم :

- بىز كى ، قاجاق مەل ئاپارماق ئىستەمىرىك . مەن ئىراندا كىتاب بوخدور ؟

- كىتاب وارەيدىر ، ئامما سىزىن كىتابلاردىن باشقايدىر .

مەن ۋە ئانام نە دىيىكسە اولمايدى . مەن كىتابلارنىمەن ئىرىلماق ئىستەمىرىدەم . مامور ئىستەمىرىدەم
ھىرىلى ھالا دوشودور . 30 جەلدە باخىن كىتابلاردىن 4 جەلدە ناغىل كىتابلىرىنى سىجىپ ، «خواھىش
ئىدىم ، بو ناغىل كىتابلارنى ئاجازە ۋەلىن» ، دىيىپ اولارنى بىر-بىرگە سىرەمگە باشلايدىم :

- بو ئىلى مەنەن ، بو ھىلى ۋە كىرەم ، بو ھىرە مەنەن ، بو دا شەھەر ئىسمەلىن ناغىلەيدىر . بونلار
داسۆزۈنۈز ۋەلىمى ؟

مامور بىزى باشىندىن ئالەمەك اوچون ناغىل كىتابلىرىنى اوستۇمە ئىپ دىدى :

- بو ناغىل كىتابلىرى سىزىن ! با ئالەمەك .

بىلەن بىلەن ۋەلىن ئالەمەك ھىلى خاۋىرىمە بىر ئاجەيى ... ۋەلىيەتتىن بىرىنچى قەغەزە دىيىگى
سۆزلىر بادىمە دوشود . ئىماندا ئازەھەم ئازالەيدى . مەسافىرلەر بوكلەرنى قاپىقلار بىخىپ غازبايدىن
ئىزلىپە ھىرە كەندىرەلەر . ئىمانىن بوخارى باشىندىن كەن دۆرد نەز مەكتەپ شاگردى قەتەمى جەل
ئالەمەي ... ئىندى بو مەكتەپ شاگردلىرىنى درس اوخوماغا كەن گۆرەنە ئىراندا دامەكتەپ اولدۇغۇنى
گۆرۈردۈم . بو مەنە ئىستەمىرىك ۋەلىرىدى . اوشاقلار مەن باشدا با دا مەنەن كىچىك نەزە كەندىرەلەر .
اونلار بىزە باخىنلاشەردىلار . داللىرىندا كىتاب چاقاشى گۆرۈنۈردۈ بوكلەرىمىزىن بىلەن چاقاشى

دالاشماغا باشلادىلار. مەن ئۇلارنى سۆزلەرنى باشا دوشموردوم. ئىزلى دېلىنە دانىشېردىلار،
ئامانە ئوچۇن ئۇل ئويىنىپ گۈلن اوشاقلار ئىندې بېر بېرىنن جانىنا دوشموشدۇ؟ ئونون سېنىي
بائىمدا داپانن جېلىن سوروشدۇم. او دئدى:

- سېزىن شۇئېرىنىزى داشىماقدان ئۇئودور.

- مگر ئونلار حمالدىر؟

- گۇرمورسنىمى؟

بىندې فدر دقئە باخمىنىم اوشاقلارنى دالىندا كىتاب-دفتر جانئاسى دئىل، بالانىمىش. آه،
والودبا نە ئوچۇن سىنن سۆزلەرنە باخىپ باكىدا فالمايدىم؟

شاھدى اولدوغو وضعىتن سون درجە سارسىلان ئرلان ئوزو دئىمىشكىن
ھاردان بىلەيدى كى، «گۇرەجك گۈنلرى ھلە قاباقدادىر». او ھلە بىلمىردى كى،
ايراندا مولكىت خانلار، فۇداللار، كىندخالارا و دۇلت مأمورلارىنا عائدىر.
آشاغىداكى ئىپىزود ھىمىن مۇضوعنو ئوتون آيدىنلىغى ايلە گۇستىر:

... ئانامىن باكىدا مەن آلدېغى فۇزو درىسېنن ئېكىلمىش گۇموشى خىز بئىجەگى بېرىنچى دفعە
اولاراق بىنمە گۇبىپ سائىمى مالىلارنى بائىندا داپىلمىشدىم. دۇورمە بېغىلان آداملار ھىر شۇنن
اول اگىنمىكى گوموشو بئىجەبە ناماشا اندىردىلر. ھامىنن گۇزلىرى مەدىكىلمىشدى. مەن ايسە
بىشمان ابدىم، فېكر اندىرىم كى، ئو بئىجەگى ئوئە فوبىگلىسئىم، ئوندىن باخىشى اولاردى.
چونكى مشىرلرىن ئو حىسرىلى باخىشىلارىندىن نگران ابدىم. ئانام ئوز كىندىلرىمىزلە ئىجە آددىم
كناردا صىبب اندىردى. ئو آندا گىئىملى، بىزىمىش، دۇزىمىش بىر جىئىم، بائىندا مەن باشدا اولان
اوغلو گۇرودى. ئو آغا ئىننە رام-راھ فېرمىزى خالوسۇك باغلامىشدى. عىنەگى و بئىجەگىنن
فولوندىن ئىشېگە جىخىمىش كۇينەگىنن دوگمىلرى فېزىل كىمى بارىلدا بىردى. او سائىلان شۇلرى
نظرىن كىچىرىدى. اوغلونون گۇزلىرى اگىنمىكى گوموشو خىز بئىجەگە دېكىلمىشدى. اوغلان
آناسىنن فولونو دارىبىگوموشو بئىجەگى اونا گۇستردى. ئو مەن خىطر علامىنى ابدى. آناسى
اگىنمە باخدى. ئلە بىل او دا بېنىمىشدى. فارسجا مەن نە دئدىسە باشا دوشمەدىم. او ئونو آندىبىپ
بارى فارسى بارى ئوركى دئدى:

- اگىنمىكى او بئىجەبى سائىرسانمى؟

- بوخ، سائىق ئوچۇن اولسا بىدى، اگىنمە گىئىزدىم.

مىئلە گىئىدېكە بۇيويوردى. ئانامىن ئو احوالاندان خىردار اولماغىندىن فۇرخوردوم. جاماعانى
باشىمدان داغىملىق ئوچۇن اطرافىما بېغىلانلار دئدىم:

- نە ايسە بېرىسىنن؟ گىئىن. مەن ھىچ نە سائىق ايسەمىم.

جىئىنئىم كېشى اوغلونا دئدى:

- سائىق ايسەمىم.

اوغلان آغلاماغا باشلادى، آناسىنا دئدى:

- نە فېمەن اولورسا، گرگ آلاسان.

آناسى مەن دۇئوب جىئىندىن بوللارنى جىخارىپ گۇستردى:

- فېمىنى نە فدر دېرسە، مەن ايكى برابىر وئرمگە حاضر ام. 50 ئومەن باخشىدېرمى؟

- بوخ! سائىمى ام، سائىلمالى اولسا بىدى اگىنمە گىئىزدىم.

آناسى اوغلونو چوخ سۇدېگىنن اونون آرزولارىنى بئىرنە بئىرىمك ئوچۇن ھىر ايش گۇرمگە
حاضر ابدى. مەن ايسە گۇموشو بئىجەبى ئونلارنى ھامىسېندىن چوخ ايسە بېرىدىم. جاماعات
باشىمىزا بېغىلمىشدى. اوغلان ايسە آغلاماقتا ابدى. ئو زامان آرابا بىر دىللل سوخولدى. سودانى

باريشدېرماق اوجون احوالاي اؤپرېنېب، اوغلانين اناسينين الينمكي 50 نومي الېب منېم اوجوما باسدي:

- باخشی بول وئریز، نئجه برابر اونون قېمئیدیر، آلاه خبر وئرسین.

اَوْزِ اَکْثَرِ الْمَیْمَنِ بِالْأَرْدَنِ، سَائِلُ ابْنِ مَرْحَمٍ.

اوغلان آغلماقدا ایدی. آناسی اونا نصیحت وئرمک، «آغلما من باریسدن اوندان باخشیمین آلب گنیرم»، دئییردی.

اوغلان ایسه بو سۆزلره باخماباراق گۆزلرینین باشین آخیدیردی. یواندا آنلم محرکەني گۆروب،
مندن نه اولدوغونو خبر آلدی. دئدیڭ:

- بیر خبر بوخدور، اگنیمدمکي بئنجهگي آلماق ایسنه بیر لر. اوغلانین آناسی آنامی گوروب،»بو سیزین اوغلونوزدور؟«، دئییه سوروشدو.

- بلي منيڻ او غلومدور.

- منيڭ اوغلوڭ باباقدان بويۇنوما مېنىڭ، دىئېتېر كى، سېزىن اوغلاننىڭ گىنېدېگى بىنچىيى اوئالېم.
 ايندى مەن حاضراڭ اېكى بىراىر قېمەتە آلام. بويۇر، بو دا 50 ئومەن.

آلخ دا مېنېڭ سۆزلۈرېمى ئىصديق ئندېب دئدى:

- خبر سائېلمالې مال دښېل. او بڼجك او غلومون اوژونونډور، مگر گور مور سن گڼېب اگڼڼه.

يو آندا بير آزادانين دڭهنك باشيميزا بېخيلان اداملاري آرا لايبب ايجيري سوخولدو:

- نه خبر دیر؟ نه اوچون دا غیایب گئیمیر سینیز؟!

جنتلنم آزاداني گۇرۇن كېمىي گۇزلىرى گۈلدۈ. احوالايي بېلىندىن سونرا انامى وادار انڭىردى
كى، آزادانين سۇزلىرىنە قولاق آسېب مەملە ائەلسين. انام دا بوخ دىئىردى. اوغلان
گۇزلىرىنن باشين سېلە سېلە مە غەصىبە باخىردى. اناسى اوغلونو آغلار گۇرۇنە ناراحات
اولوردۇ. مەن ايسە انامين اونلاردا بوخ دىئىپ رد جاوابى وئردىگىنە گۇرە فخر انڭىردىم. باجارا
بېلىنىدىم فوجا قلايىپ اوڭىردىم انامى. دىلال ھە دە ال جكمىردى. بېزى
سودا لاشىدىملىق ايسە بىردى. آزادان ارامىزدان جېخىپ مەركەبە باخىن لاشان بىر افسىرىن
قاباغىدا خىردار دوروب اونا گۇزارش وئردى. افسىر گىلىپ آغانى گۇرۇن كېمىي اوڭونو اېنىردى.
الېنى قولايغىن دېيىنە آبارىپ اوڭونو كېمىي دومدوز خىردار داپاندى و؛ «ئېلى قورىبان!»، دىئىپ
اوندان جاواب گۇزلىدى. «گۇرۇسەن بوكمىدىر؟»، دىئە اوڭ اوڭومە دوشوندىم. حالېم
گۇندىكجە خارابلاشىردى. اوغلان داھا آغلامىردى. افسىرلە اناسىنن آراسىندا گۇندىكجە
قولاق آسىردى. اوڭ-اوڭومە دىئىردىم كى، گۇرۇسەن بىنچەگى مەنمى الېمىن آلا جافلارمى؟ بو
سۇالا اوڭوم جاواب وئىرىك «بوخ، راضى اولمارام گوموشو بىنچەگى الېمىن وئرىم»،
دىئىردىم. افسىر آغا اېلە صەحبىنى قورنارىدىغان سونرا انامى بىر طرفە جكمىپ دىدى:

- سن یونو نانیمیرسان! یو ائله خان دیر کی، اونون آدی جکیننده یونون گیلانلی لار نیر خبر اسیر.
اونولا طرف اولسان، منیمله طرف اولاجاسان. آلم جاواب وئردی:

- او اۆزۈنە خاندېر، اونۇلا مېڭە نە اېشېڭ؟ مەل مېڭىدېر اخۇبارې دا مېڭەلەدېر.
سائىملىق اېسئەمېرە.

افسر دېسلر ښي فېجېر دېب دندې:

- بس اٹلہ.

جلیلین آناسی جبرائیل کہنی انا میں ہانڈا گلاب سورو شدو:

- آغا میر حسن سن انڑ ملین شہر لڑین بیرینہ گُندم جکسن پا کنده؟

- کنه

- رحمەتلىك ئوغۇل بۇ بىئىك كىد بىرىدە بىر ئاي دا داوام ئىتمىز. اونون ئوكلىرى ئىچە گونون عرضىدە جالى ئىكانلارنى ئېلىشىپ ئاران گىندەك. اونون سە ئىرمىگى بولا اون دەستبائار ئالارسىن.

ئىلم بوشالمىشىدى. قىيىم دۇيۇنىمگە باشلادى. ئانام گۆزلىرىمە باخاندە نە دىمىك ئېسىدەپ كېتى بېلىدىم. اودور كى، ئاناما دىدىم:

- مەن بۇ بىئىكگى اگىتىمەن جىخارما باجىلغىم.

اوغلىنى گۆز باشلارنى قورويوب عرضىدە ئوداقلارنىدا شىن ئېسىم اويىناشېردى. بىر ئاز بوندىن قاپاق او اغلاپىردى، ائىدى ايسە مەن اغلاپىرىدىم. قىيىمىز بۇ ائىدى كى، او آشكارا اغلاپىردى. مەن ايسە اېچىمە. نىرىت ئامام وجودومو ئوروموشىدۇ. اوغلاننى اوسىئونە ئېلىپ اونو بوغماق ايسىمىرىدىم. گۆزلىرىم اونون گۆزلىرىنە سانشىدى. او دېلىنى اغزىدىن جىخاردى، مەن دوداق بوزدۇ. او، بونولا دا دىمىك ايسىمىرىدى كى، گۆردون، مەن غالىب كىلىدىم. اېكىنچى دىفە دوداقلارنى بۇزىدە داھا دۆزە بېلىمىدىم. قىيىمى ئىدىن ئىرمىپ بىرىوموروق جەنەسىنە اېلىشىدىرىدىم. اوغلان بىرە اشىدى. آرا قارىشىدى. بۇ آندا ئازادىن دىگەنگى باشىما ائىدى. اېكىنچى دىگەنگى نە اسىرگەمدى. افسىدە سېللە و ئېلىكە مەنى قارشىلادى. بىزى كىلانىرىە اباردىلار. باشىم اېكى بىردىن شېشىمىشىدى، بىر كى اغزىرىدى. او اخشامى بىزى جىسە سالىدىلار، گىچەنى سىجە قىر جوجولرىن ائىدىن گۆزلىرىمىزى بوما بېلىمىدىك. ئانامنى ھى دانلاپىردى كى، نە اوجون خانىن اوغلونو ووردۇم. آما مەن كۆنك بىمىگىمە باخما باراق خانىن اوغلونو وورماغىما گۆرە سىلپىرىدىم. مەن بۇ ائىشى گۆرمەسنىدىم، قۇمرومون اخىرىنا قىر عذاب جىرىدىم. گوموشو بىئىك ھەلە اگىتىمە ائىدى. اخىرى نە اولاجاغىنى بېلىمىردىم. والودىنى دىدىگى سۆزلىر بادىما دوشموشىدۇ. دىمىك ايراندەك سىپ او شاقلىرىنا درس اوخوماق امكانى اولمادىغى كىمى بىنى باراشىقلى بالىلار داگىتىمىك امكانى بوخموش. زىندانى بىزدىن باشقا ائىرى آدام بوخ ائىدى. باي اولدوغونا گۆرىمىز ايسنى و رىطوبىلى ائىدى. بىز انزىلىنى ھاواسىنا عادت ائىتمەپىمىزە گۆرە ناراحات ائىدىك. بىللەلىكە سىرە جىخىدىق. بىر ئازدان سونرا بىزى رىئىس كىلانىرىنىن اوناغىنا گىنىردىلار. رىئىس بوخارى باشدا مىزىن آرخاسىندا ائورموشىدۇ. خان ائىلە اوغلۇ دا بانىدا ائىدىلار بىر بىرلىرىلە دىيىپ گولوردولار. اوناغا گىرىپىمىزى گۆرن خان قاشقا باقلى نىزىلە باخىپ باش بارماغىنى بىزە طرف اوزادىپ دىدى:

- سىز شوروى جاسوسلارنى ائىلە بېلىرىسىز كى، بۇ مىملىكىنى سىلچى بوخدور؟ بۇ جور دوشونىز سىھو ائىدىرىسىز. ايرانىن عدالتلى شامى وار، ايرانىن قانونو وار. ايرانا ال اوزادان جاسوسلارنى قوللارنى دىيىدىن كىسەرىك. ھەلە جاسوسلوق ائىتمەپىمىز بىس دىيىل بوينو بوغولوق ائىدىپ اوغلومو وورورسونوز؟ ھەلە ائىدىدە قىر مىم اوسىومە ال قوزا بىل اولماپىدىر. او بىئىكگى مە سائماساز زىنداندا قالىپ جوروبە جىكسىز!

خان بوسۆزلىرى دىيىپ بىرىدە ائوردۇ. ئىلم عىسىي حال كىچىرىدى. خانىن سۆزلىرى قورقار دىغان سونرا دىدى:

- اوندە، بىزىم عىلپىمىزە دىدىگىن سۆزلىرى گىرىي ائمالى سان. اونا گۆرە كى، بىز نە جاسوسوق، نە نە بوينو بوغون. مەن اېگىرمى ائىل قاپاق ائىدىن دىدىگىن دوشوب بىر پارچا جورمىكن ائىرو باكى دا گىتىمىشىدىم. وئىمى سىئومەسنىدىم، اوردا قىلار و ايرانا گىمىزدىم. ائىدى گىمىشك. خوش گىلىپىسىز دىمىمىن ائوزون اولسون، نە اوجون بوپىنانلارنى بىزىم ائىمىز باخىرىسىز. مە مالىمى سائماق ايسىمىمىز، بۇ عدالتلىرى كىدىر؟ سىنى گۆزون بۇ بىئىككە قالىپىدىر سا، ال!

ئىلم عىسىي حالدا اگىتىمىكى بىئىكگى دارىپ جىخارنىدى و خانىن اوسىئونە ائىدى و «وئىلى بىللە بىلىسنىدىم ايرانا قاپىمىزدىم»، دىدى. بىئىك دۆز خانىن اوغلونو قوجاغىنا دوشىدۇ. اونون گۆزلىرى گولدى. خان جىيىدىن 4 عدد اولوق جىخاردى بىزىم اوسىوموزە ائىدى. كىلانىرى رىئىسى ائىلە گۆر وشوب اوغلۇ ائىلە بىرلىككە گىتىدىلار. اوللار گىتىدىكن سونرا ئىلم كىلانىرىە باخىپ دىدى:

- ائىدى بىزە اجازە وئىرىسىمىزىمى گىتىك؟

رئیس باباغی مېزین اوسئوندن گۆنوروب باشینا قویا قویا دئدی:

- ھله سیزین گناھینیز باڭ اولماييب!

بارماغي ايله زنگي باسدي. آزدان ايجري گيردي. دگهنگله منيم باشيما ووران آزدان ابدی. رئیس ايسه گئندي. آزدان انامين اوزونه باخيب گولومسهيبردي. انله بيل دونكي آزدان دئييلدي. قیافهسي عوض اولموشدو:

- دوغروسو سیزه بازېغيم گلير. مساهرسيز وطنیزه گئتمك ايسنهيبرسيز. سیزین بارمئیزدھرئیس له دانېشمېشل، گوج-بلا ايله اونو راضي سالمېشل. آخي سیز اؤزونوز بيليرسيز گناھينيز بؤيوكدور و هر ايشين اؤز بولو واردير!

آنلم آزدانين نه دئتمك ايسنهديگيني باخسي بيليردي. او بول ايسنهيبردي. آنلم خانين وئردېگي 4 اولئوئدان بيريني آزدانا طرف اوزاندي.

- بوخ بو رئیسین شائینا پاراشماز. بير اولئوق دالطف ائدين.

بير اولئوق دا آنلمدان آلا-آلا سؤزونون داليسيني ئوندو:

- من اؤزم نه سیزدن اؤئرو رئیس له اوز-اوزه دوروب بالوارمېشل. بير اولئوق دا منه لطف ائدين جناب سرواني دا بادينيزدان چىخارماين. اونو دا بيلين، من سېم و اؤولاد بېغميرم. وئردېكلرينيز ايتر بئره گئتمز. سیزه دعا ائتمجيم.

آنلم بورانين شرتيندن فورئارملق اوجون بئنجيمين بوللاريني آزدانين اسئونه آندي:

- بالانسا جدين بئليندن وورسون، دئدی.

آزدان اولئوغلاري بير-بيرينين اوسئونه قویوب خوش گلدنيز دئدی. بيز كلانئرينين فايبيسندان چىخاندا دؤن بيزي باريشديران دلالي گؤردوڭ. او دا حقيني ايسنهيبردي. بيزيمكي، بولوموز قالمامېشدي.

بو دا رضاخانين آبادلاشديرديغي وطن!

آجيلي شيريني خاطرهلرين تاريخي اهميتي خالقيميزين آدت-عننهلريني عكس ائتديرمكه ده اؤزونو دوغرولدور. مؤلف خالفا باغلي اولان بير صنعتكار كيمي خالقيميزين او دؤردهكي توي مراسيميني و عموميتله كند حياتيني بوتون تفرعاتي ايله قلمه آلاراق تاريخيميزين يادداشينا حلق ائدير.

بيلديگيميز كيمي پهلوي سولاله سينين حاكميته گلديگي گوندن اعتباراً آذربايجان خالقي مختلف ئؤهملره، بؤهتانلارا، تحقيرلره معروض قالميشدير. بونلارين بؤيوك حصه سي 1324-1325 ايللره عائددير. همين بيرجه ايلين تاريخي بير چووخ دليللره گوره ھله ده دومان ايچينده دير. منيم اؤزوم خالقيميزين تاريخي ايله حدديندن آرتيق ماراقلانان بير آذربايجانلي كيمي ايللر بويو تاريخ صحيفه لريني وراقلاديقان سونرا بئله بير قناعته گلېشم كي، خاطرهلر همين دومانلارين سيلينمه سينده عوض سيز رول اوينايا بيلر.

تائينميش شاعريميز ه. ترلان هم ده او ايللرين تاريخي حادثه لرينين اشتراكچيسي اولموشدور. بونا گؤره ده يالئيز اؤز گؤردوكلريني و انشيتديكلريني يازان و منجه بونلاري يازاركن بير چوخلارينين خالقينا اولاراق مسئله يه وجدانلا ياناشان مؤلف «اؤزونو اساسلانديرما» ايدئياسينا تاماميله ياد قالير و بونونلا دا تدقيقاتچيلارين قارشيسيندا اعتمادلي يول آچير. من بو حاقدا هئچ بير سؤز دئمه دن اونو اوخوجولارين محكمه سينه وئيرم.

2- اثرين يارادىچىلىق جەھىتى

«آجىلى-شېرىنلى خاطرەلریم» اثرىنى ھىمىن ژانردا يازىلمىش دىگر اثرلردىن آيىران ومنجە اونا ايسىئىسىفېك خصوصىت وئرن جەھت ئىرى گلىدېكە اوزونو گۇسترن يارادىچىلىق، رومانىكادىر. بونا گۇرە دە ادبى يارادىچىلىق تارىخىمىزدە دە اوزونەمخصوص ئىر توتا بىلمىگە عىنى حالدا آنا دىللى نئرىمىزىن دىرچلمەسىندە دەتكان وئرىجى رول اوينايا بىلر.

تصادفى دئىيلىدىر كى، من بو يازىنى رىئاكىتە اندركن بعضاً سىندلى بىر رومانلاقار شىلاشدىغىمى تصور اندىردىم. رومانىكا بعضى ئىرلردە او قدر گوجلۇ و او قدر اورىزىنالىدىر كى، بىر يازىجى كىمى مۇلفە دفعەلرلە «آفرىن» دىئمەلى اولموشام. آشاغىداكى ائىزود يوخارىدا دىدىكلىرىمىزە جانلى ئوتدور:

ابىدى ھاجا آدلى فوشا دېكلرە جانمىشىدۇ. بوردان كىنە 1 كىلومىتتىن آز قالىردى. آرىق نىسباغا ئىرىشپنە دۇزە بىلمەدىم. عىمىمە دىدىم كى، من بورولموشام. بىر آز دىنچەلىم، اوزومو سىنە ئىتتىرمىم دىتتىم ھاجا دېككىن باشىندا اونوردوم. او قدر گۇزلەدىم كى، عىمىم كىد فىرساتلىقنا 200 مىتتىر قالىردى. بو زامان دېككىن باشىندا ابلدىم سىر عىلىپ كىنە طرف قاجماغا باشلادىم. عىمىم كىد فىرساتلىقنا جانلدا من اونون بانىندا ابدىم. آم... كىدىمىز گۇرۇندۇ. من ابىدى ھەر ابل نوروز بايرامىنىن صاباحىسى گونۇ فوزولارى اوناردىمىز ئىرىن اوسونىنە دايتىمىشدىم. كىدىمىز آباغىمىن آلتىندا ابدى. او دار جىجىوئىن آراسىندا سىخىلان بىر كىنە اوخشايدى. بىرىنچى باخشىم فاطماگىلىن ائولرى ابدى. حىطلىرىن دىماجىخان بىللەلر بوش گۇرۇندۇ. آغ ساقاللىرى كىدىن اورناسىنداكى مېدانىن گونۇ طرفىنە بىرىنچىن بانىندا اونوروب كورمىكلىرىنى دىوارا دايتىمىشدىلار. چىكىكلىرى جىوولارىن ئوسنوسو اوزافدان گۇرۇندۇ. مېدانىن اورناسىندا اوناشان اوشاقلىرى سىناتلىقدا اولان كىچىك بولون اوسونىنە اوزو آشاغى حركت ائىن بولكۇ اولاقلىرى گۇرن كىمى نھرانجىلار گىلىلر، نھرانجىلار گىلىلر، دىئە بىزە طرف قاجماغا باشلادىلار. اوشاقلىرىن سىلىرى كىدى باشىنا گۇرۇموشدۇ. مېدانا آجىلان كوچە قابىللىرى دالىبال آجىللىر و اوردان جىخان جىلالى آروادلار نھراندان گىللىرە طرفە باخىردىلار. جىووق چەكن آغ ساقاللىرىن ھامىسى ئىرىنن آباغا قالىپ بىزە طرف گىلىردىلر. من بىر ئىردە دايتىمىشدىم. سانكى آخار دىغىمى ناپا بىلمەدىمىز اوجون مات و حىران قالىمىشدىم. آم، بودور بولۇدلار كاروانى بارجالاندى. مىنم گوشىمىن گول جمالى بىللەلرىن اورناسىندا گۇرۇندۇ. من اوز دوردوغۇم ئىرە مېخلىنىپ قالىمىشدىم. فاطمىنى گۇرن كىمى قوللارىمى اطرافا آجىدىم. او دا مىنم كىمى قوللارىنى حركەت گىلىرىپ سانكى مىنم اونا وئرىگىمى سالامىن جاوابىنى وئىردى. عىمىم قارشىلاماغا گىلن كىدىللىرىمىزە گۇرۇشوب، اۇيوشوردۇ. مىن ايسە اوز ئىرىمە فوروپوب قالىمىشدىم. فاطمىنىن نىسىم ائىدە مەروارد دىشلىرىنە وىاناقلارىندا عىملە گىلن جىوولار باخىردىم. كىدىمىز آباقلارىمىن آلتىندا ابدى. ساغ طرفىمىش دىكى و اوسونىمى كىچىمىشە اولان حادىلەردىن خىر وئرمەن آراسىندا فىورىلان ابلان كىمى آخىپ گىلن آجى جاي، گۇزىللىرىن بونىنداكى بونىن باغى كىمى حالقالاتىپ كىدىن آلتىندا اوز كۆيوكلو سولارىنى ساقلىرە سىبىردى. فوجامان ساوالانىن اوسونىن بىش فوزايلان الوان گوش اوز شىطلىرىنى اطرافا ساجا ساجا گون اورنا مقامىنا جانماغا جان آتىردى. اونون آلتون شىقالارى كىدىمىزىن خارابا كالاولارىنا بولاناندا سىلدىرىم قابالاردان سالىلان شىلالەلر كىمى انسان گۇزلىرىنى قاماشدىرىردى. مىن آلتى آي آيرىلىقدان سونرا اوزبالاجا كىدىمە، اوز خارابا كىدىمە آباق فووردوم. مىن آلتى آي نھرانىن بىزىمكى كوچەلرىنىمىزىپ دولانمىشدىم! اوردا اولان خرامان-خرامان عىشوطلىن، اوزلىرى انلىكلى، كىرىشائىلى صىنقى گۇزلىرى باخىندا گۇرۇموشدۇ. آمما دىنە كىدىمىزىن بو باسنى بابالاق اوجوق ائولرى مەن نھراندان عزىز گۇرۇندۇ. جادىرالارى باماقلى فادىللىرى ايسە، نھرانىن ظاھىرلىرى خوش، باطلىرى بوش فادىللىرىن دان عىغىف و مېھرىبان گۇرۇندولر. آلتى دا اسىقبالا گىللىرىن اچىپنە ابدى. او مىنن فابلق عىمىملە گۇرۇشوش، ابىدى ايسە مەن طرف گىلمىكە

آجىلى شىرىنلى خاظرەلرېم» اثرىنى رىئاكتە اندرەن بىر تەرەپتىن مۇلقىن يازى اسلوبىنا سادىق قالمالى نىگر تەرەپتىن ايسە معاصر ادبى دىلىمىزىن نورمالارىنا رعايت ائتمەلى ايدىم. طىبىعى دىر كى، ايشىن چوخلۇغو(بىر نىكە چۇرك دالىسىنجا قاقماق اوجوندان) اۇز تاتىرىنى بوراخاق و معىن چاتىشمازلىقلار دا مىدانا چىخاق، ادامىن اۇزوندن اسىلى اولمايلاق بعضى سەولرە يول وئرىلەجكدىر.

20-نجي عصرين اوللرينده عمومي وضعيت

1914-نجو ايلده بيرينجي دونيا محاربه-سي باشلانماقلا بوتون دونيادا اچليق، قيرغين، فلاكت و ويرانه-ليك ميدانا گتير ميشدي. بو، شبيهه-سيز اولاراق ايراندا اوز-تائيريني گؤستر ميش و طبيعي-دير كي، وطنيميز آذربايجان دا بو فلاكتدن ياخا قورتاراييلمه-ميشدي. انلهجه ده ميدانا چيخان قوراقليق نتيجه-سينده سارابدا و آلان بير اغوش-ماحالينين كندلرينده دوزولمز بير وضعيت يارانميشدي.

مظفرالدين شاه مشروطه انقلابچيلارينين تضييقي نتيجه-سينده ايران خالقلارينين طلبلرينه اويغون اولاراق مشروطه حؤكومتى اکتينا قول چكك مجبور يتينده قالدي.

اتاسينين يئرینده اگله-شن احمد شاه جاوان و تجربه-سيز اولدوغو اوچون ارتيق ايكي قرويا بولونموش ساراي خادimlerينين الينده اويونجاغا چئوريلميشدي. عيني حالدا رضاخان گيلاندا يارانان كوچك-خان حرکاتيني ارادان ايارديقدان سونرا قزوین-شهرينه قايديد، تهرانين سياسي تابتسيزليگيني نظره آلاراق اوز قازاقلاري ايله بيرليکده كردهجه، اورادان دا تهران گليب جاوان شاهي نظارت آلتينا آلميشدي.

سارابدا چار (تزار) روسياسي ايله بریتانيانين طرفدارلاري آراسيندا قيزغين مبارزه گئديردي. هر بير نسته ايراندا اوز اغالارينين سياستيني حاکم انله-مك ايسته-ييردي. احمد شاهين عليهنه اولان مبارزه گونو-گوندن شدتله-نير و يئني مقياس آليردی. آخير كي، اونو آوروپايا گؤندرديلر. بریتانيانين مشهور طرفداري سيد ضياءالدين باش ناظر، رضاخان ايسه باش کومانان اولدو. شهرت دوش-گونو اولان رضاخان اوز قولدور لوغونا اساسلاراق شاه اولماغي دوشونوردو. اودور كي، چوخ كچمه-دن اونونلا سيد ضياء آراسيندا اختلاف ياراندي. سيد ضيا جانييني گؤتوروب فلسطينه قاچدي و رضاخان باش ناظر اولدو. بو دا اونون شاه اولماسينا گتيريب چيخاردي.

بوتون بو وضعيتين نتيجه-سينده ايراندا و انلهجه ده آذربايجاندا، اونون بوتون شهر و كندلرينده، سارابدا، اردبيلده، اهرد، خالخالدا و عموميتله آرازين جنوبوندا يئرله-شن بوتون شهر و كندلرده امنيت-سيزليك حاکيم اولموشدو. دورد ايل اوزانان دونيا محاربه-سي نتيجه-سينده محترملر اوز ماللاريني انبارلارا بيغيب صنعى باهاليق ياراداراق قوراقليق درديني داها دا آرتيرميشديلر. اكين كول اولوب گويه سوورولور و كندليري

دۈزۈلمز بىر ۋەجىتە سالىردى. اتام سونرالار ھەمىن ۋەجىتە مە
دانىشاراق دىيىردى:

«بالا! آلاھ اوزامانلارې ھىچ كېمە گۇستۇرمەسەن. آچلىق اداملارې وادار ائىدىردى
كى، آرېلىقدان سوموكلارې گۇرسەنن اولاغلارې كىسەپ بۇسۇنلار. بېشېك ائى بۇنلار دە
وار ابدى. مۇھرىبان مېن ائولى، بۇيۇك بىر كىند ابدى. اورادا دوكانلارې اولان بىر
جوخ دۇنلى حاجىلاروار ابدى. گۈندە بىر اۆكۈز كىسۇنلارې. اطراف كىندىلار بورا
گۈلر و كىسۇن مالىن فانىنى فابادولدىروردولار و بىركىندىن سونرا بۇيىردىلار. بازدا
فېزلار و فادىنلار دىنە دىنە كۇشەنە چىقىپ بۇملىك، چىچىغا، بونجا و دېگەر بۇمەلى
بىنكىلارې بېغىر، ائوھ گىرىپ بۇيىردىلار. واخىي ابلە بوغدا چۇرمگى بۇن كىندىلار آرېلىق
آرېا چۇرمگى نابا بىلمىردىلار.»

احمد شاھىن تاختدان ائىلىپ، رضاخان تاختا چىماسىنا قىر داوام
اىدىن زامان مەسافەسىندە اۆلكەنى باشسىز حساب ائىدىن قولىدورلار و يول
كەسۇنلار، ائەجە دە قىشى موغاندا كۇچىرن، يايى ايسە آلان بىر اغوش
يايلاقلىرىندا اوبالاردا ياشايان شاھسۇنلار اۆز خانلارېنن واسىطەسىلە
سىلاھلانېپ ساراب كىندىلارېنە باسقىن ائىدىردىلار. اولار ھىر بىر كىندىلارېنن
بىش-اون قوبىون كۇچىسىندىن عىبارت اولان سۇرورلارې
غدار جاسىنا چوبانلارېن ائىدىن آلىر و خانلارلا بۇلۇشوردولار. كىندىلار
ايسە بۇلە باسقىنلاردان اماندا قالماق اوجون اون، اون جىش مۇتر اوجالېغى
اولان بورجلر تىكىر و ھىر يۇردن اولوردوسا، بىر نۇچە توفىگ تاپىپ
كۇشېك چكىردىلار.

باسقىنلار قورتارىپ توكىمىك بىلمىردى. بىر خانىن باسقىنلاردان سونرا
دېگەر بىر خانىن باسقىنى باشلاندى. قاباكي خانىن تالادېغى ائولرە
سوخلان شاھسۇن سىلاھلىلارې قوبىوندان، كۇچىدىن تاپمادىقدا، ائلىرىنە
گۈل ھىر بىر شىئىي آپارىدىلار. بوخاقتا دا اتام ماراقلى سۇزلر
دانىشۇردى:

«بىز دە كىندىمىزىن «شەرىف دىك»ى آدلانان بىسەندە اوجا بىر بورج
نېكىمىشېك. كىندىمىزدە نجفۇلى بەيىن قىدىن فالان بىر توفىگى دە وار ابدى. گىنلر
ھىمىن بورجدىمگىچە گۈندۈز كۇشېك چكىردىلار. بىر گۈن اودون بېغماق اوجون جۇلە
گىتمىشېدېم. قولا غىما گۈللە سىسى گىدى. بىلدىم كى، كىندە باسقىن ائىدىلار. اېشىمى
بارىمچىق قوبىون كىندە ئەسەدېم. كىندىن بونون اھالىسى بول اوزونو مۇھرىبانا طرف
گىندىردىلار. گوباباسقىنچىلارې كىندە سوخولماغا قوبىمايان نجفۇلىبەي اھالىبە
سېفارىش گۈندىمىز كى، «گۈللە قورنارماقدادىر، كىندىن چىخسۇنلار». من كىندە جانار.
جانماز نجفۇلىبەي بورجدىن ائىدىردى. آنا مېندە گۈللە ابلە ووردولار. بىز سېد
اولدوغوموزا گۈرە ائویمىزە سوخولماز لاردىنە جاماعات اۆز قېمىلى اشىبالارېنى
گۇنوروب بىزە بېغىلمىشېدى. ائوھ گىردىم. گۇردوم شاھسۇنلار ائوھ دولوبلار. بۇيۇك
نەمىن كېچىك بىر موچرىسى وار ابدى. گىلېشېك جاغلارېندىن ساخلادىغى اوزوك،
سېرغا و بونىباغرىسىنى ھىمىن موچرىبە بېغىردى. بازىق آرواد اونو ئىدىرىن
كوفەسىندە گىزلىمىك اېسەدى. باسقىنچىلارېن بىرې اونو گۇروب، «ايمانسىز قارى!
اونانمايىپ اوغۇرلوق ائىدىرسن!»، دىدى.»

بئله ليكله كندليرين وضعيتي گونو گوندن آغير لاشير و هامى چيخيش بولو آختار بر دي.

1914نجو ايلين اوئلرينده عزيز تاغي اوغلو بير گنج باكي يا گنتميشدي. او گونلرده مکتوبو گلدي. او يازميشدي كي، باكي دا بير نفرين ائوينده نوكر ايشله بير. بو خبري ائشيدن جاماعاتين هاميسي باكي يا گنتمگه حاضير لاشدي.

باكي يا دوغرو

بيزيم كنديميز آلان بير اغوش ماحالينين ان بدبخت و ان آجينا جاقلي كندلريندن بير ايدي و مشهور «آجي چاي» ين قير اغيندا يئرله شير. بويوك اوتلاقلاري و چمنلري اولدو غونا باخماي اراق او زونون بيرجه بولاغي دا يوخ ايدي. قيشدا چايين بوزونوسينديريب سويو كوزه لره دولدوروب ائوه آپارير ديلار. دورولاندان سونرا ايجير ديلر يايىدا ايسه قوروموش چايين قير اغيندا يئري قازيب سو چيخارير ديلار.

«بوز قوش» داغيندان بلشلا ياراق تيريزه قدر داوام ائىدن «آجي چاي» ين اطرافيندا وائله جه ده ياتاغيندا دوز معدنلري اولدو غو اوچون يايىدا چاي قورودوقدان سونرا اونون يئرینده عمله گلن گولمه چهلرين سويو حدیندن آرتيق شور اولوردو. كنديميز تقريباً يوز ائولي ايدي. ايندي ايسه بئله بير فلاكتين يار انماسي هاميدان اول بيزيم كندليريميزي كوچمك مجبور يئتینده قويوموشدو. چونكي، تيريزه آرتيق ايش يوخ ايدي، تهران دا اقتصادي باخيمدان برباد وضعيته دوشموشدو. باكي يا گلدیکده ايسه بو شهر او ز نفيت معدنلري، توخوجولوق، باليقچيلىق، فابريكا و زاوودلاري ايله هاميني جلب ائدير دي.

بئله ليكله كنديميز زنگيل آبادلار دا كوچمگه باشلا ديلار. بونونلا دا نئجه عائله دن عبارت بيرينجي كاروان يولا دوشدو. منيم آتام دا بو كاروانلا حركت ائدير دي. آرواد او شاق اولاغامينميشدي، كيشيلر ايسه پيادا گئدير ديلر. او زلري ايله گوتور دوكلري يئمك اونلاري اربيله ده چا تدير ا بيلمه دي. «قاراسوران» آدي ايله تانينميش يول مأمورلاري يوللاردا كاروانلارين قاباغيني كسيب اونلاري سويوردولار. آجليقدان ديلنمه لي اولسالار دا آخير كي، باكي يا يئتشمه لي ايديلر. بو كاروان كنددن سارايا، اربيله، آستارايا، سونرا ايسه دنيز قير اغي ايله باكي يا گنتمه لي ايدي. يولدا خسته ليگه تو تولوب اولنلري ده اولوردو. آتام باكي يا يولا دوشنده اون سككيز يئشي وارميش. آداخليسيني كنده ده قويوب گنتميشدي. بو كاروانين باكي يا چتما خبري كنده يئتيشديكن سونرا ايكنجي كاروان يولا دوشدو. بير ايلدن سونرا زنگيل آباددا جمعي اون ائو

قالماميشدي. اونلارين دا چوخو اطراف كندلره كؤچموشدو و دئمك اولار كي، كند تاماميله بوشالميشدي. آتام گيل باكي يا چاتاندا مساوات حؤكومتي قورولموشدو. 1922-نجي ايلده آتام دا اؤز آتاسي ايله (منيم باباملا) بيرليكه باكي يا گئتميشديلر. بوز امان باكي دا آرتيق سوونت حؤكومتي قورولموشدو. آتام باكي-نين قيراغيندا «داشدمير» آدلي بير كيشينين حيهطينده بير ائو كيرهلهيب، يونگول بير توي ائلهيب اورا كؤچموشدو.

دئمك من 1924-نجو ايلده باكي دا دونيايا گلميشم. آنادان اولدوغوم ائو «قانلي تپه» كوچه-سينده يرلشميشدي. قاباقجا قيد ائتديگيم و بيرنجي اولاراق كندميزدن باكي يا كؤچن تاغي اوغلو عزيز ده همين كوچهده اولوردو. عزيز آتامين خالاسي اري ايدى. باكي يا گلدن سونرا وارلاميشدي و يئددى فائونو، ايگيرمي آتي وار ايدى. كندليريميزين چوخو اونا ايشلهديردي. او، باكي يا گلمك همين «بيج نصرالله» آدلي بير قوجونون ائوينده نوكر قالير. قوچو عزيزين فراسئلي اولدوغونو گوروب اؤز باجيسيني اونا ائولنديرير. بيج نصرالله عزيزله قوهوم اولور و اونو اؤز نوچه-سي درجه-سينه يوكسلدير. اونون چاليب چايديقلاريندان عزيز ده بي نصيب قالير و بئله ليكله وارلانير.

چار حؤكومتي زامانيندا باكي دا هر محله-نين اؤز قوچوسو وار ايدى. بعضاً قوچولار بير جيرلرينين ايئينه قاريشير و آرالاريندا اختلاف يارانيردي. همين اختلافلار قانلي چاربيشمالارا گتيريب چيخارديقدا ايسه سيلاحلي توققوشمالار ميدانا گلير و قيرغين باشلانيردي. بو وضعيت مساوات حؤكومتي زامانيندا دا داوام ائديردي. سوونت حؤكومتي باشلانديقان سونرا ايسه همين قوچولار اؤز قينلارينا گيرديلر و تدريجله آرادان گئديلر. بيج نصرالله ياخالانيب حبسه ساليندي و ائله اورادا دا اولدو. تاغي اوغلو عزيز ايسه اونون سايه-سينده قازانديغي پوللارلا ائو آليپ فائونچولوغا باشلادي. سونرالار آتام قوچولار حاققيندا آشاغي داكي خاطرهي منه دانيشدي:

عزيزين ابكي آروادي وار ايدى. بيرى منيم خالام ايدى كي، باكيا گئندن سونرا گليب آليب ايارميشدي. بيرى ده «بيج نصرالله»-نين باجيسي ايدى. عزيز «آبشرون» باريم آداسيندا يرلشمين «بيرشاغي» كندنين دنيز ساحطينده بير باغ آلميشدي. هر ايل بايدا مني دمقازالا غامبنديريب بير شاغي اياراردى.

سرعتله گئنديردك. قاباقدا آيري بير قوجونون قازالاغي گئديردي. عزيز آنا مهميز گؤسئرب اونو كئچدي. قوچو درحال ئوبانچاسيني چيخاريب عزيزي نشان آلاركن سوروجوسو اونادئير كي،

- بهيم اونو نانيميرسان؟

قوچو اونون كيم اولدوغونو سوروشور.

سوروجو دئېر:

- «بېج نصر الله» نين بئز نه سېدېر!

- بوخ آده؟! باه آئوونان! باخشي كي، دئدين. بوخسا فانا باناجا فېدېم!

آنام باكي يا گلن گوندن ايش تاپا بيلمير، زنبيلچىلىكله مشغول اولور. ايلنده زنبيل ترهوز ميدانيندا دولانير. وارلي-دولتلي آداملار مئوده، ياخود باشقا بير شئي آلاندا زنبيلله ائولر ينه آپاريب زحمت حاققي آليب كئچينير دي.

منه گلدېكده ايسه اوچ دؤرد ياشلار يمدان اعتباراً اطراف محيطي تانما غايلاشلا ديم. منيم ده خاطر هلر يم باخ ائله بور ادان باشلانير.

بوخاريدا قيد ائتديگيم كيمي بيز باكي نين قورتار اجاغيندا (بوخسوللار محله سينده، 11نجي قانلي تپه كوچه سينده) اولور دوق. كوچه نين قانلي تپه آدلانماسينين سببي اودور كي، كئچميشده همين تپه ده دعوا دوشوب آدام اولوبموش. كوچه نين شىمال طرفي مسكونلاشميشدي، لاكين شهري خزرين كولله گيندن قوروماق اوچون غربدن شرقه طرف باغلار سالىنميشدي. يادىما گلير كي، عزيز بيزيم ائوين قارشى سيندا كي آچىقلىقدا آغ داشدان بير مرتبه لي بؤيوك بير ائو تيكدير دي. حيه طينين بير هئكتار اياخين ساحه سي اولار دي. آنام همين ائولرين بيريني كيره لدې و اورا كوچدوك. بيز بوانوده يالئيز بير ايل ياشادىق، چونكي سووئت دولتي اورا ييه ليكلنه جگيني بيلدير ميشدي. نهايت ائولرده كيره اگلش نلرين هر سینه ايكي مين مانات وئريپ چىخارتديلار. عزيزين اوزونه ده اون بئش مين مانات وئرديلر. او زامان ايكي مين مانات بؤيوك پول ايدي. ساده ايشجي آيدا جمعي يئتميش مانات معاش آلير دي. آنام يادا بير شاغي كندينين دنيز قيراغيندا بئش يوز مانتا بير باغ اجاره ائله دي. بو باغين اوچ اوتاقلي بير ائوي وار ايدي. بؤيوك اوزوم مئنه لري، انجير و توت آجالاري ايله دولوايدي. يئمكله، دوست-آشنايا پايلاماقلا قورتاران دئييلدي.

اوچ آيدان سونرا باكي قاييتديق. ياشادىغيمز ائوين يئر ينده دؤرد مرتبه لي بير فابريكاتيكيلىر دي. آرتىق اوچ مرتبه سينين بئتون-آرما ايسكلئتتي گؤيه اوچالميشدي. بينانين اوزو و لازيمي آوادانلىقلارين يئرلشديريلمه سي ايشي ايكي ايلدن سونرا بيتدي و «وولادارسكي آدينا تيكيش فابريكاسي» آدلاندير يلدي. آذربايجانين گئيم طلباتيني اوده ين بو فابريكا دا پئنجك، شالوار، كؤينك، پالتو و پاپاق محصوللاري حاضير لانير دي. فابريكانين اوستونده الوان لامپالارلا بزنميش و اون مئتر اوچاليغيندا اولان بؤيوك بير اولدوز پارلاير دي. بينا

باكىنىن اوجا بىر نۇقتەسىدە اولدوغونا گۇرەشنىڭ گونلرىندە او دوزو
بىزەين لامپالارىن شىعالارى خىزدە عكس اولونوردو.

اوج نۇبەدە اوج مىندىن آرتىق فەلەنىن چالىشىدىغى بو فابرىكا مەلەنى
سون درجە آبادلاشدىرمىشىدى. فەلەلەرىن چوخو قادىن ايدى. بىر شاغى
يايلاغىندىن قايتىدىقدا سونرا تىكىش فابرىكاسىنىن قارشىسىندا بىر ائو
كىرەلەدىك. بىر گون تاي خوشلار بىلەن كۈچەدە اوينايدىق.
فابرىكادان بىر فەلە چىخىدى. مەنى چاغىرىپ بىش قىيىك (بىر شاھى) پول
وئردى و دئدى:

- ياخشى اوغلان! او ماغازادان بىر كىيىك آل گىير.

من ماغازا ايا گىتتىم. ساتىچى بىر كىيىك وئرىپ اوج قىيىك دە گىرى
قايتاردى. من كىيىكنى قالان پولو ايلە بىرگە فەلەيە وئردىم. او، كىيىكنى
آلىپ، اوج قىيىكى ايسە مە قايتاردى. آلمىردىم. «بو سىنىن زىمت
حاققىندىر» دئدى. پولو آلىپ اوز-اوزومەدوشىدوم كى، بونون ايكى
قىيىكنە بىر كىيىك آلىپ ائويىمىزە آپارىم. ائلە دە ائلەدىم. كىيىكنى آلىپ ائو
آپار ائدا باشقا بىر فەلە مەنى چاغىرىپ دئدى:

- بورادا كىيىك ساتان وارمى؟

ائوہ آپارماق ايسەدىگىم كىيىكنى اونا وئرىپ بىش قىيىك آلدىم. آرتىق
مەنىم آلتى قىيىك پولوم وار ايدى. ماغازا ايا گىتتىم داھا اوج دنە كىيىك
آلدىم. اونلاردا مەشترى تاپىلدى. نەمەلى اون بىش قىيىك پول صاحى
اولموشدوم. آخشام آتام ائوہ گىندە احوالاتى اونا دانىشىدىم. آتام دا بىر مانات
وئرىپ دئدى:

- بو پولو بىر بىسە سىقارنى، اىگىرمى دنە دە كىيىك آلىپ ساتارسان.

اىرەسى گون بىر بىسە سىقارنى، 20 دنە دە كىيىكنى توربايا توكوب
فابرىكانىن قاباغىنا گىتتىم. گون اورتادان سونرا فەلەلەرى ايشىدىن چىخاندە
سىقارنى و كىيىكنى ساتىپ قورتاردىم. كىيىكنى مایامى چىخارتدى،
سىقارنى ايسە اوزومە قالدى. اونون داگىلەسىنى بىر شاھىدان ساتدىم. بىر
مانات، 25 قىيىك اولدو (چونكى بىر بىسە سىقارنى 25 گىلەن عبارت
ايدى). نەمەلى مایام 2 مانات 25 قىيىك اولموشدو. بىرىسى گون ھەين
پولون ھامىسىنا سىقار كىيىك آلىپ فابرىكانىن قاباغىنا گىتتىم. اوزومدىن
ايكى ياش كىچىك قارداشىمدا ايدى. گون اورتادان سونرا ايدى. بىر
مىلىسيونىر (آزان، پولیس) قولومدان توتوب سرتلەرك دئدى:

- ھە! آل وئر ائدىرسىن؟ گل گىتك!

منى محلى رايونا آيلاردي. قارداشيم منىم توتولماغىمى انامما بىلدىر مىشدى. آخشاما قدر رايوندا ساخلايدىلار و سيقار كىپر ئىمىمى الىمدىن آلدىلار. آتام آخشام رايوناگلىدى. منى گۇرن كىمى بىر سىللە ووردو و(يالاندان) دىدى:

- سىنە دىمەمىش بىر ايشلردىن گۇرمە؟!

سونرا دا ناچالنىكە دۇنەرك،

- يولداش ناچالنىك! اوغۇلوم بىر ايشلردىن مندىن خىرسىز گۇروب. سۇز وئىرىم كى، بىرداها تىكرار اولماسىن. خواھىش ائىدىر قىلان جىنسىلرى وئىرىن گىنىك، دىدى.

ناچالنىك مۇحكىم ايفادە ايلە دىدى:

- جىنسىلر گۇرى قايتماز! اوغۇن بىر دە بىللە ايشلردىن گۇرسە، اوزونو دە باساجامقاز اماتا.

بونولا دا آل وئر مىسئەسىنى قويدوم كىنارا. او واخىت آلتى ياشىم وار ايدى و بىر ايلدىن سونرا يىددى ياشىم تاماملاناندا مەكتەپكە گىتمەلى اولماقچىدىم.

مەكتەپ يوللارىندا

اىوېمىزىن ياخىنلىغىندا مەكتەپ يوخ ايدى. كۇمور مىدانىنىن آلتىندا عبدۇللى بىر آدىنا 10 نۇمرەلى بىر مەكتەپ وار ايدى. بو، باكىنىن قىدىم تىكىلمىش كۇھنە مەكتەپلەردىن بىرى ايدى. ھىمىن مەكتەپكە گىتمەلى اولدوم. مەكتەپنى ياننىدا دۇرد مەرتەلى بىر جىسخاناوار ايدى. مەكتەپنى جىسخانە باخىردى. دوستاقلار پىنچىرەدىن بىزە، بىز دە اونلار باخىردىق. زىنگ وورولوب جىسخانە چىخاندا اونلار جاوان مەلمە قىزلارا سۇز آتىردىلار بو جىسخانانى چار حۇكومىتى زامانى باكىنىن مشھور مىليونىرى حاجى زىن العابدىن تىكىدىر مىشدى. سونرالار ايسە كونفۇت فابرىكىنە چىقىرىلدى كى، ايندى دە دورور. مىن بىرىنچى صىنىفى ھىمىن مەكتەپكە بىتىردىم. 33-1932-خجىو ايلەردە باكىدا اونلار لا يىنى مەكتەپلەر تىكىلدى. بونلار بىرى دە بىزىم اىوېمىزىن ياننىدا ايدى. ايكىنچى صىنىفى ھىمىن مەكتەپكە اوخوماغا باشلادىم. ايكى مەرتەلى و دىمك اولار كى، 20 صىنىفى بىر مەكتەپ ايدى. بۇيۇك بىر ايدىمان سالونو دا وار ايدى و لازىم اولان بوتون ايدىمان اوادانلىقلارى ايلە تەھىز ائىلىمىشدى. ھىر مەكتەپ بىر ايدىمان مەلمى دە وار ايدى. ھىر صىنىف ھەفتەدە بىر گون ھىمىن سالوندا ايدىمان مەلمىنىن واسىطەسىلە بدن تەربىيەسى كىچىرىدى. مەكتەپ بىر حصەسى بىر مەرتەلى ايدى. بورادا نجارلىق و

چېلىنگرلىك اعمالا تاختالار ي وار ايدى. بىز بو مکتبه گلدېكدن سونرا
نچارلىق معلمىمىز صىنىف اوشاقلارنى اعمالا تاختايا اپاردى. سول يىندە
اوزونلۇغو بىر مېتر، ائنى 20 سانتىمېتر اولان بىر تاختا، ساغ يىندە ايسە
بىر بالتا. معلم اوشاقلار ا دۇنەرك دئدى:

- من بو تاختانى ايكى حصەيە بۆلمك ايسەيىرم، ايسر ائىنە اولسون،
ايسر اوزونونا. ايندى دئىن گۇروم بو ايشى تئز گۇروب قورتارماق
اوجون ائىنە بۆلمەلىم، يوخسا اوزونونا؟

اوشاقلار يىن هامىسى، «البته ائىنە» دئىە جاواب وئردىلر. يالنىز بىر
نفر «اوزونونا بۆلمەلىسن» دئدى.

معلم بالتانى نە قدر تاختايا ووردوسا، بۆلۈنمەدى. سونرا ايسە بىر بالتا
ايە اوزونونا بۆلدو. معلم ايكىنجى فېكرىن صاحىي اولان اوغلانا دۇنەرك
سوروشدو:

- هار دان بىلدىن كى، بو تاختا اوزونونا داها راحت بۆلۈنر؟

- آتام نچار دىر، اوندان اۇيرنمىشم.

او واخت ساوادسىز لىغا قارشى قىز غىن مبارزە گۇدىردى. بو، تىجە
اوشاقلار امحدود لاشمىر، ياشلىلار ي دا احتىوا ائدىردى. معلملر داواملى
اولار اق شاگر دىلر دن ايسەيىر دىلر كى، ياشادىقلار ي ئىرلردە ساوادسىز
اوشاق اولسا، مکتبىن مديرىنە يىلدىر سىنلر. بئەلىكلە بوتون ساوادسىز
اوشاقلار مکتبه جلب اولور دولار. قادينلار اگلدېكده ايسە دۇلت طرفىندن
اؤلرە گۇندەرىلن معلملر واسيطەسىلە يازىب، اوخوماق اۇيرەنىر دىلر.

من ايكىنجى صىنىفده اوخوياندا على غقارزاده آدلى بىر اوغلانا
دوست اولدوم. بىز ايرانا قايدانا كىمى دوستلۇغوموز داوام ائدىردى. او،
عائىللى كماللى، استعدادلى بىر اوشاق ايدى. درسلىرىنىن هامىسىندان اعلا
قىمت آلىردى. علىنىن مەدە چوخ كۇمگى دگىردى. ائلەجە دە من اونا
كۇمك ائدىردىم. درسدن سونرا يا بىزىم ائوۋە گۇدىر دىك، يا اونلار يىن ائوينە.
بىر گون آتام علىدن سوروشدو:

- او غول! سىز هارالى سىنىز؟

- آتام اردىبىللى دىر، آتام ايسە سارابلى دىر، دئدى.

آتام سارابىن آدىن ائشيدىن كىمى سوروشدو:

- سارابىن هانسى كندىندن؟

- اونو بيلميرم، انامدان اوڭرەنىپ دئەرم.

بئەلىكلە معلوم اولدو كى، اونون اناسى لاپ بىزە ياخين كندلرندىر.
چوخچكەدن عائەلەوي گل گئدىمىز باشلاندى.

او واخت باكي آبشرون ياريم آداسىنىن جنوبوندا كىچىك بىر لىمان
ايدى. بوياريم آدانىن شىمال و جنوب طرفلرى اكينچىلىگە يارامايان
شورانلىق ايدى. بئرين آلتي ايمە قارا قىزىلا، نئفت ايلە دولو ايدى. لاكىن
بو شەر، بئر آلتي ثروت آشكار ائدىلمىزدن اول چوخ ضعيف ايدى. باشقا
دنىزلەرە، اوكتانلار يولو اولمادىغىندان ساكت بىر شەرەنىزەيىردى.
باكي دا نئفت آختارىشلارينا داير كتابلار دا اوخودوغوم بىر
مؤصو عنو خاطر لاتماق ايستردىم:

«19-نجو عصرە روسىا حؤكومنى طرفىندىن باكيا علمى بىر ھېئت گؤندەرىلەر.
ھېئەتنىن وظىفەسى باكي دا نئفت بائاكلارىنىن اولوب، اولماماسى حافظىدا ندفىقات
آبارماق ايدى. اونلار باكي باخىنىلغىندا اونوراق ائتمەلى اولورلار. ھېئەتنىن رەبىرىنى
امرى ايلە ئونفال فالانبرو سحرىن آجىلماسىنى گؤزلەيىرلەر. سحر آجىلەر. بولا دوشمەك
ايسەنىدە ئونفالى سؤندورمەلى اولورلار. نە قدر جالبىشورلار سا، ئونفال سؤنمور كى،
سؤنمور. نھايت باشادوشورلر كى، بئرين جائلاكلارىندان جىخان فاز ئونفالىن
سؤنمەينە مانع اولور. ھېئەتنىن باشچىسى دئىر:

- دئەلى بىز گئجەنى آلتي نئفت ايلە دولو اولان بىر بئردە كئچىرىمىشەك.

بئەلىكلە بىرىنچى قويدان جىخان نئفت فائالى دوتىا مېلىونلر بىن بوخودان
اوباندى. بۇيوك نئفت كارنئللرى باكي آخىشماغا باشلادى. اونلاردان بىرى دە مشهور
«نوبىل قارداشلارى» ايدى. اونلار باكي نىن اطرافىندا كى ئورباق ساحەلرىنى ھر
قېمە اولور سا، آلبر و اؤز بابراقلارىنى اورا سانجىردىلار. باكي نىن اؤز وارلىلارى دا
اؤز ئورباقلارىندا قوبوفاز ماغا باشلادىلار. او واختلار قوبو ال ايلە فازىلر و نئفت
اوزدە اولدوغونا گؤرە ئئز نئجەمئىرىدى. بئەلىكلە حاجى زىن العابدىن ئاغى پئف،
ئاغى پئف و آشوروف كېمى بئرلى نئفت صاحبلرى دە مېدانا جىخىردى. باكي دا داشلا
ئېكىلن نئجە مرنەلى بئنى بىنالار اوچاللىردى. بو شەر گئندىكجە بۇيويور و
وارلانبرىدى. نئفت مەدنىرىدە ايشلەيىلر بىن چوخ جىنوبى آذربايجاندان آخىب گلن
كندلر ايدى.

من 1933-نجو ايلدە 3-نجو صىنىفدە اوخويوردوم. بئە دە على
غقارزادە ايلە بىر صىنىفدە ايدىك. مکتىمىزىن كىتابخاناىسى دا وار ايدى. بىز
كتاب آلماق اوچون ھىن كىتابخانايا مراجعت ائدىك. مراجعت ائدىلر بىن
ساى چوخ اولدوغو اوچون نۇبە دورمالي اولدوق. على ايلە من بىر
بئردە دايا نىمىشدىق. از دەھام چوخ ايدى و اوشاقلار بىر بىرىنە سىخىنتى
گلىردىلر. بو آندا مە ائلە گلىدى كى، على اوشاقلاردان بىرىنى
منىم اوستومە ايتەلەدى. اؤزومدىن آسىلى اولماي اراق آغزىمدان خوشا گلر
بىر سؤز چىخدى. على منىم اوزومە باخدى. سونرا دا جرگەن چىخىب

گئىدى. من ايسە اونون گناھىمىز اولدوغونو باشا دوشدوم. دالينجا قاچىپ نە قدر عذر ايسەدېمىسە خئىرى اولمادى. اوزومە باخماق ايسەمىر، مندن يان گزىردى. انون اوزوندن ايكى ياش بۇيۇق بىر قارداشى، دۇرد ياش بۇيۇك بىر باجىسى وار ايدى.

باكىدا «پيونئرلر سارايى» بۇيۇك بىر بىنادا يئرلەشىردى. بورادا بوئون صنعت ساحتلىرىنە عايد درنكلر، تەشكىلاتلار وار ايدى. مکتىپلر همىن درنكلردە درسدن کنار عضو اولايلىرىلر. على ايله من دە بورادا فوتوقرافچىلىق (عكاسلىق) اۇيرەنىردىك. معلمىمىز اثرمنى ايدى. تمىزلىگە چوخ اهمىت وئىردى. بىر گون منىم اياقلار يىماياخىپ دئدى:

- اياق قابىلار يىن باتىقدىر، گئت اونلار يى تمىزلە، گل.

من مجبور اولوب كوچە چىخدىم و اياق قابىلارىما واكس ووردوروب دۇندوم.

فوتوقرافچىلىق درسىندە اشتراك ائىدىلر يى ساي 8 نفر ايدى. هفتەدە بىر گون معلم بىرلىكدە باكى يىن گۇرمەلى يئرلرىندىن شكىل چكىپ اعمالا تاختاىدا اشكارا لايىردىق. بىر گون محلەمىزدە اولان اوشاقلار لا بىرلىكدە پيونئرلر سارا يىنا گئىمەلى اولدوق. يولوموز على گىلىن ائولرى يىن قاباغىندىن كئچىردى. اوشاقلار يى بىرى تكللف ائتدى كى، على غقارزادەنى دە چاغىراق بىز يىملە گئىسىن. هامى راضى اولدو. يولداشلارىم ائوھگىر دىلر، من ايسە قايدا داياندىم. على حاضىر لاناغا باشلاياركن اوشاقلار يى بىرى منىم اولمادىغىمى گۇروب دئىر كى، بس مىر على هار دادىر؟ البت قايدا دايانىپ، دئىءجاواب وئىرلر. على يىن باجىسى سكىنە بو سۇزلرى ائشيدىپ خبر آلىر كى، مىر على دە سىز يىنلە ايدىمى؟ مثبت جاواب وئىرلر.

من كوچە قايسىندا دورموشدوم. قاپى آچىلدى و سكىنە خانىمى گۇردوم. او،

- نىء ائوھ گلمىرسن؟ دئىء سوروشدو.

من دىنمەدىم. يىنلە سوروشدو. جاواب وئردىم كى،

- على منىملە دانىشمىر، مندىن كوسوب.

- على غلط ائىلەيىر، دئدى و منى اچىرى آپاردى.

منی گۆرن کیمی علینین گۆزلری یاشاردی و باریشدیق. سکیذه خانیم
عطر شیشه سینی گتیریب علینی و منی عطرله دی. بئله لیکله هامیمیز بیر
بئردده پیونئرلر سار ایینا یولا دوشدوک.

1934-جی ایلده دوردونجو صنیفده اوخویوردوق. درس
پروقراملاریمیز موسیقی ده علاوه اولونموشدو. هفته ده بیرجه ساعاتلیق
بو موسیقی درسین کئچیریلمه سینده هامی سئوینیردی. درسی محرم معلم
آپاریردی. او، مکتبیمیزده بیر اورکئستر یاراتماق ایستیهیردی. موسیقی
استعدادلارینی تاپماغا چالیشیردی. صنیفیمیزده احد آدلی بیر اوغلان وار
ایدی. بیزیمله بیر تنگه ده اولورولار. بونلار قاراجی طایفاسیندان ایدیلر.
آذربایجاندا انقلاب اولدوقدان سونرا باکی یا گلمیشدیلر. احدين کچیک بیر
قارمونو وار ایدی. هر گون تنگه ده بیزه قارمون چالیردی.

بیر گون بئنه ده موسیقی درسیمیز وار ایدی. محرم معلم ایچهری
گیرن کیمی آياغا قالخدیق. گؤدک بویلو و شیک گئیملی محرم معلم
ماسانین آرخاسیندا اگلیب دندی:

- اوشاقلار! بیز مکتبیمیزده بیر اورکئستر یاراتماق ایستیهیریک. بونا
گؤره ده موسیقی استعدادلاری اولانلاری تانیماق لازیمدیر. ایندی من
سیزی بیر حیر امتحانا چاغیراچام.

او اوز دفترینی آچیب بیرینجی نفری چاغیردی و اونا؛

- من بارماقلاریملا ماسانین اوزه رینده بیر هاوا چالاجام، سن اونو
تکرار ائتمه لیس، دئییب، بیر هاوا چالیدی.

شاگرد او هاوانی تکرار ائتدیکن سونرا باشقاسینی چاغیردی و
بئله لیکله بوتون صنیف اوشاقلارینی سینادی. اوتوز نفر شاگرددن یالنیز
قارمون چالان احدی سئچدی. نهایت مکتبیمیزده اورکئستر دسته سی
یاراندی. مختلف مراسیملرده، شئلیک و بایرام گونلرینده همین اورکئستر
بؤیوک ایدمان زالیندا چیخیش ائدیردی.

بئنه ده موسیقی درسیمیز وار ایدی. معلم او زامان دیلرده گزن بیر
صنیفی خورشکلینده اوخوماغیمیزی ایستدی. هامیمیز بیرلیکده
اوخوماغا باشلادیق. او، اوزو ده بیزه قوشولدو. ماهنی قورتاردیقدان
سونرا هامی سوسدو. محرم معلم ایسه نغمه نی اوزاداراق آهنگدار بیر
جهجه له ایله بیتیردی. اوشاقلارین هامیسی چاشیب قالمیشدی. بو جور
اوخوماغی یالنیز بیر مغنی باجارا بیلردی. سونرا معلوم اولدو کی،
محرم معلم آخوندوف آدینا اوپئرا تئاترینین آرتیستلریندن ایمیش.

مکتبلی گونلریم عادی شکیلده سوووشوردو. ریاضیات و بوتانیکا درس لریندن یاخشی قیمتلر (نؤمرلر) آلا بیلیردیم. ریاضیاتدا هنجو اخت اعلا قیمت آلا بیلیمه دیم. آما بوتانیکا درسینده بیر دفعه تصادفاً 5 آلدیم. معلم درس آراسیندا شاگردلره بیر سوال وئردی (سوالین هانسی موضوعیا عاید اولدوغو آرتیق یادیمدا دئییل، آما اونوبیلیرم کی، سوالدا روشنیم سوؤزو وار ایدی). هنج کسدن سس چیخمادی. تصادفی اولاراق من او سوالین جاوابینی بیلیردیم. الیمی قالدیریب اجازه ایستدیم. وئردیگیم جاواب دوز چیخدی. معلم دفتری آجیب آدیمین قاباغیندا 5 یازدی. بونو، قاباقدا اونوران شاگردلر منه اشاره ایله آنلاتدیلار. بو دا طبیعی درسینه آرتیق اهمیت وئرمگیمه و همیشه اعلا قیمت آماغیم سبب اولدو. 1935 ایل درسینده غیلمان موسایف بیزه ادبیات معلمی تعیین اولدو. او اورتا بویلو، آریق و دائیم گؤلومسر بیر آدام ایدی. ادبیات درسینی شاگردلره گؤزل و آیدین شکیلده باشا سالیردی. صحیه، تمیزلیک باره سینده (یادیمدا قالان) دئیردی: «بیز گرك تمیزلیگه اهمیت وئرك. اگنیمیزه گئیدیگیمیز پالتارلار تمیز اولمالیدیر. پالتارین تمیز اولماسی اونون کؤهنه یا تزه اولماسیندا دئییلدیر. تمیز و یماقلى پالتار، یئنی تیکلمیش چیرکلى پالتاردان یاخشدیر». هر صینیف معلملریندن بیرى او صینیفین رهبریتینی ده عهده سینده آلیردی. بیزیم صینیفین مسئولیتی ده غیلمان معلمین عهده سینده ایدی. او زامان هارادان بیلیمه دیم کی، غیلمان معلم گله جکده منیم تعلیم تربیم باره سینده بؤیوک رول اوینایا قادی. سونرالار بیلدیم کی، او یازیچی ایمیش. بو باره ده اؤز شاگردلرینه بیر سوؤز دئمهمیشدی. غیلمان معلم ایندی قوزئی آذربایجانین گؤرکملی و بؤیوک یازیچیلاریندان بیریدیر. ایندی ده حیاتدادیر و 85 یاشی واردیر.

مکتبلی گونلریم داوام اندیر

1937نجی ایله قدر فاصیله ده یادیم ائله بیر مهم موضوع گلیر، آما بو ایله ده بؤیوک روس شاعری «آکساندر پوشکین»ین آنادان اولماسینین 100 ایلیگینه حاضریق گئیدیردی. سوونت اتفاقیندا چیخان بوتون قزئت و ژورناللاردا بو گونون باره سینده مقاله لر درج اولونوردو. پوشکینین تام اثرلری، شعرلری و رومانلاری آذربایجان شاعرلریندن صمدووروغون، سلیمان رستم، رسول رضا، محمد رحیم و باشقا شاعرلر واسیطه سیله آذربایجان دیلینه ترجمه اولوب ساتیشا بوراخیلیمیشدی. بیزیم مکتبه ده بو مناسبتله خاطره بیغینجاغی تشکیل اولموشدو. ایلمان زالینا استوللار دوزولموش، شعارلار یازیلیب دیواردان آسیلمیشدی. شاعرین شکلی دهریبونانین اوستونه وورولموشدو. زال مکتب اوشاقلاری ایله آغزینا قدر دولموشدو. بیغینچاق آچیلاندان سونرا معلم پوشکینین بیوقرافیا سی و یارادیجیلیغی باره ده دانیشدیلار. شاعرین

شعرلر شاکردلر طرفیندن اوخوندو. یوخاری صینیفده اوخویان بیر شاکرد پوشکینه یازدیغی شعرینی اوخودو. بو شعر کچیک پوئما شکلینده اییدی. اوخوماق سونا یئتیشدن سونرا آراسی کسيلمهين آلیشلارا سبب اولدو. قلیمده بوجاوانا حسد آپاریردیم. اؤز-اؤزمه، «کاش اونون یئرینه من اولایدیم» دئدیم. او زامانلار قدر فکریمه بئله گلمزدی کی، جاوان اوşاقلار دا شعر یازا بیلر. بو خیاللار منی اؤز قوینوننا آلیب گلهجگه دوغرو آپاریردی. اؤزوم-اؤزومدن خبر آلیردیم، شاعرلر شعری نجه یازیرلار؟ مکتبیمیزین کتابخanasیندان بیر شعر کتابی آلیب اوخوماغا باشلادیم. شعره اولان هوسیم گوندن گونه آرتیردی.

1937-نجی ایله روسیادا یارانان اوکتیابر انقلابینی 20 ایلیگینه حاضرلیق گئدیردی. بئله ده قرئتلرین یازدیقلارینا گوره بو بایرام طنطنه‌لی شکلیده کئچیریلمه‌لی اییدی. من ده گوجومو سینماق اوچون اؤزمو حاضرلاماغا باشلادیم. بئله‌لیکله 3-بنددن عبارت «اوکتیابر گلیر» آدلی بیر شعر یازدیم. بایرام گونو یاخینلاشیردی. ایچیمده بؤیوک بیر اضطراب باش قالدیرمیشدی. اؤز-اؤزومه دؤشونوردوم کی، گوره سن شعریمه بیغینجاقدان اوخوماغا اجازه وئر هجکرمی؟ موفق اولاجامی؟ بو شعری غیلمان معلمه گؤسترمگی نظره آلدیم. سونرا ایسه پشیمان اولدوم. دئدیم بو شعرین لیاقتی اولماسا، پروگراما سالینماسا، شعر یازماق هودسینی اؤزومه گورا آپارمالیام. بایرام گونونه بیر گون قالمیش شعر یازدیغیمی غیلمان معلمه دئدیم. او آدیمی وشعریمین آدینی سوروشوب قید ائله‌دی. باکی باشدان باشا بزنمیشدی. مکتبده بؤیوک بیر طنطنه وار اییدی. ایلمان زالی آداملا دولو اییدی. پرنزیدومدا مکتبین مدیری، معاونو بیر نجه معلم اوتورموشدولار. غیلمان معلم بیغینجاغی آپاریردی. او اجلاسی آچیق اعلان ائدیپ سؤزو مکتب مدیرینه وئردی. سونرا مدنیت اداره‌سیندن گلن شخص صحبت ائتدی. اونون آردینجا مکتب شاکردلری طرفیندن تاماشا گؤستریلدی. غیلمان معلم منیم آدیمی چاغیرراق دئدی کی، اوکتیابر بایرامینا یازدیغی شعرینی اوخویاجاقدیر. بؤیوک بیر هیجان ایچینده آیاغا قالخدیم. سالونداکیلارین هامیسینین گؤزلری منه دیکلمیشدی. تربونایا دوغرو حرکت ائله‌دیم. شعریمی اوخوماغا باشلادیم:

اوکتیابر گلیر، شانلی گون گلیر

امکچی دونیاسی بایرام ائله‌بیر

امکچی قادینلار، کالخوز کندلیلر

زنداندان چیخدیغی بیرمی ایل گلیر

استالين يولداشين پولاد قوللاري

داهي لئنن ايله آچدي يوللاري

اوياندي طبيعت گولدو كاينات

او گوندن باشلادي بو گوزل حيات

منيم ده شعر يم گئيبيدير ألوان

سنويملي مارشالداڭ گوزلهيير فرمان

وطن اوزه ريذه قالخار سا دوشمن

حاضر ام دويوشه قلميمله من

سالونايغيلانلارين سوركلي آلفيشلاري اوجالدي. من ايستهييرديم بو آلفيشلارين آراسي كسيلسين، تريونادان ائنيم آشاغي، امما آلفيشلار داوام ائديردى. سونرالار اوئيرنديم كي، غيلمان معلم منيم آرخامدا داياڭيب سالونداكيلاري ال چالماغا دعوت ائديرميش. گليب يئريمده اوتوردوم. مني تر باسمىشدي. شعريمي اوخوماقلا آرتيق بيرينجي آدديمي آتميشديم. گلهجكده باشيما نه لر گلهجگيني هله بيلميرديم. سالونداڭ چيخانداڭ سونرا صينيف يولداشلاريم باشيما ييغيلديلار. منه تيريكدئييرديلر. بو شعري نئجه يازديغيمي سوروشوردولار. بئلهليك هامي منه حورمت ائديردى. حتي مكتب مديري بئله مني گورنده دوداقلاريندا تبسم گورونوردو. صينيف يولداشلاريم تكليف ائديرديلر كي، شعريمي شاعرلر اتقايينا آپاريم چاپ ائتسينلر. بوتكليف مني دوشونوردو. ممكندور مو؟

يازچيلار اتقاييني تانييرديم. بيز هميشه يايدا دنيز كنارينا چييمگه گئندده بو بنانين قاباغينداڭ كئچيرديك. يازچيلار اتقايي فيولوتوف كوچه سينده 8 نومره لي بنادايئرلشوردى. اثر تيسي گون اورا يوللانديم. خياللار عالمينده غرق اولموشدوم: مني اتقادا قبول ائدهجكمي؟ نئجه يول گئتديگيمي بيلميردم. بير زامان اوزمو 8 نومره لي ائوين قاباغيندا گوردوم. يئنه فيكره گئتديم: پياله كنلري يوخاري چيخيممي؟ يوخساگئري قايبديم. نهايت يوخاري چيخماغا باشلاديم، داها قايتماغا يولوم قالماميشدي. ايكينجي مرتبه بير كوريدورا گيرديم. هئج كيم يوخ ايدي. قاباغيمدا نئجه قايي وار ايدي. هانسي قاييني دويمه گيمي بيلميرديم. بو آندا قاييلارين بيرى آچيلدي. بير نفر كوريدورا چيخدي. باشقاسي اولسايدى تانييا بيلمزديم. امما اونو تانييديم. بو، اوزامانين تانيشميش و آدي ديئلرده

گزن مشهور شاعري صمد وور غون ايدي. آخي اونون آدي، يار اديجيليغي، شكلي و شعرلري، بيزيم درس كتابيميزا داخيل اولموشدو. سلام وئرديم، منه باخدي. نه اوچون گلدیگیمی خبر آلدی. سونرا گوزلري الیمده اولان كاغادا دیکیلدی. یوخسا شعر یازیب گتیرمیشسن؟ دئدیم، بلی. او، کوریدوردا اولان نیمکتلرین اوستونده اوتوردو. من شعریمی اوخودوم. صمد وور غون شعري مندن آلیب دئدی:

- گورورم کی، اوزون ده پیونئرسن. بیر عدد ده شکلینی گتیر، گوندردم «پیونئر» ژورنالینا. هم ده سنه تاپشیریرام، باجاردیقا شعر اوخو و بویوک شاعرلرین شعرلرینی ازبرله.

من باش اوسته دئییب قاییتدیم. او واخت صمد وور غون یازیچیلار اتفاقینین صدری ایدي. اثرتهسی گون اوز شکیمی آیریپ اونا وئردیم. او گوندن اعتبار اگونلریمی سایماغا باشلادیم. آخي پیونئر ژورنالی آیدا بیر دفعه چیخیردی. آیین بیرینده چاپدان چیخیشدی. بیر نسخه آلیب وار اقلادیم. صحیفه لرین بیرینده شکیمو شعریم چاپ اولموشدو. سنویندیگیمدن نجه انویمیزه قاییتدیغیمی بیلیرم. اتمانشان وئردیم. چوخ سنویندی. منه پول وئریب دئدی، گئت 10 نسخه آل گتیر. اثرتهسی گون مجله نی مکتبه آپاردیم. غیلمان معلم و صینیف یولداشلاریم چوخ سنویندیلر. مجله مکتبه الدن اله گزیردی. بیزیم مکتبه ده 6-نجی صینیفین معلمی صینیفه حاضر اولمامیشدی. ناخوش اولدوغونا گوره گلمه میشدی. مکتب مدیرین تاپشیر یغینا گوره ایکی صینیفی بیر صینیفه جمع ائتدیلر و غیلمان معلم درس وئرمگه باشلادی. او صینیفه فرهاد آدلی بیر اوغلان شعر یازماغا باشلامیشدی. شاگردلرین تکلیفی بو اولدو کی، فرهادلا میر علی یئنی شعرلریندن اوخوسونلار. اول فرهاد اوز شعرینی اوخودو، سونرا من یئنی بیر شعر اوخودوم. بیزیم صینیفین شاگردلری دئدیلر کی، میر علی نین شعری یاخشی دیر. او بیر صینیفین شاگردلری ایسه فرهادین شعرینی بهیندیلر. بحث اوزانیدی، شاگردلرین بیر غیلمان معلمدن سوروشدو:

- سیزین نظرینیز ندیر؟

غیلمان معلم جاواب وئردی:

- هر اکیسی یاخشی یازیب، اما بیر مسئله واردیر کی، میر علی نین شعری فاشیزمی جانلاندیردیگی اوچون اوستوندور (افسوس کی، او شعریم یادیمدا دئییل).

حاشىيە: بورادا بىر مسئلەنى ئېنىقلاش دېرماق بېسىردىم. نە اوجون ھاشىم ئىرلان اولدوغوم حالدا خاطر مۇرىمدە آدمىي مېرغىلى بازىرام؟ بونو ابضاح ائىمك اوجون باكىدا انادان اولدوغوم گونلر مۇبىئىمالي يام. بىز سىد اولدوغوموز اوجون «مېر» كلمەسى آدمىزىن اولئىنە آرئىر بېلردى. انامىن اناسىيىن آدى مېرغىلى ايدى. من انادان اولاندان سونرا بابام وفات ائىدىگىنە گۆرە اونون آدىنى مەنۇر مېشدىلر. انامىن بىر بىيىسى وار ايدى. اناما دئىير نە اوجون منىم فارداشېمىن آدىن اوز اوغلونون اوسئونە قوبۇسسان؟ و آرئىر بىر، سن عصبانى اولاندا اوغلونو بامانلا بېرسان. گرگ بو آدى اوغلونون اوسئوندىن گۆنور مەسن. او زامان منىم آدمما مدرگ بازىلمىشدى. انام مجبور اولور اوز وفات ائىدىن فارداشېمىن آدىلە منى جاغىرسىن. انامىن فارداشېمىن آدى مېر ھاشىم ايدى. اودور كى، شناسنامەدە مېرغىلى، خالىق آراسىندا مېر ھاشىم آدىلە ناننىمىشام. ايرانا قايىداندان سونرا «سارابدا» اوزامانكى فانونا گۆرە «مېر» ئېنولونو آدمىن قايغىدىن گۆنورورلر، آدمىم فقط «غىلى» قالير. قامىل بامىزى «جشم آلوسى» فېد ائىدىلر. 1322 خجى ايلدىن «ھاشىم حسن زادە»، بىنى ايكىنجى آدمىن آخىرىنا انامىن آدىنى علاوہ ائىدىب نخلص ائىدىردىم و شىرلرېم مۇطوعاندا بو آدلا جاب اولوردى. 1330 خجى ايلدىن باشلاپ اراق «ھاشىم ئىرلان» نخلصى ايلە ناننىمىشام.

شعرىم «پىئونىر» ژورنالىندا چاپ اولان كىمى دوستوم غىلى غقارزادەيە حسداپار بىردىم. اونون كىمى اعلاچى شاگرد اولماق ايسىتىپ بىردىم. امما دوستوم ھىمىشە سەندن قايىقدا گىدىردى. اونا چاتا بىلمىردىم. آرامىزدا يارانان بو مسابقەنى فقط اوز ومپاشا دوشور و دوستوما بىلدىر مەك ايسىتمىردىم. من اونو اوزومە اورنك ائىدىر و آرامىزدا اولان صمىمىتدن خوشحال ايدىم. اوندان ھىچ بىر زامان خواھش ائىتمەدىم كى، رياضىياتدا مە كۆمك ائىتسىن. بونو دوستلوقدان سۇءاستفادە ائىمك كىمى قىمتلندىر بىردىم. او منىم يئرىمە، من ايسە اونون يئرىندە اولسايدىم بئلە، يئنە اونوسئويىب اونونلا دوستلوق ائىدەردىم. منىم اونو سئومەگىم اعلاچى اولماسى اوجون يوخ، اونون شىخسىتلى و معرفتلى بىر جاوان اولدوغو اوجون ايدى. شعرىم چاپ اولاندان سونرا بىر - بىرىمىزە اولان علاقمىز داھا دا گوجلندى. بىر گون مە دئدى:

- سن مە شعر يازماغى اۇيرت، من دە سە رياضيات درسىنى.

چوخدان آرزوسون چكىگىم بو تكلېفى قبول ائىدىم. غىلى ھىمىشە ايسىتەپ بىردى ھر ساحة دە بىرىنجى اولسون. او، ايكىنجى لىگى سئومىردى. يوخارىداكى تكلېفى ايرەلى سورندە دە اوتانا-اوتانا دئىمىشدى. او گوندن اعتباراً بو مسئلەنىن اوستوندى چالېشما غاباشلا دىق. امما ندنسە ھىچ بىرىمىز موفق اولما بىلمىردىك. نە رياضيات منىم باشىماگىر بىردى، نە شاعرلىك اونون آغلىنا باتىردى. او زامان بىزىم 14 ياشىمىز وار ايدى. من بونو درك ائىدە بىلمىردىم كى، شعر يازماق درس كىمى اۇيرنملى دئىل، بونون اوجون خصوصى استعداد لازىمدير.

گۆزلىلمەين حادثە!

1938نجى ايل باھار ىن اول آيى ايدي.

ھمىشە اولدوغو كىمى سحر
چاغي حاضر لانيب مكنه يوللاندېم. ھاوا
صاف ايدي و آغاچلار ىن بوداقلاري
تومور جوق باغلاماغا باشلامىشدي. خزر ىدن
سونرا اسن گىلاوار آدامىن روحونو
اوخشايردي. بئله ليكله ساعات 8 تامامدا
صينيفده اوتوروب معلمى گوزلەيىردىك.
غلمان معلم گليب حاضر غايب دفتر ىني
آچىپ شاگر دلر ىن آدينى اوخوماغا باشلادي.
ھر آدي چاغىر يان جواب وئردى، علي دن
ايسه جواب چىخماي. اوشاقلار ىن
ھامىسى علي اوتوران يئره بويلاندي. او
گلمە مىشدي. معلم اونون آدينىن قاياغىندا
غايب يازدي. بو غيبتدن ھامى تعجب
اندىردي. اينديە قدر علي بير دفعە اولسون
بئله غايب اولمامىشدي. او ھمىشە صينيفده
حاضر اولور و اوژ حاضر جاوابليغي ايله
مشهور ايدي. من اوژوم ده ناراحت اولدوم.
زنگ تفرىح وروولاندا سونرا شاگر دلر
بير بير يىندن بو غيبت بارە سينده
سوروشور دولار. آما ھىچ كس ھىچ نہ
بيلميردي. نہايت بئله بير قناعە گلدىك كي،
يقىن علي خستە لانيب. درس قورتاراندا
سونرا 2 نفر اوشاقلار لاعلي نىن اولدوغو
اؤلر يە طرف يوللاندىق. قاينى دؤيدوك.
علي اوژو قاينى آچدي. او قاشقاباقلى ايدي.

باشيني آشاغي توتوموشدو. مکتبه نه اوچون
گلمه دېگيني خبر آلدیق، جاواب وئر مدي.
ايکينجي دفعه سوروشاندا دئدي:

- آخشام آتامي توتوب آپار ديلار.

نه اوچون سؤالينين قاباغيندا دئدي:

- دئيرلر سيز ايرانليسيز، گرک ايرانا
قايداسيز.

بیز هاميميز بير جيريميزين اوزونه
باخديق. يئريميز ده دونوب قالميشديق. آخي
بیز ده ايرانلي بالاسي ايديک. لابد بئله بير
طالع بيزي ده گؤزله بيردي. هله بيز دن
باشقاصينيفميز ده 5 نفر ده ايرانلي بالاسي
وار ايدي. کور پشيمان انويميزه قايتديق.
آخشام آتام بيرينجي دفعه اولاراق انوه
گلمدي. صاباح مکتبه گتديم. بو گون ده
صفر آدلي بير ايرانلي بالاسي درسه حاضر
اولماميشدي. آرتيق مسئله هاميا آيدين ايدي.
بیر نچه گوندن سونرا صينيفيميز ده ايرانلي
شاگردلر دن هنج بيريسي قالمادي. اونلارين
آتالاري دا توتولموشدو. من ده مکتبه
گتتمه يي دا يانديرديم. آتام بو قضيه دن سونرا
ايشه گنده بيلميردي. اوزو ده قاچاق ايدي.
گذرانيميز گوندن گونه اغيرلاشيردي.
عايله ميزه کؤمک اولسون دئيه محله ميز ده كي

تېكىش فابريكىنىن قاباغىندا آل-وئره
 باشلايدىم. سىقار كىرئىت يا تېخىمە ساتماقلا
 ئۆيىمىزى دولاندىرىدىم. فابريكىن ياننىدان
 شەھەر ايجىنە يئنى ترامواي خطى
 سالىنىمىشدى. بىزىم مەكتەپ مەلۇمىي درس
 قورتاراندان سونرا دۇنيىگىم ترامواي خطى
 ايله ئۆلرۈنە گەندىر دىلەر، مەن اونلار مەن
 گەندىگى مەن ساعەتلى بىلىرىدىم.
 اوتاندىغىمىدان مەلۇم مەن گۆرمەسەن دۇنيە
 گىزلىنىرىدىم. اونلار گەندەن سونرا يئەنە آل-
 وئره باشلايدىم. بىر گۆن غافىل اولدۇم.
 رياضيات مەلۇمىزى باشىمىن اوستۇندە
 گۆردۈم. مەن باشىمىي آشاغى سالىدىم.
 مەلۇمىز دۇنيە:

- مەن ئالى نە اوچۇن مەكتەپ گەلەرسەن؟

- مەلۇم! بىزى، ايرانلى اولدۇغۇموز
 اوچۇن گەلە قاپتار ماق ايسەلەيرلەر.

- ايرانا ھاجان گەندە جەكسىز؟

- بىر آيا قدر.

- مەن ئالى! دۇنيانىن ھاراسىنا گەتەن
 رياضيات، رياضياتدەر. گەل مەكتەپ بىر آيدا
 نە قدر اۆيرەنسەن، يئەنە غەنىمەندەر، دۇنيە مەندەن
 آيرىلدى.

گئجه ياريسي ايدي. انام، من و اوچ
قارداشيم ائوده شيرين يوخودا ايديك.
قايي دوئلدو. من يوخودان اويانيب قاييني
آچديم. اونلار ايچيري اوتاغا گيرديلر. بو
اوتاقدا منيم ياري ماسام قويولموش و
اوستونده قيرمزي «قالوستوق» وم
ديواردان آسيلميشدي. مأمورلارين گوزلري
قالوستوقا ساتاشان كيمني مندن خبر آلديلار:

- سن پيونيتر سن؟

- بلي

- پيونيتر يالان دانيشارمي؟

- يوخ.

- بس دوزون دئي، آتان هار دادير؟

- بيلميرم.

- نه اوچو يالان دانيشير سان؟

- ايندي 20 گوندور كي، اوندان

خيريميز يوخدور.

دو غرودان دا آتاميزين هار ادا

اولدو غوندان خيريميز يوخ ايدي. آما اونو

بيلير ديكياخين دوستلارينين ائوينده قالير.

ايرانليلارين وضعيتي آغير شرايطده ايدي.

بو حرکت تەكجە باكي دا دئىيل، شوروينين
بوتون شهر و كندلرينده تطبيق اولونوردو.
دولت، شوروي وطنداشي اولمايان
ايرانلىلارين ياشايدىغي يئرلرين آدلاريني
تاماميله بيليردي. بىر نەچە گونون ايچينده
بوتون ايرانلىلاري ياخالاديلار. زندانلار
كچيك اولدوغوندا و يئرلرين آزليغيندا
باكنين ياخينليغينداكي كارتوف انبارينا
دولدوردولار. آرتىق ايرانلىلارين يئرلي
اهالي ايله حقوق برابرليغي آرادان
گەتميشدي. مينرله ايرانلىني صحته
باخيميندا دوزولمز اولان بىر انبارا
دولدورموشدولار. توالتين
اولمادىغيندا بويوك بوشكەلردن استفاده
اولونوردو. دوستاقلاري باشقا بىر زندانا
آپارماق ايستهينده اونلاري آغزينا قدر
كاميونلارا دولدوروب اشيا لاريني باشلاري
اوستونده گوتورمگە مجبور انديرديلر.
ماراقلې بوراسي ايدي كي، دوستاقلارا
ملاقات حاققي وئريلميردي. ايرانلىلارين
عائلهلري بونا نوزمەيرك هر بىر اداره نين
قايسىني دويور دولرسە، جاواب آلا
بيلميرديلر. گونلر اوتدوكچە نگرانچىلىق
آرتيردي. منيم بىلامي يعني انامين
آتاسيني، داييمي، عيمي دە توتدولار. اونلار
بو سوزلري سونرالار بيزە دانىشيرديلار.
بىر يا ايكي آيدان سونرا دولت طرفيندن

دوستاقلارين عايله لرينه «پاويسكا» ادلي بير
يازى گونده ريلدي. بو مكتوب دا يازيلميشدي:
«فيلان آيين فيلان گونونده و فيلان
ساعاتدا ليماندا اولمالي سينيز». پاويسكا آلان
عايله بير هفته منتينده ساتمالي
شئيلريني ساتيب، آلمالي ماللاريني آليب
معين ساعاتدا ليماندا حاضر اولوردو. عايله
عضولري اوردا گوروشور و شئيلر
آختاريلاندان سونرا گميه مينيب ايرانا
طرف يولا دوشوردولر. توتا-توت
قورتارانندان سونرا آتام آشكارا چيخدي.
كونوللو شكيلده ويزا آلدی. آخشامئوه گليب
بير هفته دن سونرا ايرانا يولا
دوشه جگيميزي بيلديردي.

روسیا سفریمیز

آتام ايرانا قايتماق اوچون ويزا آلميشدي.
هله چيخيش تاريخينه چوخ
قاليردي. روسيانين «دونباس» شهرينده
ياشايدان مير آغا ادلي عميسي اوغلو وار
ايدی. آتامدان ياشدا بويوك ايدی. او هاميدان
5 ايل قاباق باكي يا مهاجرت ائتميش، اوردا
ايش تاپاييلمه ديگيندن دونباس شهرينه
گئتميش و اوردا بير روس قيزي ايله
ائولنميشدي. آروادينين آدي ماري ايدی. اوچ
دفعه باكي يا سفر ائديب بيز ده قوناق
قالميشديلار. ايندي بيز ايرانا قايتماق

زامانىدا اونو گۇروب احوالاتىندان خبردار
اولماق اىستەيسىزدىك. اتام بو سفرە تدارك
گۇروردو. منى دە اۆزۈ ايلە اپارماق
اىستەيندە چوخ سئويندىم. يىتمىش كىلو دويو
آلىب ايكى چماداندا يىرلىشىدى. بىز گون
اورتادان سونرا ساعات يىددىدە باكىدان
قاتارلا حركت ائىدىك. آخشامى من ياتىب
بوخوياگىتىمىشدىم. سحر تىزدن بوخودان
اوياندىم. قاتار دايانمىشدى. پىنجرەدن
استانسيا باباخاندا «ماخاج قالادا»
اولدوغوموزو بىلدىم. معلوم اولدوغونا گۇرە
يارىم ساعات بورادا قالمالى ايدىك. استانسيادا
چوخ بۇيۇك بىر سامووارىن اىچىندە قاينار
سو وارايدى. مسافرلر بو قاينار سودان چاي
حاضرلايىر دىلار. صبحانه نى قاتاردا يىيىب
يولادوشدۇك. قاتار يىمىز «قروزي» دن
كئچىپ، «رستوو» دا عوض اولمالي ايدى.
چونكى مسافرى اولدوغوموز بو قاتار
مسكۇوا گىدىردى. بىز آيرى بىر خط ايلە
دونباس شەرىدە گىتملى ايدىك. عظمتلى دون
چايىنى كئچدىك. راستوودا يارىم گون
تأخيرمىز وارايدى. شەرىن بىر قىسمىنى
گىزىپ دولاندىق. «آزوف» دىن يىنىن كنارىندا
يىرلەشەن بو شەرىچوخ گۇزل ايدى.
روسيانىن چوللرىندە منىم نظرىمى جلب ائىن
اونون قاتار يولو بويواوزانىب گىدن «گونه
باخان» تارلا لارى ايدى. سانكى يىر اوزونە

ساري مخمل دوشنميشدى. دونباس شەرىنە
بىر استانسىا(اىستگاه) قالاندا آتام 20 ياشىندا
جاوان روس اوغلانى ايله صحبت ائدير و
اوندان عىسى اوغلونون آدرئسىنى خبر
آليردى. آتام گىتىگىمىز يىرىن كامىل
آدرئسىنى بىلمىردى. فقط اونو بىلىردى كى،
دونباسدا قاتاردان دوشدو يوموز استانسىانىن
ميدانىندا مىر آغانىن «كواس» لىمونات
ساتان ماغازاسى واردير. روس جاوانى
دئىردى، بو آدرئسى و دىگىنىز آدمى
تانيرام، اوزوده توركدور. آتام اونون
سوزلىرىنى تصدىق ايلهدى. روس جاوانى
دئدى:

- بو شەرده ايكى نفر تورك واردير.

اونلارنى بىرى سىز دىگىنىز آدمىدير.

قاتار دونباس استانسىاسىندا داىاندى.

چمدانلارنى بىرىن آتام، بىرىن ده

روس جاوانى گوتوروب قاتاردان دوشدوك.

استانسىانىن قاباغى آچىق ميدان ايدى.

دور دظرفىنده ماغازالار وار ايدى. بىزه

مىر آغانىن ماغازاسىنى گوستريب دئدى:

- سىزىن آدم بو دىيىلمى؟

بىز ماغازايا باخاندا عىمىز اوغلو

مىر آغانى و روس قادينىنى اوردا گوردوك.

میر آغابیزی گۆرندە گۆز لرىنە اينامادي.
بىز خبرسىز گلمىشدىك. قوجاقلاشيب
گۆرۈشۈك. ماري خانىم دا بىزە خوش گلدىن
دئدى. گون اورتيا آز قاليردي. مير آغا
مارياني انۋەگۈندردى كي، ناھار حاضر
اندىب بىزي گۆز لەسین. بو ماغازا دۆلتین
اولسا دا میر آغا اداره اندیردی. ماغازا دا
كواس و بعضى شربىلر ساتیلیردی. كواس
قورۇ چۆرەكدن وشكردن قايريلمىش بىر
نوع شربت ایدی. شورۈیدە عمومیلەش بىر
نوشابە سايیلیردی. كواس ماغازا لارا
تاختادان قايريلمىش بوچكالاردا گلیردی. بو
بوچكالارین كىچىك و مخصوص دئىگى
وار ایدی. تولومباني اورا نصب اندىب بو
واسیطە ایلە استكانلاردا شىرىلرە
ساتیلیردی. او زامان بو نوشابەنن هر
استكاني 10 قىپك ایدی. ناھار زاماني ایدی.
میر آغا عمی او غلو مە دئدى:

- منىم ماغازاني باغلاماغا حاققىم
بوخدور. سن ماغازا دا قالىپ شىرىلر
يولاسال، بىز دە ناھاردان سونرا قايدارىق.

اونلار منىم اوچون ناھار تھیه اندىب
گئندیلر. من نوشابە ساتماغا باشلادىم.
روسيادايي گونلرىندە بوزا، ياخچالا احتياج
بوخدور. گون اورتانين اوغلان چاغيندا
دانوشابەلر و ايچمەلى سولار سرين

[illegible]

كۆلگەلىككە ھەركەت ئىدىردىك. باغدان
چىخاندە، ئۇنوموز دە بۇيۇك بىر گۈل
منظرەسىلە قارشىلاشدىق. بو گۈلۈن دۇرد
طرفى ياشىللىقلار لا بىز نىمىش آچىقلىق
ايدى. سئوئىنجىمدىن آز قالىردىم اوچام. گۈلۈن
ساكت يىرلرىندە سىلىسىز - حسابسىز
اۋردەكلىر سوزوردو. ھالوادا اوچان قازلار
گۈلە قونماق اوچون ئوئرىشلى يىر آختارا -
آختاراقاقىلداشىردىلار. آما گۈلدە جىمىن
اوشاقلارى گۈرەندە، آز قالدىم
سويونماش پالتارلى اۋزومو سويآ آتام.
گۈلە ياخىنلاشدىغىمىز يىر چىملىك ايدى. او
بىرى طرفىندە ايسە آدام بويوندان اوچا
يارغان وار ايدى. من داھا دۈزە بىلمەيىپ،
آتام دىدىم:

سويآ دوشمىك ايسەيىرم. عم اوغلو دىدى:

- ئىسمە، بىز دە سويآ دوشەجەيىك

آما گۈلۈن كىنارىندىن اويانا گىتىمىك
قورخولودور. بىلەلىكە سويونوب
سوياجومدوم. اوشاقلار گۈلۈن اورتاسىندا
اوزوردولر. بىر آزدان سونرا اونلار
سودان چىخىپ گىتدىلر. آتام گىل چىمدە
اوزانىپ صحبە باشلادىلار. من ايسە
چىممىكە مشغول اولدوم. آما خيالىم آزاد
اولماق ايدى. آتام ايلە عم اوغلونون

باشلار يېنىن صحبەتە قارىشىق اولدو غونو
 گۆروب، گۆلون اور تاسينا طرف اوزمەيه
 باشلاديم. قرار اگلميشديم كي، گۆلون او
 تايينا قدر اوزوب، اوردا دىنجهليم، سونرا
 گئري قايدديم. او تاي طرف اوزمەيه داوام
 وئرديم. كئفيمين ساز واختي ايدي.
 ايستەيىرديم اۆز اوزمك قدر تيمي چملىكده
 اوزانيب مە باخان آتما ثابت ائدم. ساحله
 چاتميشديم. يار غانندان يوخاري چىخماق لازم
 ايدي. يار غانين بۇيرونده بير نئجه چوخور
 يئرگۆرونور دو اوردان يوخاري قالخماق
 قرارينا گلديم. يوخاري قالخماغا باشلاديم.
 بيردن چوخورون ايچينده غريبه بير حيوان
 گۆردوم. آغ سينەسي اُنيب قالخىردى. اونو
 تئز تانيمايغيم و تشخيص وئره بيلمەديگيمه
 گۆره قورخويا دوشدوم. آما يانيلديغيمي باشا
 دوشدوم. بيلديم كي، بو بۇيوك انداملي
 حيوان قورباغا ايميش. نه ايسه من
 اۆزوموسويا اتميشديم. ايش ايشدن
 كئچميشدي. مجبور اولدوم دىنجلەدن گئري
 قايدام. هله اۆزومده بو قدرتي حس ائديرديم
 كي، بو ايشي گۆره بيلمەرم. اونا گۆره ده
 گئري اوزمەيه باشلاديم. آما بو اوزمك،
 اوّل باشلاديغيم اوزمەيه اوخشامىردى.
 ورزیده اولمايغىما گۆره حس ائديرديم كي،
 يورولموشام. نه ايسه ساحله چاتماق لازيم
 ايدي. گۆلون اور تاسينا چاتاندا قوللاريمدا

قدرت قائمىشدى. آما اوزمك لازيم ايدي.
نه قدر چاليشير ديمسا يول كسه بيلميرديم. آتام
و عم او غلوم تاماشا انديرديلر.

اونلار بيلميرديلر كي، من نه حالدايام.
اوزومو سينديرماق ايسته ميرديم. ايچيمده
توفان يار انمىشدى. قوللاريم داها سوزومه
باخميردي. سانكي قوروموشدولار.

آرخاسي اوسته اوزانيب دىنجهله بيلميرديم.
شيرين سولاردا بو ايش چتىن اولوردو. من
دنيزده چوخ اوزموشدوم. آرخاسي اوسته ده
اوزه بيليرديم. آخي دنيزين سويو شور
اولدو غوناگوره آدامي اوز اوستونده راحت
ساخلايردي. ايندي ايسه بو سولاردا

يالاندان چاپالاييرديم. ساحله آز قالمىشديم.
آما آياقلار يمين گولون دىبينه چاتماسينا
چوخ قالمىشدى. كؤمك ايسته ييمي؟ بوخ! يئنه
اوزمه گه چاليشيرديم. بير آز دا! بير آز دا!
من موفق اولموشدوم. آياغيمين باش

بارماغي توپاغين اوستونده ايدي. بير آز
اوزومو قاباغا حركت وئرديم. سو چنهمين
آلتينا چاتمىشدى. دريندن بير نفس آلديم. آتما
و عم او غلوما باخديم. اونلار گولوردولر.

اونلار يامان حالا دوشدويمو
حسن ائتمه مىشديلر. ساحله چيخيب ياشيل

چمنلىكده اوزانديم گونش گويون
اورتاسيندا ايدي. اونون شعالاري بدنيمي
اوخشادي قچا يور غونلوق جانيمدان

چىخىردى. پالتار لارىمى گىيىندىم و ماغازا
دوغرو حرىكت ائىدىك.

ماريا مشىرىلرى يولا سالىردى. غم اوغلو
ماغازا قالىدى. ماريا، آتام و من ناھارا
ائۇەگلىدىك. ئۇيىن قاياغىندا آغاچلار ئىچىدا
ماسا و ار ايدى. ماريا خانىم ماسانىن
اوستونودوشەدى. بىر آزدان سونرا ئويۇق
اتىندىن بىشىردىگى سوپ حاضىر ايدى.
ماراقلى بوراسى ايدى كى، آتامىن بوشقاينىدا
ئويۇغون بىر آياغى گۇرونوردو. بو دا
روسلار ئۇز غىنەلرە عايد اولوردو.
بىز لردە بو قايدا-قانون بوخ ايدى.
اوتوردو غوموز مىزىن دال طرفىندە يواسىنىن
قاياغىندا باغلانان ايت قویر و غونو
بولايىردى. آتام ناراحت ايدى. بىلمىردى بو
ئويۇغون آياغى ایلە نە ائىسىن. من بونو
آيدىنچاسىنا حس ائىدىردىم. ماريا ندىن اوتروسە
ائۇە گىئىدى. آتام بو فرصىتىن استفادە ائىدىب
ئويۇغون آياغىنى چىگىنىنىن اوستوندىن دالا
آندى. قویر و غونو بولايان ايت اونو ھاۋادا
قايبىب يواسىنا پاردى. بىللەلىكلە آتام ئويۇق
قىچىندىن قورتاردى. سونرا معلوم اولدو
كى، سویدا بىشىرىلن ئويۇق قىچى، حورمت
اوجون قوناغا تەقدىم اولونمالى ايدى. ناھارى
ترەقورتارمىشدىق كى، باغ چىرىنىن قايبىسى
آچىلدى. من بویدا بىر روس بالاسى ياۋاش.

ياواش بيزه طرف گليب اليٰني منيم چيگنيمه
قويوب روسجا دئدي. گولده اوزمهيه
گنديرسنمي؟ من جواب وئرمه ميش ماريا
ديللندي:

- يوخ او اوزمهيه باچارمير. سن اوزون
گئت، اونونلا ايشين اولماسين.
او غلان تعجبله دئدي:

- نئجه يعني اوزمهيه باچارمير؟ من
اوزوم اوز گوزلريله گوردوم كي، گولون
بوتاييندان اوتايينا اوزه - اوزه گنديب قاييتدي.

ماريائين بو مسئلهدن خبري اولماديغينا
گوره جواب وئره بيلمه دي. دو غروسو
منيم اوزوم ده راضي دئييلديم. قوللاريمين
اغريسي هله ده كسيلمه ميشدي. من
اونودولانماغا دعوت ائتديم. بيز آغاجلارين
آراسيندا ياريم ساعاتا قدر مكتب،
كتاب، درس باره سينده صحبت ائتديك. او
آلتينجي صينيفده اوخويوردو. من اونا
شعريازماغي و شعريمين پيونئر
زور ناليندا چاپ اولدوغونو دئينده منه
تعجبله باخديغيني گوردوم. او دئيردي، من
سيزين بوراني ترك ائديب گئتمه گينيزه
اوره كدن يانيرام. بيز صميمي شكilde بير -
بيريميزدن آيريلديق. من انوه گلنده ماريا

گنتميشدي.بىر ساعەتدان سونرا عم او غلو
گلدې. بىز دونباسا گندندە قىد ائندىگىم كىمى
ايكى چمدان دويو آپارميشدىق. آتام بو
دويولرى ھدىە كىمى عم او غلوىا نقديم
ائتميشدي.آمما او راضى اولمايىب فقط
دويولرىن يارىسىنى قبول ائدىب دتميشدي:

- سىز ايرانا گندىرسىز ، احتياجينىز
چو خدور . چمدانلارنى بىرىنى گوتور
آپاراق بازارا ، من اونا مشترى تاپميشام.
دويونو ساتىب يولونا لازىم اولان شئىلرى
آلارسان.

بىز چمداندا اولان دويونو ساتىب اونون
يولونا باكىدا آز تاپىلان قرقە سايى
آلدىق.اونو دا دتمىلىم كى ، بو سايلارى بىر
ماغازادان يوخ ، اون ماغازايا باش ووروب
آلايلىميشدىك. دتمك اولار كى ، مىنە ياخين
قرقرە سايى آلميشدىق. ائرتەسى گون
باكى ياقايتمالى ايدىك. بئش گونلوك سفرىمىز
بىزە چوخ خوش كئچميشدي. آتام اوچون
ھەزىارت ايدى ھەم دە تجارت. ائرتەسى
گون عم او غلو و مارييا ايلە ھمىشەلىك
آيرىلىق گوروشونو يئرئىنە يئتىرىپ باكىيا
يوللاندىق.

باكىيا چاتاندا ايرانا يولا دوشمەيە اوچ
گون قالىردى. بىز بو مدتدە تامام

آلمالى، ساتمالي ايشلر يميزي گۆرمەلى
ايدىك. باكىدا ياشايان ايرانلىلاري ايرانا
گۆندرمك مسئلەسى قىزغىن شكىلدە ايرەلى
گۆندىردى. بو فقط باكىدا ياشايانلار اوچون
دئىيىلدى. بو تاىلى مهاجرلر شوروي
آذربايجانينين آيري-آيري شەر و كندلريندە
ياشايدانلار چوخ ايدى. اونلارين هامىسى
توتولوب باكىدا كىتىر يلمىشىدى. ايندى ايسە
ايرانا گۆندىر يلىردى.

باكىدا او زامان كۆمور ميدانى آدلى بىر
بازار وار ايدى. بو بازار شەهرين
مرکزىندە اولدوغونا گۆره مراجعه ائدن
مشتريلر چوخ ايدى. روسيا سفرىندىن گلن
گونون اثر تەسى گون اوزومدىن ايكي ياش
كىچىك اولان ابراهيم آدلى قارداشيملا برابر
روسيان كىتىر دىگىمىز قرقره سايلاريندان
بىر توربايا يىغىپ ساتماق اوچون بو ميدانا
گۆلدىك. شورويده آلونرچىلىك ياساق
اولدوغونا گۆره بو قرقره سايلاريندان بئش
يا آلتي عددىنى اليمده توتوب مشتريلره
گۆستريب ساتىردىم. آما قارداشيم
تاپشیر مىشدیم كي، منیم يانیمدا دايانماسين.
بونون دا سببى بو ايدى كي، منى توتسالار،
قارداشيم اوزونو و سايلاري آرادان
چىخارتسين. ساتيشيمىز ياخشى قاباغا
گۆندىردى. مشتريلر يمئودار قاديقلار لاردان

عبارت ایدی. توربادا اولان ساپلار
قورتارماغا آز قالیردی. قارداشیمی جنس
گتیرمک اوچون ائوه گؤندر دیم. او قاییدیپ
گلنه کیمی الیمده اولان ساپلاری ساتیب
قورتارمیشدیم. ایکنجی توربادا اولان
ساپلاردان ساتماغا باشلادیم. یئتمیش بئش
قپیگه آلدیغیمیز ساپلاری بیر ماناتا گؤیده
گؤتوروردولر. یعنی آلدیغیمیز قیمتدن
ایگیرمی بئش قپیگ یوخاری. ایکنجی توربا
قورتارماقدا ایدی. ائوه قاییتماق واختی ایدی.
ناهاردان سونرا ساتیشی داوام ائتدیرمک
فیکرینده ایدیم. میدانین یانیندا بویوک چۆرهک
کارخانه سی وار ایدی. باکی نین تامام
مصرف اولان چۆرهگی بوردا بیشریلیپ
ساتیش اوچون ماغازالارا گؤندهریلیردی.
بو کارخانانین دۆره سینده یاریم مئتر دن
یوخاری دیوار و اونون اوستوندن دمییر
چهر چکیلیمیشدی. قارداشیملار
بوچهرین یانیندا اوتوروب قالان قرقره
ساپلاری ایله ساتدیغیمیز پولون
حسابینی ائله مک ایستیه ییردیم. من
اسکناسلاری بیر جیرنین اوستونه بیغیب
سایماق ایستیه ییردیم. بو آندا یانیمیزدان اوجا
بویلو بیر روس جلوانی اۆز قادینی ایله
قول-قولا وئریپ اوتوردولر. او دیوارین
اوستونه قویدوغوموز ساپلاری و الیمده کی
پوللاری گۆردو. بیزی آلوترچی حساب

اُنْدېب بېزە طرف گُلدى. قرقە ساپلارېنى
گۆتۈروب، مېنىم قولۇمدان چىكىپ، بازارىن
ايچىندە اولان كومىتېنت (پاسگاھ) ادارەسىگە
آپارىپ، رەئىس پاسگاھى دىدى:

خونلار آلوتۇرچىدىلار. تىزلىككە رايونا
(كلانتى) گۆندىرىن.

بىر كاغاددا دا نە ايسە يازىپ رەئىسە
وئردى و اوڭلار قايىدىپ گۆندىلار. او
روس جاوانىن كىم اولدو غونو بىلمەيدىم. مېنى
ايكى ساعات اوردا ساخلايدىلار و سونرا 3-
نچو رايونا گۆندىلار. البتە قارداشىم مېنىم
توتولماغىمىن خېرىنى انۇه آپاردى.
گون باتاندا آتام رايونا گُلدى. رەئىس آتامدان
خېر آلدى:

- بو ساپلارې ھاردان آلبىسىز؟

آتام، «دونباس شېرىنە گۆتمىشىدېم،
اوردان آلمىشام. بىز ايرانلى بېق، ايكى
گۆندىن سونرا ايرانا گۆتملى بېك»، دىدى.

رەئىس دىدى:

- پاسپورتونو گۆستر!

- آتام جېيىندىن پاسپورتو چىخارىپ
گۆستردى.

رئيس كلانتريين فاميلي آساتوروف
ايدى. او پاسپورتو آليب دقتله باخيب دئدى:

- شانسيز گتريب كي، ويزانيز واردير.
يوخسا سيزه باها باشا گله جكدي.
او غلونغو تور گنت.

آتام سايلاري ايسته دي. رئيس جاواب
وئر دي:

- او سايلار داهاسيزه يئتشمز. هايدى
گندين!

منيم او زامانلار سياسي معلوماتيم
اولماديغينا گوره ايراندا اولان
وضعيت باره سينده هنج نه بيلميرديم. فقط
اونو بيلميرديم كي، ايراندا رضا شاه
حکمرانليق ائدير. مکتبين سايي گوندن گونه
آرتير. امين-آمانليق حاکمدير و درسي مي
داوام ائديره جه گم قوي بونو دا خاطر لاديم
كي، منيم دايم ايراندان باكي يا گلندن سونرا
او خويوب دييلوم آلميشدي و معلم
ايشله بيردي. فيرقه عضوي اولموشدو و
سياسي معلومات صاحبي ايدى. حديندن
آرتيق كتابلاري وار ايدى. من ده استفاده
ائديب او خويارديم. كتابلارين ايچينده
«سياسي ساواد كتابي» آدلي بير كتاب وار

ايدى. من بو كىتابلا چوخ ماراقلاندىمۇ آخىرا
قۇدر اوخودوم. بو كىتابدا غەرب اۆلكەلەرىنىڭ
آفرىقا، آسيا، آمېرىكا خەلقلىرىنى چاچىپ
تالاماسىنى، اونلارنى ساۋادسىز ساخلاپ
يىتەرلىك ئىشلىرىنى مەنەسەمەكەنچە
مەنچە ئۇلارنى قۇرۇپ تاپقان سالىمىنى
اوخودوم. كىتابىم ئاخىرلاردا 1932-يىلى
ايلە يارلان سىياسى و ئىقتىسادى بىر
بارەسىدە ئىشلىرىنى يازىپ، قەلەم
وزىمەتلىرىنى ئىشلىتىپ بېرىپ و اونلارنى
اربابلار قارشى قىلىپ بېرىپ
بىر ئىشلىدى. ئىمما ئىراندا رىزاخان شەھ
اولماسىنى و اونون كىملىكىنى،
مەملىكەتتىكى غەرب اۆلكەلەرىگە مەنسەپتە ئىشلىدى
ئىدە بىلىمىدىم. ئىشلىمىدىم، يەنى ئۆلى
اولدۇغۇنا كۆرە ھاۋالار ئىشلىدى كىچىرىدى.
ھەتتە ئىشلىدى تەختا چارپاينىن اوستۇندە
يىتەرسەنلىك اوزانمىدىم. ھاۋا سەف
ايدى. كۆيۈن اوزۇنە ئوغۇل كىمى
سەنمەش اولدۇرلار سەنمەشلىرى. خىالىم
ئىرانا باشلانان مەھجەنمىز بارەدە چولان
ئىشلىدى. باكىدان و بوردان اولان
دوستلار بىر يەردە ئىشلىمەي و گەلەن
ھاياتىمىم نەدىن ئىبارەت اولمايىنى
دوشۇنوردۇم. بو ئىدە مەن ئادىملا چاغىران
بىر ئىشلىدىم. سەنمەشلىرىم. سەنمەشلىرىم. سەنمەشلىرىم.
قوشۇمۇز «ئالدىن» نىن سەنمەشلىرىم. او،

دامدا ياتمىشدى. والوديانين 17 يا 18 ياشي
 اولاردى. گوندوزلر مئخانىك ايشلەيىر،
 گون اورتادان سونرا ايسە درس اوخويوردو.
 مطالعهسى چوخ اولدو غوندان دونيانين
 سياسي جريانلارينا بلد ايدى. ايندى منى دامدا
 دعوت ائدير و، «گل، بير آز صحبت ائدك»
 دئيردى. او، منيم شعر يازماغىمي بيليردى.
 پيونئر ژورناليني اونا گؤستر مىشديم. بيزيم
 حيه طدن اونلارين داملارينين اوستونه
 نردبان وار ايدى. دامدا چيخديم، يانيندا
 اونوروب حال-احوال توتاندان سونرا
 سوروشدو:

- انشىتميشم ايرانا گئدير سيز،

دوغرودور مو؟

- بلي، بير هفته قدير باكي دان

چيخمالى ييق.

والوديا اوزون بير فكي ره گئئدى. منيم

باشيما نه لر گلەجگي بار ده

دوشونور موش كيمي جدي گوركم آلاق

دئدى:

- ايراندا نه ايش گوره جكسن؟

- تحصيلي داوام ائدير دهيم.

دودو اقلاريندا نارين بير تبسم
اويناماسيني حس ائتدیم.

- سهوين ده بور ادادير، اونا گوره كي،
من ايران باره سينده از چوخ
اوخوموشام، اوردا حياتين نه شكilde
اولدوغونو بيليرم. ايراندا فقط وارلي
آداملارين اوشاقلاري مکتبه درس اوخويا
بيلير.

- من اعتراض ائدهرك دئديم:

- ايراندان گلنلر دئيرلر كي، اوردا دا
يئني مکتبلر آچليب، هامی اوشاقلار
مکتبه گنده بيلير.

- بو، بويوك شهرلرده اولاييلر، كندلرده
ايسه هله مکتبلردن خبر يوخدور.

والوديا سوزونو داوام ائتديرهرك
آرتيردي:

- مير علي، سن حيفسين، بدبخت
اولارسان. بوردا سنه اوخوماق سونرا عالي
مکتبه گيرمك امكاني واردير. بير ده كي،
گله جكده آدلي سانلي شاعر اولاييلرسن.
آما ايراندا سني چوبانليغا دا گوندرمز لر.

والوديايا نه جور جواب وئرمه گيمي
بيليرديم. سون گوجومو تويلاييب دئديم:

- من نه انده بيلهرم؛ آتام، انام، بوتون
عائلهمىز گندير، من ده اونلار لا گنتمه لييم.

والوديا سوزومو كسيب دئدي:

- ايسته سن، گنتميه ده بيلرسن. مير جعفر
باغىروفا مکتوب ياز. مضمونو دا بواولسون
كي، من اعلاحي بير شاگردم، اوزم ده شعر
يازيرام، ايرانا گنتمك ايسته مير، باكي دا
قاليب درس اوخوماق ايسته بيرم. مثبت
جاواب وئرسه، اوز ارزونا
چاتارسان، يوخسا شاهلىق حكم ائدن بير
اولكه ده ياشاماق داها دهشتليدير. هله
كندلر ده فتودال و خانلارين باره سينده اوزون
ياخشي دوشونماليسن.

والوديا ايله ودا علاشيب آيريلديم. گليب
اوز يئريمده اوزانديم. فيكير باشيمدان
الچكمير دي. گله جك طالعي مي
دوشونوردوم. هنج بير چيخيش يولو تاپا
بيلميرديم. اوزومو حياتين آخارينا تاپشيرماق
مجبور تيتينده ايديم. اثر ته سي گون گونش دن
قالباق يوخودان اويانديم. باكي دا و اونون
باشقا شهر و كندلرينده اولان ايرانلىلار
آراسيندا بويوك فعاليت باشلانميشدي. ايرانا
آپار مالي اولمايان شئيلريني ساتيرديلار.
عوضينه ايراندا لازيم اولان ماللاري
آليرديلار. بيزيم كندليريمىز دن بير نئجه

ائۇلى ايرانا قايىتمىشىدى. اوردان اۆز ياخين
آداملارينا، باكي يازىر دىلار كي، اۆز لري
ايله ايرانا هانسي شئىلري كىرسىنلر. مثلاً
قىزىل و گوموش بارەسىندە رمزي اشارە
ايله يازىر دىلار، «ساري خالانين كيقي
سازدير. آغا خالانين ايسە باشي آغريب»
يعني قىزىل و گوموش بوردا ياخشى
قىمتدەدير. دوستوم غقارزاده ايله تىز-تىز
گۆرۈشۈردۈك. اونون آتاسي خدايار كىشي
خالچا آلونرچىسي اولدو غونا گۆرە داشكندە
سورگون اندىلمىشىدى. بو داعلي نين غىبىتىنە
تامام اولموشدو. آتاسي سورگون اولدو غونا
گۆرە اونلارين ايرانا قايىتماسي ممكون
اولمامىشىدى. علي باكي دا قالمالي اولموشدو.
سونرالار تحصيلىني داوام ائتديرىپ
پروفئسسور درجەسىنە يوكسلىمىشىدى. آدلى،
سانلي جراح اولموشدو. ائولنندن سونرا 2
اوغلو بير قىزي دا حكيم اولموشدو لار.
حيات يولداشي دا حكيم ايدي. يعني بير
عائىلەدە 5 حكيم وار ايدي. بو خبرلري اۆزو
منيم مکتوبومون جاوايىندا يازمىشىدى. من
ايرانا قايىتماق قارارينا گلەيمىشديم. والوديانين
وطن بارەسىندە دانىشدىقلاري آجي حياتي،
اۆز گۆز لريمە گۆرمك ايسە ييرديم. اونو
شورويده اولان حياتلا مقايىسە ائتمەكە ياناشي
هم دە منە اۆز يولومو سىچمك لازيم ايدي.
آمما باكي دان ايرىلماغي، خصوصيله مکتب

حياتيمني اونودا بىلەجەگىمى دوشونىدە
دونيگوز ومىدە قاراليدى. آخى نەيم وار
ايدىسە باكى يا بوروجلو ايدىم. گۆرەسن بو
بورجو اۆدەيە بىلەجەيمى؟ بو سۇال منىم
اوچون قارائلىق ايدى. او زامان باكى
كىچىك بىر شەر اولدوغونا گۆرە آياغىم
دەيمەمىش كوچە و محەسى قالمامىشدى.
حتى اونون گۆيلرىندە اوچان قوشلارى دا
تانييىردىم. باكى بارەسىندە نەقدىر يازسام
يئنە آزدىر.

باكى يا الوداع دئەگىمىزە جمعى 3 گون
قاليدى. آتاملا بعضى شئىلر آلماق
اوچون شەرە چىخمالى، ماغازالارا باش
وورمالي ايدىك. گزە-گزە «اونيوئرماق»
آدلى بويۇقونچە مرتبەلى ساتىش
كومپلنكىسىزە گىتىدىك. آتام 2 دست قادين خز
پالتوسو آلدى. بونلارى ايراندا ساتماق
اوچون آليردى. من ايسە رفلردە اۆزومە
مخصوص پالتار آختاريديم. بىردن
گۆزلريم رفلردن آسيلمىش گۆموشو رنگدە
بىر خز پىنچەيە ساتلشدى. فيكرىمي اوندان
آيىرا بىلمىردىم. «گۆرەسن آتام بو خز
پىنچەيى مەنە آلامى؟»-دئىە اۆز-اۆزومدن
سوروشوردوم. آتام منىم فيكرىمي

آنلاميشدي. اودوركي، اوزونو اوندا
قويمور دو.

- آتاجان! بو پئنجهي آل مئه!

آتام خز پئنجهي باخيپ دئدي:

- او غول، آخي او باهادير.

- آتاجان سوژ ومو يئره سالما، قوي او

پئنجك باكي دان مئه ياديگار قالسين.

آتام مجبور قاليب ساتيجيا دئدي:

- او خز پئنجهي آشاغي گئير.

اگنيمه گئيديم، دوز منيم ماليم ايدي.

قيمتي 20 مانات ايدي. آتام پولون وئريب

اؤه قاييتديق. ايرانا آيار مالي چوخ شئي

آلميشديق. عطر، آدكالون، استكان، نعليكي،

چيت پارچا، 2 عدد نيكالاي ساموار.

سامووار لارين اوجليغي بير منئر ياريم

ايدي. بوسامووار لار فقط قهوه خانالاردا

لازيم اولاي بيلردي.

الوداع باكي!

بيز باكي دان تير آييندا، 1938-نجي ايلده

ايرانا طرف حركت ائتديك (گونو

يادىمدا دئىيل). حرىكت ائده جگىمىز گون سحر
تئزدن شئىلرىمىزى باغلايىپ گون اور تا
چاغى قور تار دىق. ساعات او چو
گوزلەيىر دىك. دقيقلر اوتدو كچه اور دهگىم
دويونور دو. ائويمىزه باخىردىم، كوچه مىزه
محلە مىزه. ائويمىزىن يانينداكى تىكىش
فايرىكىنه حرارتلە باخىردىم. باكىنى بىر داها
گوزە بىلە جگىمى بىلسە ايدىم، بو قدر
حسرت چكىزدىم. اوندان قورخور دوم كى،
بىر داها باكىنى گوزە بىلمەيمى. بو، منە
دوزولمز بىر حال اولار دى. ساعات ايكيدە
اتام بىر نئچه فليتون توتموشدو.
باغلامالارى فائىتونايىغىب دنيز كنارىنداكى
لىمانا حرىكت ائتدىك. ائويمىزدن،
كوچه مىزدن آرالاندىقچا اور دهگىم سيخىلىر دى.
خاطرەلر يىمى، آياق ايزلر يىمى، مكنىلى
گونلر يىمى بو مكاندا قويوب آيرىلىردىم.
آجىلى، شىرىنلى گونلر يىمە الوداع دئىيىپ
عاقىبتى معلوم اولمايان بىر دونيايا
يوللانير دىم. اليمدن نه گله بىلر دى؟ انسان
بعضى واختلار آخىرى گوزونمەين طالعلره
باش اگملى اولور. خياللار منى يور دوقچا
اوز-اوزومه دئىير دىم: آخى نه وار كى، من
وطن دن وطنه گئديرم. حياتىن شىرىنى ده
آجىسى دا اولاي بىلر. انسان هاردا اولسا،
آجىنى دا شىرىنى ده شىرىنلشدىرىپ يئنى
حيات ياراتماقلا، سىناقدان چىخىپ پولادا

دوئر. عرب خليفهسى نين اداملاري بابكي
آذربايجاندا ياخالاييب قوللاري ياغلي باغدادا
كىمي سوروپه-سوروپه آپارديلار. بابك اوز
عاقىتىنى بيله بيله باشىنى ديك توتاراق
اوزونو ايتيرمدى. دوشمن قاباغيندا
سارسيلمادى. اوز اورك سوزلريني عرب
خليفهسىنه دىمككن اوترو حياتىنى سون
چاغلارنى گوزلەدى. اولومو ده خليفهپه
قارشى مبارزهپه چتوريلدى. من ايسه
وطندن وطنه گتيرم. دونيا گئنىش، يوللاريم
آچىق. ليماننا نئجه چاتماغىمىزى بيلمەدیم.
ليمان مسافر يولا سالانلارلا دولوايدى.
هامىنىن سىماسىندا آيرىلىق، هجران
كولگه لري گورونوردو. گىنىن حركتينه
هله قاليردى. بو گىنىن مسافرلري ايرانلىلار
ايدى. يولا سالانلارين دا اكثريتي ايرانلى
واونلارين باكيلى دوست-آشنالاري ايدى.
30 ايلدن توشوش 20 ايله قدر آرازين
اوتانندان بوتايينا ديدرگىن دوشوب آج-
يالواج، ساو ادسىز گلن قارانقوشلار يئنه
اوزيور دلارينا قايدىرديلار. آتا-آنالاري
ياري ساو ادلى، اولادلاري ايسه
ساو ادلى قايدىرديلار. تارىخين دگىشديگى
كىمي انسانلارين دا طالع لري عوض اولور.
دونيانين هر يئرینده بئله اولوبدور. بيزيم
اجدادىمىز دا معيشتين آغيرليغىندان، اورتا
آسيادان، خزرين شالىندان، يا جنوبوندان

سئل كيمي آخاراق گليب اينديكي آرازين
اوتاييندا، بوتاييندا مكان ساليب آذربايجاني
ياراتميشلار. اينديكي حادثه لر ده
قديمكي حادثه لر ين كيچيك بير حصه سيدير.
فرقي بوردادير كي، بابالاريميز اولكه لر،
دريالار آشاراق گليب لر. آتالاريميز ايسه آراز
آدلي بير جايي. اوتايلى لار اوز جوركلريني
تبريزلي قارداشلاري ايله بولدولر. اودور
كي، بو گون لي مانا گلنلر ين ايچينده
باكي ليلار دا وارايدى. دقيقه لر اوتدوكجه
ازدهام چوخاليردى. گوزلر يم بو ازدهامين
ايچينده دوست - تاليش دالينجا گزيردى كي،
دوستوم غقارزادنى گوردوم. اونون اينده
بير دسته گول وارايدى. قوجاقلادىق. هر
ايكيميز ين گوزلري ياشارميشدى. آتاسيني
خير آلديم. دئدى:

- داشكندە سورگون انديبلر، آتامي آزاد
انتسه لر، بلكه ده بيز ده ايرانا قايتىدىق. وطنده
گوروشريك.

بو زامان چيگنيمه بير آل توخوندو.
باخديم، والوديا ايدى. اونونلا دا
قوجاقلادىق. بيزه ياخشى يول آرزولادى.
بو ائتادا لي مان ايله گمي آراسيندا اولان يول
آچيلدى. مسافرلري گميه مينمگه دعوت
ائتديلر. حساس بير چاغ ايدى. مسافرلري
يولاسالماغا گلنلر اونلارلا اويوشمگه

باشلاڧىلار . ساحىلە طرف دۇنوب باكى يا
تاماشا ئىتمىگە باشلاڧىم . سانكى ساحىلەدەكى
ئولر گۇز لىرىمىن قاباغىندا رۇزە گۇڧىر دىلر .
ائىلە بىلىر دىم ، هر گون گۇز دوىوم باكى ، هر
گون سئىر ائىدىگىم بىنالار باشىما فىر لانىر .
خىاللار اىچىندە غرق اولموشدوم . باكى ! بىر
دە سنى گۇرە جەيمى ؟ اوندا گۇز دوم كى ،
آنام قولىمدا نوتوب ، «تەلس ، نىە
كىر نىخىيسان» ، دئدى . دوستلار لا يئە ال
وئرىب آىر يلىدیم . آنام ، انام و قارداشلاریم
گمىيە مىندىك . گۇرە دە دايانىپ
جاماعاتا باخىر دىم . هامى اوز اليندهكى
ياىلىغى هاو ادا يئىللىدىر دى . بو آىر يلىق گۇڧىر
گلمز آىر لىغىنا بنزە دىگىنە گۇرە گۇز لىر ياشلى
اىدى . على ايله والودىا لىماندا اىدىلر .
الوداع آدى ايله اللرىنى هاو ادا يئىللىدىر دىلر .
من دە اونلار ا جواب وئردىم . بو زامان
گمىنىن آخىرىنچى سىقئالى وور ولىدو . آما
منىم نظر ىمدە ماتم مار شىنا بنزە بىر دى .
باخىشلار ىم باكى يا دىكىلمىشدى . اىندىە قدر
بئىلە فىكر ائىدىر دىم كى ، بلكە بىر حادثە باش
وئردى وبو سفر داياندىر يلىدى ! اىندى ايسە
گمىنىن لىماندان آىر يلىدىغىنى گۇروب
آرزو لارىمىن بوشا چىخدىغىنى گۇروردوم .
گمى حرىكت ائىتىكجە باكى نظر ىمدە
كىچىلىر دى .

حورمئي اوخو جولارا ديرناق آراسي
دئمه لي يم كي، 1365 حجي ايلده
باكي دان انزليه قدر اولان خاطره لر يمي
منظوم شكيده يازميشام. گمينين لي ماندان
آيريلان چاغيندا ناخدايا خطاب اولاراق شعر
ايله يازميشديم:

آمان اي ناخدا توكندي صبريم،
جاناندان آيريلماق ياماندي، گئتمه!
باكي نين صورتي ايتير گوزومدن،
اي كؤنول كارواني آماندي گئتمه.

يئنه افكار يمي آليب دومانلار،
فقط هجران چكن بو دردي آنلار.
اؤتن بو لحظه لر، اؤتن بو آنلار،
عؤمر ومده پربها بير آندي، گئتمه.

شعر الهام يما گئندير بو عرصه،
قوي دئييب چاغلاسين هر نه بيليرسه.
هر درد لي، دردينه درمان ديليرسه،

بو دوشگون در دیمه درماندي گنتمه!

گولون بوداغیندان آیریلسا یاریاق،

باغ اولار او گولون دردینه اورتاق.

آخی ای ناخدا انصاف ائله، باخ،

جسمیدن آیریلان رواندي گنتمه!

باکینین حسنونده ألوان ناخیشلار،

باخدیقجا شعریمه الهام باغیشلار.

گون گندر، شر گلر، سؤنر باخیشلار،

گوئیده ستاره لر، اویاندي گنتمه!

سعدی ده بیر زامان خیاله دالدي،

جانانین عشقیندن کؤنلو دارالدي.

گؤزلری یول گئدن کارواندا قالدي،

ساروانین آردینجا بویلاندي: «گنتمه»!

ندىر قلىبىدەكى بو عناد، بو كىن،

شورىدە عشقىمىن اودوندان چكىن!

خزرىن سولارى طالعىم تكىن،

گىجەنىن رنگىزە بوياندى، گىتمە!

قوشلار اوچار گىدر آشيان قالار،

عۇمرونو چىگىنىدە داشيان قالار،

غرىبىن، غرىبىدە باشى يان قالار،

آمان اى ناخدا، آماندى گىتمە!

يوخ، دىئەسن ناخدا ايلە سۆزوم باش

توتمادى. اونون منىم قلىبىدە باش

قالدىران هيجانلارىمدان خبرى يوخ ايدى. او

منى سادە بىر مسافر بىلىپ سۆز لىرىمى

افسانەيە اوخشايدىدى. باكى دان

اوز اقلاشىردىم. گىتتىكىجە فاصلەمىز

آرتىردى. اوز اقدان كىچىك بىر كىندە

اوخشايدىدى باكى. گمىدە ناخدادان اختىارى

چوخ اولان كىمدىر؟ ھىچ كىم. بس منى

اۆزۈ ايلە آنادان اولدۇغوم وطندىن

تانىمايدىغىم، گۆرمەيدىگىم وطنە آپاران او

ايدى . بونەجور وپندىر كى، ارالارىندا
چكىلن دىواردان قوشلار اوتە بىلمىر .

گونش غرىبە طرف يىوار لانماقدا ايدى .
باكى گورونمز اولموشدو . اوزومه
درديمى بىلن بىر مصاحب اختارىردىم كى،
حسرتلىرىمى، هيجانلىرىمى ايجىمدن
چىخارىپ اونونلا بولوم . گىمىنن گورنەسىندە
دايانمىشىدىم . اطرافىمدا چاغلان
دنیز دەكى سولاردان باشقا ھىچ نە
گورونموردو . آسماندا كەڭەسلىنى غرىبن
سولارىنا دايىبىپ بوخويا گىتمەك اىستەين
دوغما گونش دە اوزونو مەنە چوخ
گوروردو . او دا باتسايدى، دونيانىن ظلمتى
ايجىمدەكى ظلمە قارىشىپ مەنە چىخىلماز
بىر حالدا قويا جاقىدى . اودور كى، گونشىن
انەگىندن توتماي اولدوم :

آي گونش ! نندىر تىللىرىن سارى ؟

گل شتاب ائىلمە مغرىدن سارى !

ناخدا سولاردان چكىپ لىگرىن .

دندىم دگىشمىدى، سوزون، سىگرىن .

دندى : سىكاندارام بو خىزر مەنم

كولكدن قابارميش بو آغ يئلكنيم -

هر بير تمنايا باش اگمز اينان

منز يليم، مقصديم ايراندير، ايران.

آي گونش نورو نو ائلره يايدين

جهان گولرديمي سن اولماسايدين!

سنسيز شر، فتنهكار بيخار بنديني

سالار بوينوموزا اوز كمنديني

شرين يئريشيندن گلمهير خوشوم

ايسترم سنينله چاغلايم، خوشوم

آتيدان ائن يئرله نلسمه بير آن

قلبيمده نيسگيلم قاليب باكىمدان

هله فاش اولمالميش مين حاجتيم وار

باخ او دا ساحلدن مني هار ايلار

بوخ سوزوم توتمادي گولگون گونشله

اويناتدي قاشلارين آجي گولوشله

او گئتدي، من قالديم نيسگيللريمه

سيرلي بير عالمده موشگوللريمه

گونش دە باتىدى. او دا منى باشا دوشە
 بىلمىدى. من ايكي وطنىن آراسىندا
 تۇقالمىشىدىم. نە اورالى ايدىم، نە بورالى.
 آوارا سىرگردان، اۆزۈمە ھەمدە آختارىدىم.
 انلەبىر ھەمدە كي، منى دوشونوب دردىمى
 قانا بىلسىن و اۆز بەھرلى كلاملاري ايله
 بوقارانلىق گىجەدن سحرە بىر كۆرۈپ
 سالىسىن، كۆنلۈمدەكي غباري سىلىسىن. مەنە
 آراملىق وئەرە-وئەرە دان يئري سۆكۈلۈندى
 سونرا آل گونشە گۆرۈشۈپ سالام لاشىم،
 منى تىھاقويوب گىتەمە گىندىن گىلئىلەنمى. بو
 زامان اوجو جوجاغي گۆرونمەن
 دىنيزىن آراسىندىن باش قوزايان بدرلنمىش
 آيا گۆزۈم ساتاشدى. آيىن جمالىندا محتشم
 بىرووقار گۆرونوردو. اونا تعظيم اندىب
 سالام وئردىم. گونشەن آلدىغي نورون
 پارىلتىلاري گۆز لىرىندە اويناشىردى. سانكى
 گونشەز گىجەلرىن سىلطانى منم، دىيىردى.
 ظلمتى يارىب يوللارنى دامارىنى كىس
 كاروانلارا يول گۆسترن منم، دىيىردى.
 قىر خانىم منىم سىمى انشىدىب، گۆز لىرىنى
 گۆز لىرىمە زىللەمىشىدى. آلنىنداكى
 قىرىشلارنى سايى گىتدىكچە آرتىردى.
 قاشلارنى اوينايدىب: «آھاي سىن كىمىسن؟»،
 دىدى. سىي خۇرىن دالغالارىنا قوشۇلۇپ
 آخا-آخا قولاقلىرىدا گورۇلدادى. دىللىندىم:
 «اي الوان گونشەن ياۋروسو! منم»، دىدىم.

ايكى وطنين آراسىندا قالان، بىرىندىن زورلا
آيرىلان، ايكىنجىسىنىن اوزونو ھلە
گۆرمەدىگىم قارائلىق دونيانىن توفانلارىندا
ئەڭ قالمىشام. سۆزلىرى دىللە دىئە بىلمىرم.
اجازە وئرىن شەرلە دىيىم:

آي قمر گۈل، دانىش سىنىدىر ئاواب
جلوھلن گلن ئەڭ دىللەنسەن روبا
رقصە گل، اچىمدىن داغىلىسەن غبار
گۈلسۈن دىنىزدەكى اوچان دالغالار
يانماغى گۈنشەن اۋىرن آي قمر!
صبحەدەك ئەڭ مەنىمە ايلن آي قمر!

قمر خانىمىن ئالنىداكى قىرىشلار اچىلدى. گۈزلىرى تەبىئەت شەكلى ئالە شاققاچكىب گۈلدۈكى،
صداسى اوقۇقلىرى يارا-يارا خىزىرە يايلىدى. گۈزلىرىنىن اشارەسىلەپ تەبىئەت اولان گۈنشە گۈستردى..
قمر خانىم دىئەك ايسەتەيىردىكى، مەنىم بورجۇم انام گۈنشەن آردىنجا گۈتەمكىدەر.

ئەزەلى ساھىلەندە

گەنىن گۈرتەسىندىن عايلەمىز يۈرلەشەن كۈيىتە قايىتەدەم.
گۈتەپارەسىنا آز قالىردى. مەسافىرلەر ھەرسەي بىر طرفدە اوزانىپ
يەتمەشەدى. كىم بىلىر يۈخۇدا نەلەر گۈرۈردۈلەر. گەجەكە باشلارينا گلن
تەقدىرىن نە اولاجاغىنى ھاردان بىلەيدىلەر. مەنە اسەنەمەك ال وئەردى،
بىلەدەم كى، يۈخۇم گەلەر. اۋزۈمدەن كىچىك قارداشلار يەمەن يەنىندا
اوزاندەم. بىر آز سۈنرا بو عالمەن، يۈخۇ عالمەندە ايدەم.

خىال عالمەندەن آيرىلسام بىئە

يۈخۇمدا، يۈخۇلار گۈرۈرم ھە

گۈرۈرم باش چەكىپ قاراشىمدا داغلار

بولۇدلار داغلار ىن باشىن قوجاقلا

هر ياندان زىروەيە يوللار داراشىر

هر داشىن، قاينىن باشىندان آشىر

باخىرام كئچىلمز بو دار يوللارا

باخىرام اوْ نومدە اسن روزگار

باخىرام اليمە... عصام دمىردن

باخىرام وطنە

فريادى بىردن

سونسوز فضالارى هي ياراجارا

اوج آلىر، يايلىر قايالىقلارا

كىمىندىر بو فرياد؟

كىمىندىر بو سس؟

كىمىندىر اوجالان بو چىلغىن نفس؟

آه... وطن، سنىمىسن، سۆيۈلە سنىمىسن؟

بس نىچىن بىر مەردە گۈلە دونموسن؟

شىمشىكلر دم بە دم چاخدى بو آندا

شەقى داغلار لا قوجاقلاشاندا

نورلاندى داغ، درە شرارەسىندىن

عيبەجر، بوينوزلو ديولر دە بعضاً

جان آتير هر كولون قالخىر دىيىندىن

شرارت ئۆكۈلور تىركىلرىندىن

قايالار غول اولور، غوللار اردها

بو آندا ايلديرم شاخدي بير داهدا

داغلارا ديرماشان يوللاردان بو دم

آچيلدي قارشيمدا باشقا بير عالم

اثللر آلاي-آلاي توكولوب گلير

يوللارين توزونا بوكولوب گلير

گلير آخين-آخين،

ياخيندان ياخين.

- وورون بو ديولري، يانديرين، ياخين

مغرور بير سينه‌دن اوجالان بو سس

تايدى زيروه‌لرين گوزلرينده عكس

يار اولدوم اثلره، يئرديم من ده

هاي وور دوم مينديگيم كوئلن سمنده

اليمدهكي عصام دوندو قيلينجا

من دويوش الهامين اوندان آلينجا

چاليندي نقاره، سسلندي شئيپور

خالفين گوركمينده كين، غضب، غرور

دهشتلي هممه، دريندن درين

دوشدو اور دوسونا اهر يمنلرين

كمانلار چكيلدي، سسلندي اوخلار

ديولري اوخ تكين بيجدي اوراقلار
سونگولر سوزدوكجه هاوادا دومدور
قارالدي ياغينين گوزونده گوندوز
اثلر قدرت آلير بال پريندن
ازدهالار قويور اوز تمليندن
آلنما قانلي تر قوندوقجا دن دن
شرارهلر قويور هر دويوشومدن
گاه ساغا، گاه سولا ائير قيلينجيم
ديولرين باشينا يئير قيلينجيم
ناگهان اوخلانديم، آلدې قان مني
كوھلنيمدن يئر سالدې قان مني
اويانديم يوخودان، سوكولورنو دان
حيرت ايچيندهيديم اوتن يوخومدان
دئيريم بو يوخو، بو داستان ندير
بختيم هانكي يانا باش آليب گئير؟
بلكه دالغا ووران يئلکهئم بئله
گوئي سولار گئيريب مني ساحله
سواللار گئيرير، سوال ايچيمده
يوخو گورمه ميشديم من بو بيچيمده
بيلسم ده يوخونو بير افسانه توك
مني اوز حريينه چاغيرير فلك

دەنئىمىدە اويانان كىشمە-كىشلىرىن نەتىجەسى ايدى. يوخودان اوياناندا
هەلە اۆزۈمە-گۈلەمەشەدەم و زامانىن ھاراسىندا اولدوغومو بىلمەيدىم.
اظرافىمدا ياتان عايىلەمىزى گۆرۈندە وضعىتىن نە يۈردە اولدوغونو
آنلادىم. سۈرۈمىز يادىما دوشدو و گىمىن گۆرۈتەسىنە چىخماغا ئىلىدەم.
ھاوا يىنى ايشىقلاندى. بو آندا اوزاقدان قولايغىماخوروز بانلاماغي
گۈلدى. انلە ساندەم كى، گىمىز بىر آدا ياننىدان كىچىككەدەدەر. گۆرۈتە
چىخاندان سونرا اۆز سەھۈمە ايناندەم. بو، آدا يوخ، انزەلىنىن
اۆزۈدور. آمماگى دايانمىش و حرىكت ائتمەيدى. ھاوانىن قارائىلغى
ساحلى ايدىن گۆرۈمگە قويموردو. گىمىن دايانماغي بارەدە ھەرە بىر
سۆز دىيەردى. چوخ كىچىكەن گىياواش يواش حرىكتە باشلادى.
ھاوا بولودلو اولدوغوندىن انزەلىنى ايدىن گۆرۈمكە اولموردو. بو دا منى
عصبىلەشەيدى. آخى ايرانىن بىرىنچى نەشەسىنى
گۆرۈمكە يەيدەم. گىمىز انزەلى لىمانىنا ياخىنلاشاندە ھاوا
ايشىقلانمىشەدى و ھەر طرفى گۆرۈمكە اولوردو. انزەلىنە حىران
اولموشدوم. ھەر طرف ياشىللىغا يورونموشدو. ھەلە ئولر گۆرۈنموردو.
شەردن چوخ بىر سىخ مەشەنە بنزەيدى. حەتتى شەرىن آرخا
طرفىندە گۆرۈنن داغلار دا يام ياشىل ايدى. گۆلرە باش قالدەران
چىنار آغاجلارنىن دالەندە اطرافدان آخىب گلن جاماعاتى ايدىن
گۆرۈردوم. آھ... دوغروسو بورا ايراندەرمى؟ اۆز گۆزۈرۈمە اينانما
بىلمەيدەم. آمما باكىدان قەتە شەكىلدە ايرىلدىغىما و اونو داھا
گۆرۈبىلمەيە جگىمە ايناندەم. گى لىماندا دايانەب لوۋر سالاندا از دەھام
الەندن سس سسى ئىشەيدى. ھەلە گىمىن لىمانا بىرلەشەردن كۆرۈپ
آچىلمايدى. استەبالا گللىرىن آراسىندا بىزدن نەچە گون قاباق گلن
مەھاجرلەر دە وار ايدى. لىماندا كىلار و گىمىدە اولان مەسافىرلر اۆز
تەنەدىقلىرى اداملارنى گۆرۈمگە چالەشەردىلار. اودور كى، ھامى
اللىنى گۆزۈرۈنن اوستونە قويوب دقتلە باخەردى. بو آندا لىمانداكى
آداملارنىن اچىندن بىر نەرىن منى آدەملا چاغىر ماسىنى ئىشەيدەم.
گۆرۈتەن آداملار باخەدەم. بىر كسى تەنە بىلمەيدەم. يەنە دقتلە باخەدەم.
او منى سەلەمكە ايدى. اللىنى يوخارى قووزايىب تەنەن آدمى
گۆرن كىمى تەنەدەم. او اۆز كىلىمىز ايدى و بىزدن بىر ھەفتە
قاباق باكىدان چىخەيدى. مەند 3 ياش بۇيۇك اولان جىل ايدى. تەنە
آتامى چاغىرەب جىللى گۆرۈدومو دىدەم. آتام دا اونو گۆردو. بىز
گىمىدن آشاغى اننىك اوچون ئەسەردەك، آمما نەنەسە اجازە
وئەرىلەيدى. منى ماراقلاندەران اولار دقتلە تاماشا ئىدەگىم اھالىنىن
گىمىللىرى و قىفەللىرى ايدى. اولارنىن حىيات مەشەتەنى
گۆزۈرۈندن اوخوماق ايسەيدەم. انزەلىلىر باكىلىلار لا مەقسەدە
آشاغى سۈيەدە اولسا دامەربان نەزەرە كىرەدەر. بو آندا گىمىدن ساحلە
اولان كۆرۈپۈ آچىلدى. مەسافىرلر آشاغى تۈكۈلدۈر. بىزدن اول گلن
مەھاجرلەرە اۆز تەنەش و دوستلارنى آراسىندا گۆرۈش باشلاندى.
سەنۈىنچلى گۆز ياشلارنى ياناقلاردا ايدىن گۆرۈنوردو. بىز اۆز

باغلى شئىلر يىمىزى گىمىدن ائندىر مگە باشلادىق. جليل و كىندىلر يىمىز بىزە كۆمك ائندىر دىلر. آختار ش سالىونونا گىتمىلى ايدىك. سالىوندا آختار ش باشلاندى، بىز اۆز شئىلر يىمىزدىن آرخابىن ايدىك. آخى ياساق اولان بىر شئىمىز يوخ ايدى. آختار ش مامور لار يىن گۆز لرى منىم كىتابلار يما ساتاشاندا جىدى بىر حالدا كىابلار ي آراماغا باشلادىلار. «كىتاب قىده غىدىر»، دىيىپ اولار ي باشقا شئىلردىن آيىردىلار. منىم گۆز لرىمى قار انلىق دومان آلدى. اعتراض ائدىپ كىابلار ي قوجاقلادىم و دىدىم:

- سىزىن بو كىابلار ي آلاماغا اختیارىنيز يوخدور. بونلار منىم درس كىابلار يمدىر.

مامور حرصىلى باخىشلار لا منە باخىپ، «اولماز!» دىدى، كىتاب قىغىدىر. من سۆز لرىمى داوام ائندىرىپ دىدىم:

- بىز كى، قاجاق مال آپارماق ايسىتمىرىك. مگر ايراندا كىتاب يوخدور؟

- كىتاب واردىر، آما سىزىن كىابلاردان باشقادىر.

من و آتام نە دىدىكسە اولمادى. من كىابلار يمدان آيرىلماق ايسىتمىرىدىم. مامور ايسە گىتدىكجە عصىي حالا دوشودور. 30 جلدە ياخين كىابلاردان 4 جلد ناغىل كىابلار ينى سىچىپ، «خواهش ائدىرم، بو ناغىل كىابلار ينا اجازه وئرىن»، دىيىپ اولار ي بىر جىر گۆسترمگە باشلادىم:

- بو لىلى مجنون، بو اصلى و كرم، بو ظاهرە مىرزە، بو دا شاه اسماعىلىن ناغىلىدىر. بونلار دا سۆزونوز وارمى؟

مامور بىزى باشىندان ائلىمك اوچون ناغىل كىابلار ينى اوستومه آتىپ دىدى:

- بو ناغىل كىابلار ي سىزىن! يا الله گىدىن.

بىللەلىكە وطنىن ايلك آجى خاطرەسى قلىمىدە يئر آچدى. آلاه آخىرىن خىر ائلىسىن، دىيىپ شئىلر يىمىزى يىنىدىن باغلايىپ لىمانا گىلدىك. فىكرىم كىابلار يمىن يانىدا قالمىشدى. اۆز-اۆز ومە دوشونوردوم كى، گۆرەسن بو كىابلار ي ايراندا تاپايلىجىمى؟ آخى بونلار دار گونلرىمىدە صمىمى بىر دوست كىمى كارىما گىلەجكدى. والودىيانىن بىرىنچى دفعە دىدىگى سۆز لىر يادىما دوشدو.

لىماندا ازدهام ازاليردي. مسافرلر يوكلريني قايقلار يايغىب غاز يايان انزلىيە طرف گئديرديلر. ليمانين يوخاري باشندان گلن دورد نفر مکتب شاگردى دقتىمي جلبا ئلەدى. بو اوشاقلار ي گورن كيمي باكي دا مکتبلى چاغلار ي يادىما دوشدو. دئيردیم؛ كاش بو اوشاقلار لا يولداش اولوب اونلار لا دانیشيب صحبت ائده بیلئیدیم. بو، دوغرو ایدی كي، من داها مکتبده دئیل، جمعیتە داخل اولموشدوم. 14 ياشیم اولدو غونا باخما يار اق ھلە مکتبلى چاغلار ي يادىمدا چىخامیشدی. ايندى بو مکتب شاگردلريني درس اوخوماغا گئدن گورنده ايراندا دا مکتب اولدو غونو گوروردوم. بو منەتسكىنلىك وئيردى. اوشاقلار من ياشدا يا دا مندن كىچىك گورونوردولر. اونلار بيزە ياخىنلاشيرديلار. دالار يندا كتاب چانتاسي گورونوردو. اوشاقلار يوكلريميز يانينا چاتاندا دالاشماغا باشلاديلار. من اونلار ين سوزلريني باشا دوشموردوم. انزلى ديلينده دانشيرديلار، آما نە اوچون اول اوينا ييب گلن اوشاقلار ايندى بير بير ينين جانينادوشموشدو؟ بونون سببيني يانيدا دايانان جليلدن سوروشدوم. او دئدى:

- سيز ين شئيلريني داشيماقدان اوتروردو.

- مگر بونلار حمالدير؟

- گورمور سني؟

ايندى ھ قدر دقتلە باخما دىغيم اوشاقلار ين داليندا كي كتاب دفتري چانتاسي دئیل، پالانميش. آه، والوديا نە اوچون سني سوزلرينە باخيب باكي دا قالما دیم؟ نە اوچون او مکتبلى دونيامدان آيريلدیم؟ دونيا گوزلريمده قارالميشدی. گلەچك گونلريمي دوشونمگە باشلا دیم. فلک اگنيمده كي دونو چىخاريب، باشقا بير دون گئيندير مكدە ایدی. ارادم پولاد اولماسا، من بوردا چورويەرم. آتام دولو انداملي بير حمال تاييب باغلي يوكلريميزي قايقا داشيتيرماق ايستەيردى. بويوك بير ھشترخان صانديغيميز وار ایدی. قيمتلي شئيلريميزي اونون ايچينە ييغميشدق. صانديغي نچە نفر قوز اييب حمالين دالينا قويدوق. اونون ديزلري تيرەدى و بير آددیم آتملش يئره سالدی. نهايت كؤمكلە شيب قايقا قويدوق. باشقا شئيلريميزي دە ييغيشدير ي اوزوموز دە قايقاي منيب انزلييە گلدك. شئيلريميزي دوشورنده گوردوك كي، ابو الفضل آدلي 4 ياشلي قار داشيمي غاز ياندا قويوب گلميشك. آتام، من، جليل غاز يانا قايتديق. قار داشيمي آخار ماغا باشلا دق، ليماندا آداملار ين آزالماسينا باخما يار اق قار داشيما دان خبر يوخ ایدی. قارشيميزا چىخان آداملار دان خبر آليردق. بير نفر دئدى:

- بىر آزدان 4 ياشلى اوشاغىن ئىندىن توتوب اپارىدى.

«ھارا اپارىدى؟»، دئە سورۇشۇق.

- ئىماندان چىخىدىلار، خىيالىي، خىيالىي.

دالىسىنجا قانچىلىق. آغلايان قارداشىم آزداننى ياننىدا دورمۇشۇدۇ.
بىزى گۇرۇن كىمىيىمىز، گىلگە جان ئاندا آزدان ئىندىن توتۇدۇ. ئاتام،
«بو مەنمىز اوغۇلۇمۇر»، دئە. آزدان خەبەر آلدۇ:

- آدىن نەدەر؟

- مەنمىز.

- بو اوغلان نەدەر مەنمىز عباسىن اوغۇلۇم. گىلگە كەلگەن.

ئاتام:

- مەنمىز كەلگەن نەدەر، بو مەنمىز اوغۇلۇمۇر.

- اولماز، كەلگەن مەلۇم اولار.

آغلامىغان ئىندىن دوشىن قارداشىم اوغۇلۇم ئاتامنى قۇچاغىغا ئېلىپ،
ئەمما آزدان اوشاغى ئىندىن بۇراخىمىدى. اطرافىمىزى جاماعات
ئېلىشىدى. اولارنى بىرى ئاتامنى قۇچاغىغا ئېچىلدايلاق دئە:

- بۇردا 5 قارنى قورتارسان، كەلگەن 5 تۇمەنە دە قورتارا
بىلىمىز.

بىزىم ياننىمىزدا ايران پولۇ يۇخ ايدى. جىل ئازداننى اووچۇنا 5
قارنى قىلىدى. اونون گۇزەلرى آچىلدى. قارداشىمى اوندىن ئېلىپ كەلدى.
قايىتىق.

انزلى كىچىك بىر شەھەر و خەزىنە ئېرىلان «مەرداب» آدلى
كۇرۇن كەلگەن ئېرىلان شەھىرى. مەنمىز دۇشمەن شەھىرى. مەنمىز دۇشمەن شەھىرى.
اونون تەبىئەتى جەلپ ئېلىشىدى. بۇردا ھەر تەرىپى ياشىلىق ايدى.
بۇلۇدلار مىدان اوخۇيان مەشە آغاجلارى ھەر باخانىن روھونۇ
اوخشايدى. باشىنىن اوستۇندەكى چىسكىن دومانلار اوغۇلۇمى
ايلە بويىشىلىقلارنى جانلاندۇرىر و اولارنىن عۇمرونۇ اوزايدى.
آراسى كەسكىن ياشىللىقلارنى، گۇللىرىندە قاقىلداشان قاغايىلارنى
مەنمىز سەلەرى ازل گۇندىن بو شەھىرى ياشىغى اولمۇشۇر.

انزەلەينىن حتى تامام گىلانين اۆزۈنە مەخسۇس اولان بىتكىلەر اۈچۈن يارارلىق تۇرپاقلارنى بۇ گۈزەل تەبىئەتنى نەتىجەسى دىيىلمى؟

خاتىمە: «باكىنىن ئەقەل پائىقلىرى بارمىسىدە بازىلان كىتابلىرىنى بىرىدە بىلە بازى وارەبىر: باكىنىن تۇرپاقلىرى شۇرالىقۇدۇر. بۇنۇن سەبەبى دە بۇنىن ان داپازلىقىدا اولان ئەقەل پائىقلىرىدۇر. نەئەت اۈچۈن الۈشلى اولمايان تۇرپاقلارنى نەتىجەسىدە باكىدا باغ باغاتچۇخ از نەزەرە چارەبىردى. ھەر بىر بۇرىن، شەرىن گۈزەللىكى دە اونۇن باشلىقىدا اولدۇغۇناگۇرە ائەجە دە باكىنىن بۇ كىنەندىن مەروم اولدۇغۇ اۈچۈن بىر چارە ئالماق لازىم ايدى. آبىشۇن بارىم آداسىدا ئەقەل قۇيۇلارنى فائىل ووراندىن سۇنرا ائەصاىدىن دىرەلمەسى نەتىجەسىدە وجودا گەلەن مەلۇمۇرلار اۆزلىرىنە آغ داشىدان نەجە مەنەلى ائۇلر نەكمە باشلايدۇلار. باكى اچەرى شەرىن چەچەمىدىن چىقىپ بوي آتماغا باشلايدۇ. بۇناگۇرە دە شەرى بارەك، باغ، باشلىق لازىم ايدى. اۇ زامان حاج زەن العابدىن ئاغىنە مەلۇمۇرلارنى نەنگى ايدى. بۇيۇك كارخانىلارنى بال نەكلەرىوار ايدى، خەردە سابىز گەلەرى باشلايدۇ. بۇ آدام وارلى اولماقلا بىر اۈر چۇخ خەرخوۋە مەلى بىر شەخس ايدى. باكىنى باغلى باغاتلى ائەمەك اۈچۈن بىلە بىر اعلان ائەمەشەدىكى، ھەر كەس ابرانىن شەمال تۇرپاقلارنىدىن بىر كەسە تۇرپاق گەنەسە، عۇمەندە بىر يۇشەكە ئەقەل وئەمەگەم. بۇ اعلاندىن سۇنرا انزەلەندىن و اونۇن آبرى بۇرلىرىدىن گەلەرى تۇرپاق دولدۇرۇپ باكىدا گەنەب، عۇمەندە ئەقەل آبارىدۇلار. حاج زەن العابدىن بۇ تۇرپاقلارلا باكىنىن ايدىكى باغلارنىن چۇخۇن سالىدۇر مەشەدى».

بىز اۆز كەندىمىز و قۇھۇمۇمۇز جەلەلەن آتاسى جەرائىلەن انزەلەندە اچارە ائەدىگى ائۇدەيتەلەشەك. بۇ ائۇ چۇخ بۇيۇك ايدى. اصلەندە بىر آنبارا اۈخشايدۇ، آمما تەمىز ايدى. بىزدىن قەباق گەلەن 3 ائۇلى مەاجرلەر دە بۇردا اولۇردۇلار. بىزىم عەلەمىز دە اۆز شەئىلەرىمىزە بىر بىر گۆشەدە يەتەلەشەك. آخشا چاغلارنى بىر يەردە يەغەلەپ سەبەمەشغۇل اولۇردۇق. بۇ سەبەلەرىن چۇخۇ كەندىمىز بارەسەندە كەچىردى. ھامەنەن فەكرى كەندە گەنەكە و اكنەچەلەكە مەشغۇل اولماق ايدى. آمما كەندە طالعەرىنىن نەپە باغلى اولدۇغۇنۇ بىلمەيدۇلار. اۇ گەجە ياتەپ سەرىنە گەندىن سۇنرا جەلەل و اونۇن كەچەقارداشە خەلەلە ايلە شەرى چەچەك گەمگە باشلايدۇ. شەردە اولان بازار، دۇكانلارنى مەچۇخ غەبە گەلەردى. كەچەك مەغازالار بىر جەرىنە قەسەلمەشەدى و سەبەلەرى دە اۈرۇب مەشەرى گۈزەلەيدۇ. باكى ايسە بۇنۇن عەكسەندە ايدى. اۇردا اولان مەغازالار بۇيۇكە و مەشەرى ايلە دولۇ اولۇردۇ. فەسلەلەرى چۇخ آرالى اولدۇغۇندىن كۇنلۇن ايسەن شەئىلەرى آلا بىلەيدىن.

حاشىيە: «يېنى وارېد اولدوغوموز انزۇلې، او زامانلار بېلوي آدلانېردې. بو آد رضا شاھىن فامېلىسى اېدى. او، شاھ اولاندىن سونرا انزۇلې اۆز باسپورۇنو عوض ائدىب بېلوي اولموشدو. آمما ھامى اونو انزۇلې ئانېردې. او زامانلار آمترېكانىن، آفرېقانىن، آسېانىن اكرىدۇلۇلۇرىنى اۆزۈنە مەسئۇلكە ائدىن برېتانيا اېراندە دا اۆز آرزولارىنى ھېئا كئچىر مەك اوجون رضاخانى رضا شاھ ائلەدى. او، شاھ اولاندىن سونرا مازاندىن گىندىكاپوسون و اېرانىن باشقا آباد كىدىلرىنى صاحبلىرىنىن ائىدىن ائىب اۆز تروپىنى جوخالماغا باشلادى. انزۇلېنى اۆز ادىلە آدلاندىرىنى كېمى اورمىش شېرىنىن ادىنى دا رضائىيە آدلاندىردې. ئېرانىن بۇيۇك خىيالىلارنى دا بېلوي سولالىلرىنىن آدلارى ابلە عوض ائدى.

جليل و خليل ايلە بىرلىكە خىيالىدا كىرىدىك. يانمىزدان اورتا ياشلى آرىق و بىلى بو كۆلموش بىر نفرىن اۆتدوگونو گۆردوم. اونون ھالى چوخ پىس اېدى. آغزىنىن، بورنۇن سويو بىر جىرىنە قارىشىدى. تېرەيە-تېرەيە، بىخىلا-بىخىلا يول كىدىردى. خستە اولدوغونو باشا دوشوب يازىغىم كىدى. اۆز-اۆزۈمە سۇال وئىردىمكى، نە اوجون بونو خستە خانايلا پارمىرلار؟ جليل منىم ماراقلانماغىمى گۆروب دىدى:

- نىيە تەجب ائدىرسن؟ او، خستە دىيىل، تىركىدىر.

من تىرك كىمەسىنى ائشيتمىشدىم، آمما تىركىنىن نە اولدوغونو بىلمىردىم. جليل منى باشا سالىدى:

- اونون تىرك چكە واخى كىچىر.

- بس ايندى بو كىشى ھارا كىتمەك اىستەير؟

- يېنى تىرك خانايلا كىدىر.

من ماراقلانمىشدىم. بونا گۆرە دە اونو تەقېب ائتمەك باشلادىق. بىز 50 ادىم اونون دالىنجا ھرىكەت ائدىردىك. قاپىسى خىيالىلا آچىلان بىر دوكانا كىردى. بورا قەۋەخانە ئېرىدىلر. آمما قەۋەدن ياشقا ھىر نە دىسن وار اېدى. قاپىدا دايانېب اچىرى باخماغا باشلادىق. قەۋەخانە توستو ايلە دولو اېدى. تاختا چارپايىلارنى اوستۇندە بىر نچە مائىقال قويولموشدو. تىركىلار مائىقالارنى باشىنا توپلاشېب ائلىرىندە چوبوغا بنزر بىر شىئى سوموروردولار. اچىرى كىرن يېنى شىئى ايلە قەۋەخانە صاحىبىنىن سىلىرى وچالدى. اونو اچىرىيە بوراخماق اىستەمىردىلر. تىركىن ھواسىندىن اۆزۈنو ايتىرەن آدم جىنىدىن پول چىخارىب وئىرىدىن سونرا مائىقال باشىنا كىچمەكە اجازە وئىردىلر. اويلاش-اواش ھاللاندى. بو منظرەنى گۆرىدىن سونرا اۆز خىيالارىمىن اچىنىدە غرق اولموشدوم. گۆر دوكلرىمىن ھامىسى منىم اوجون يېنى اېدى. بونلار مە فاجعە كىمى گۆرونوردو. مشھور

ناغيلمیزدا «ملیک محمد» کیمی ایشتیقلی دونیادان قار انلیق
دونیاادوشموشدوم. ملیک محمد قار انلیق دونیادان ایشتیقلی دونیا
چیخابیلدی. بس مننجه؟ منه ائله گلیردی کی، دوشدویوم قویو
ناغیلداکی قویودان داها دریندیر و بوندان سونرا باشیما گلن ماجرالار
بوندان دا آغیر اولاجاقدیر. یلواش یلواش اوزومو بئله عیبهرلیگه
حاضر لامالی ایدیم.

آخشام قاش قارالاندا ائوه قایتدیق. بیر یئرده یاشادیغیمیز
قونشولاریمیز دا ائوده ایدیلر. شلمدان سونرا یئنه صحبتلر اوزاندی.
جلیلین عیسی اوغلو رحیم ده بیزیمله اولوردو. باکی دا 10 ایلیک
مکتبی قورتاریب بیر ایل بوندان اول معلم اولموشدو. اویننی
ائولنمیشدی. 25 یاشی اولاردی. آما باکی دان الی بوش گلمیشدی.
حتی کنده گئتمگه یول خرجی یوخ ایدی. او دئییردی انزه لیده گونو
دورد قیرانا بیر ایش تاپیب، آما ایکی کونوللو ایدی. بیلیردی بو
ایشین دالینجا گئتسین یا یوخ. آخی 10 ایل درس اوخویوب معلمیک
اادن بیر شخص نجه ساده عمله لیک ائتسین. اثره سی گون آتام کنده
کاریمیزا گلمه یین شئیلریمیزی ساتماق اوچون بازارا آراجاغینی
بیلدیرهلدندی کی، کنده گئتمک اوچون یول پولوموز یوخدور. بو
خیالارلا یاتماغا حاضرلاشدیق. بیز ایرانا وارد اولاندا شمسی تاریخ
ایله 1317، میلادی تاریخ ایله 1938- جی ایل ایدی. غازیاندان
انزه لیه گیرنده ایندی ده توران بیر کورپو وار ایدی. بوکورپو
«مرداب» آدلی کورفزی اوستونده تیکلمیشدی. بویوک گملر اونون
آلتیندان کچنده کورپو اورتادان ایکی یه بولونوب یوخاری قالخیردی.
اونون انزه لی سمتینده گئنیش بیر میدان وار ایدی. بیزیم اجاره
ائتدیگیمیز ائو ده اونون یانیندا یئرله شیردی. بورا انزه لینین مشهور
بازاری ایدی. باکی دان گلن مهاجرلر اوز ساتیلمالی ماللارینی
بوردا ساتیپ قویموشدولار. بو بازار ایندی بویوک اهمیته مالیک ایدی.
بازار گونو گوندن گئنیشله ییردی. تجارت دونیاسیندان خبرسیر
مهاجرلرین ماللارینی اوجوز قیمتله آماق اوچون تهران و اطراف
شهرلردن گلن دلالار بازار باری اوز آلرینه آلمیشدی.
مهاجرلری اوزاقدان تانیماق آسان اولوردو، چونکی اونلارین
اوزلرینه مخصوص گئیملری وداورانیشلاری وار ایدی. دلالار
مهاجرلری هر یئرده گورسئیدیلر، اطرافینی آلیب هر جور ساتمالی
ماللارینی آماغا حاضر اولدوقلارینی بیلدیریردی. بئله بیر
بازاردا، یاشادیغیمیز ائوین قاباغیندا یئره بیر ادیال سالیب ساتمالی
شئیلریمیزی اوستونده دوشه میشدیک. ادکالون، عطر، چینی قاب،
استکان خعلکی، خز پالتو، چاپنیک، قوری و باشقا شئیلردن عبارت
ایدی. آتامین باکی دا منه آلدیغی قوزو دریسیندن تیکلمیش گوموشی
خز پنجه گی بیرینجی دفعه اولاراق اینیمه گئییب ساتمالی ماللارین
یانیندا دایانمیشدیم. دؤوره مه ییغیلان آداملار هر شئیدن اول

اگنیمده کی گوموشو پئنجیه تاماشا ائدیر دیر. هامین گوزلری منه دیکلمیشدی. من ایسه پشیمان ایدیم، فکر ائدیر دیم کی، بو پئنجیه گه ائوده قویوب گلسئیدیم، بوندان یاخشی اولاردی. چونکی مشتریلرین بو حسرتلی باخیشیلاریندان نگران ایدیم. آتام اوز کندلیلریمیزله نئجه آدیم کناردا صحبت ائدیردی. بو آندا گئیملی، بز نمیش، دوز نمیش بیر جنئلن، یانیندا من یاشدا اولان او غلو گوروندو. بو آغا ائنییه راه. راه قیرمیزی قالوستوک باغلامیشدی. عینه گه و پئنجیه گینین قولوندان ائشیگه چیخمیش کؤینه گینین دوگمه لری قیزیل کیمی پاریلدا بیردی. او ساتیلان شئیلری نظر دن کئچیر یردی. او غلنون گوزلری اگنیمده کی گوموشو خز پئنجیه گه دیکلمیشدی. او غلان آتاسینین قولونو دار تیپ گوموشو پئنجیه گه اونا گؤستر دی. بو منه خطر علامتی ایدی. آتاسی اگنیمه باخدی. ائله بیل او دا بهینمیشدی. فارسجا منه نه دئدیسه باشادوشمه دیم. او بونو آنلایب یاری فارسی یاری تورکی دئدی:

- اگنیمده کی او پئنجیه یی ساتیر سانی؟

- یوخ، ساتماق اوچون اولسایدی، اگنیمه گئیمز دیم.

مسئله گئتدی که بویور دو. آتامین بو احوالاتدان خبردار اولماغیندان قور خور دوم. جاماعاتی باشیمدان داغیتماق اوچون اظر اقیما بیغیلانلارا دئدیم:

- نه ایستیهیر سینیز؟ گئدین. من هئج نه ساتماق ایستهمیرم.

جنئلن کیشی او غلونا دئدی:

- ساتماق ایستهمیر.

او غلان آغلاماغا باشلادی، آتاسینا دئدی:

- نه قیمته اولور سا، گرک آلاسان.

آتاسی منه دؤنوب جنئلندن بوللارین چیاریب گؤستر دی:

- قیمتی نه قدر دیر سه، من ایکی برابر وئرمگه حاضر ام. 50 تومن یاخشیدیر می؟

- یوخ! ساتمیر ام، ساتیلما لی اولسایدی اگنیمه گئیمز دیم.

آتاسی او غلونو چوخ سئویدیکیندن اونون آرزولارینی یئرینه یئتیر مک اوچون هر ایش گورمگه حاضر ایدی. من ایسه گوموشو

پنجەيى اونلار يىن ھامىسىندىن چوڭايتىۋېتىدۇ. جاماعات باشىمىزدا
يېغىلىشىدى. اوغلان ايسە آغلاماقدا ايدى. بو زامان آرايا بىر دللال
سوڭولدى. سودانى بارىشىدىرماق اوچون احوالاتى اۆىرەنىپ،
اوغلانىن آتاسىنىن ائىندەكى 50 تومنى آلىپ منىم اووچوما باسدى:

- ياخشى پول وئىر، نچە برابر اونون قىمتىدىر، آلاە خىر
وئىسىن.

اۆز اگنىمىن پالتارىدىر، ساتماق ايتىمىرم.

اوغلان آغلاماقدا ايدى. آتاسى اونا نصىحت وئىرەك، «آغلاما من
پارىسدىن اوندان ياخشىسىن آلىپ كىتىرم»، دىيىردى.

اوغلان ايسە بو سۆزلەر باخمايلاق گۆزلىرىنىن قوراسىن
تۆكوردى. بو آندا آتامىمىز كەنى گۆروب، احوالاتى مندىن سوروشىدۇ.
دندىم:

- بىر خىر بوخورد، اگنىمدەكى پنجەگى آماق ايتىمىرلر.

اوغلانىن آتاسى آتامى گۆروب؛ «بو سىزىن اوغلونوزدور؟»، دئە
سوروشىدۇ.

- بلى منىم اوغلومدور.

- منىم اوغلام باياقدان بوينوما مېنىپ، دئىر كى، سىزىن اوغلانىن
گنىدىگى پنجەيى اونا آلىم. ايندى من حاضرام ايكى برابر قىمتە آلام.
بويور، بو دا 50 تومن.

آتام دا منىم سۆزلىرىمى تصدىق ائىپ دندى:

- خىر ساتىلمالى مال دئىل. او پنجك اوغلامون اۆزونوندور،
مگر گۆرمورسن گنىپ اگنىه.

بو آندا بىر آزدانىن ائىندە دگەنك باشىمىزدا يېغىلان آدمالارى
آرالاپ اچەرى سوڭولدى:

- نه خبردىر؟ نه اوچون داغىلىپ گنىمىرسىنىز؟

جنىلمىن آزدانى گۆرن كىمى گۆزلىرى گولدى. احوالاتى بىلىدىن
سونرا آتامى وادار ائىدىردى كى، آزدانىن سۆزلىرىنە قولاق آسىپ
معاملە ائەسىن. آتام دا بوخ دئىردى. اوغلان گۆزلىرىنىن ياشىن سىلە.

سېلە منە غىزىلە باخىردى. اتاسى اوغلونو آغلار گۆرنىدە ناراحات اولوردو. من ايسە آتامىن اونلار ا يوخ دئيىب رد جاوابى وئردىگىنە گۆره فخر اندىردىم. باجارا بىلسىدىم قوجا قلايىب اوپىردىم آتامى. دللال ھلە دە ال چكىردى. بىزى سوودا لاشىدىرماق ايسىتەيىردى. آزدان آرامىزدان چىخىپ معركەيە ياخىن لاشان بىر افسرىن قاباغىندا خبردار دوروب اونا گزارش وئردى. افسر گليب آغانى گۆرەن كىمى اووزونو ايتىردى. الينى قولايغىنىن دىيىنە آپارىپ اوخلوو كىمى دومدوز خبردار داياندى و؛ «بلى قوربان!»، دئيىب اونىدان جاواب گۆزلىدى. «گۆرەسن بو كىمدىر؟»، دئيە اووز اووزومە دوشوندوم. حالىم گندىكجە خار ايلاشىردى. اوغلان داھا آغلامىردى. افسرلە آتاسىنىن آراسىندا گئىدن صحبە قىلماق آسىردى. اووز-اووزومە دئيىردىم كى، گۆرەسن پىنچەگى منىم الىمدن آلاچاقلارمى؟ بو سوئالا اووزوم جاواب وئىرەرك «يوخ، راضى اولمارام گوموشو پىنچەگى الىمدن وئرىم.»، دئيىردىم. افسر آغايىلە صحبتىنى قورتاردىقدان سونرا آتامى بىر طرفە چكىپ دئدى:

- سىن بونو تانىمىرسان! بو ائلە خاندىر كى، اونون آدى چكىلىندە بونون گىلانلى لار تىر تىر اسىر. اونونلا طرف اولسان، منىملە طرف اولاجاقسان. آتام جاواب وئردى:

- او اووزونە خاندىر، اونونلا منىم نە ايشىم؟ مال منىمدىر اختىارى دا منىملەدىر. ساتماق ايسىتەمىرم.

افسر دىشلىرىنى قىچىردىپ دئدى:

- بىس ائلە.

جلىلىن آتاسى جىرايىل كىشى آتامىن يانىنا گليب سوروشدو:

- آغا مىر حسن سىن انزەلىدن شەرلرىن بىرىنە گندەجكس يا كندە؟

- كندە.

- رحمتلىگىن اوغلو بو پىنچك كند يئرىندە بىر آي دا داوام ائتمىز. اونون توكلرى نىچە گونون عرضىندە چالى تىكانلارنىنا ايليشىپ آرادان گندەجك. اونون سەئوئىرەجگى پولا اون دست پالتار آلارسان.

آتام يوشالمىشدى. قلىبىم دويونمگە باشلادى. آتام گۆزلىرىمە باخاندا نە دىمك ايسىتەدىگىنى بىلدىم. اودور كى، آتام دئدىم:

- من بو پىنچەگى اگنىمدن چىخارمايلاچام.

اوغلانين گۆز ياشلاري قورويوب عوضينده دوداقلاريندا شىن
 تبسم اويناشيريدي. بىر از بوندان قىلاق او اغلايىردى، ايندى ايسه من
 اغلايىردىم. فرقيميز بو ايدى كي، او آشكار اغلايىردى. من ايسه
 ايچيمده. نفرت تامام وجودومو بوروموشدو. اوغلانين اوستونه اتىلىپ
 اونو بوغماق ايستهيىردىم. گۆزلىرىم اونون گۆزلىرىنه ساتاشىدى.
 اودىلىنى اغزىندان چىخارديپ، منه دوداق بوزدو. او، بونونلا دئمك
 استهيريدي كي، گۆردون، من غلب گلدىم. ايكنجى دفعه دوداقلاريني
 بوزنده داها دۆزه بيلمەيدىم. فرصتي الدن وئرمەيىپ چەنەسىنه بىر
 يوموروق ايليشديرديم. اوغلان يئره اشىدى. اراقارىشىدى. بو آندا
 آزدانين دگەنگى باشىما ائىدى. ايكنجى دگەنگى ده
 اسيرگەمدى. افسرده سيلله و تپىكلە منى قارشىلاىدى. بىزى كلانتريه
 آپارديلار. باشىم ايكي يئردن شيشمىشىدى، برك اغرييردى. او اخشامى
 بىزى حبسه سالدیلار، گنجەنى صبحه قدر جوجولرىن اليندن
 گۆزلىرىمىزى يوما بيلمەيدىك. اتمام منى هي دانلايىردى كي، نه
 اوچون خانين اوغلونو ووردوم. امما من كۆتك يئمەگيمە باخمايلاق
 خانين اوغلونو وورماغىما گۆره سئوينىردىم. من بو ايشى
 گۆرمەسئيدىم، عۆمرومون اخيرىنا قدر عذاب چكرديم. گوموشو پىنجك
 هله اگنيمده ايدى. اخيري نه اولاجاغىنى بيلمىردىم. والوديانين دئديگى
 سۆزلر يادىما دوشموشدو. دئمك ايراندا كاسىب اوشاقلارينا
 درس اوخوماق امكانى اولمادىغي كيمي يئنى ياراشىقلى پالتار گنيمك
 امكانى دا يوخموش. زنداندا بىزدن باشقا ادام يوخ ايدى. ياي اولدوغونا
 گۆره يئرميز ايسى و رطوبتلى ايدى. بىز انزەلى نين هاواسينا عادت
 ائتمەديگىمىزه گۆره ناراحات ايدىك. بئله ليكلە سحره چىخدىق. بىر
 آزدان سونرا بىزى رئيس كلانتري نين اوتاغىنا گتيردىلر.
 رئيس يوخاري باشدا ميزين آرخاسيندا اوتورموشدو. خان ايله اوغلو
 دا يانيندا ايدىلر. بىر جىرلرله دئيىپ گولوردولر. اوتاغا گىردىگىمىزى
 گۆرن خان قاشقا باقلي نظرلە باخىپ باش بارماغىنى بىزه طرف
 اوزادىپ دئدى:

- سىز شوروي جاسوسلاري ائله بيليرسىز كي، بو مملكتين
 صاحبي يوخدور؟ بوجور دوشونسىز سهو ائديرسىز. ايرانين عدالتلى
 شاهي وار، ايرانين قانونو وار. ايرانى اوازادان جاسوسلارين
 قولاريني ديبىندن كسەريك. هله جاسوسلوق ائتمەگىنيز بس دئيىل
 بوينويوغونلوق ائديپ اوغومو وورورسونوز؟ هله اينديە قدر منيم
 اوستومه ال قوزايان اولمايىبدير. او پىنجەگى منه ساتماساز زنداندا
 قالىپ چورويەجكسىز!

خان بوسۆزلرى دئيىپ يئرينده اوتوردو. اتمام عصبي حال
 كئچيرىردى. خانين سۆزلرى قورتاريدقان سونرا دئدى:

- اونداء، بيزيم عليهميزه دئىگىن سۆزلري گئري آلمالى سان. اونا گۆره كي، بيز نه جاسوسوق، نه ده بوينووغون. من ايگيرمي ايل قاباق آجلىق اليندن ديدرگين دوشوب بيز پارچا چۆره كدن اۆترو باكي يا گنتميشديم. وطنيمي سئومەسئيديم، اوردا قالار و ايرانا گلمزديم. ايندي گلمشيك. خوش گلييسيز دئمەين اوزونون اولسون، نه اوجون بو بهتانلاري بيزيم آديميزا ياخير سيز. من مالىمي ساتماق ايستەميرم، بو عدالت سيز ليكدير؟ سنين گوزون بو پئنجكده قاليبدير سا، آل!

آتام عصبى حالدا اگنيمده كي پئنجەگي دارتيب چىخارتدي و خانين اوستونه آتدي و «وطنى بئله بيلسئيديم ايرانا قايتماز ديم»، دئدي. پئنجك دۆز خانين او غلونون قوجاغينا دوشدو. اونون گوزلري گولدو. خان جئبيندن 4 عدد اونلوق چىخار ديب بيزيم اوستوموزه آتدي. كلانترى رئيسي ايله گۆرو شوب او غلو ايله بير ليكده گئتديلر. اونلار گئتديكن سونرا آتام كلانتره باخيب دئدي:

- ايندي بيزه اجازە وئرىرسينيز مي گئدك؟

رئيس پاياغيني ميزين اوستوندن گۆتوروب باشينا قوياقويا دئدي:

- هله سيزين گناهينيز پاك اولماييب!

بارماغي ايله زنگي باسدي. آردان ايچەري گيردي. دگەنكلە منيم باشيما ووران آردان ايددي. رئيس ايسە گئتدي. آردان آتامين اوزونه باخيب گولومسەيپردي. ائله بيل دوننكي آردان دئييلدي. قيافەسي عوض اولموشدو:

- دوغروسو سيزه يازيغيم گئير. مسافرسيز وطنيزه گنتمك ايستەيپرسيز. سيزين بارەنيزده رئيسلە دانيشميشام، گوج جلا ايله اونو راضي سالميشام. آخي سيز اوزونوز بيليرسيز گناهينيز بؤيوكدور و هر ايشين اوز يولو واردير!

آتام آردانين نه دئمك ايستەديگيني ياخشي بيليردي. او پول ايستەيپردي. آتام خانين وئردىگى 4 اونلوقدان بيريني آردانا طرف اوزاتدي.

- يوخ بو رئيسين شائينا ياراشماز. بير اونلوق دا لطف ائدين.

بير اونلوق دا آتامدان آلا-آلا سوزونون داليسي ني توتدو:

يانينداكى ديوارين اوستونه اتاندا باليغين اغزي چيريلدي و سويادوشدو. باليق يوخ اولدو. اطرافداكى اداملارين چوخو تاماشايا دورموشدولار. بير نفر دئدى:

- بو باليق يارالانيدير. اوزاغا گنده بيلمز.

هامينين گوزلري مردابدا ايدى. بير نفرين سسي اوجالدى:

- اودورها مردابين اورتاسيندا سويون اوزونه چيخيب.

همين قايقچي قايعي مردابين اورتاسينا هدايت ائتدى. امما باليغي توتا بيلميردى. او چاپالاييب قايقچينين اليندن چيخيردى. ايکينجي بير قايقچي كومهگينه گئتدى. ايكي طرفدن باليغي توتوب قايعين ايچينه ساليب، منيم يانينا گلدیلر. اولكي قايقچي دئدى:

- بيز اولماسايدىق سن بو باليغي مردابدان چيخاردا بيلمزدن بيز سندن ارتيق زحمت چکيشيك.

او، قايعيندا بير كيلو اغيرليغيندا اولان باليغي و بئش قران پول منه وئردى.

اورداكى باليقچيلار دئدىلر:

- راضي اولما، باليق سنيندير.

امما من اونلارين سوزلرينه اهميت وئرمهديم. آخي من باليغي باليقدان اوترو يوخ، تفريح اوچون توتوردوم.

انزلهيه گلديگيميزدن آلتى گون كچيردى. ساتيلمالي ماللاريميزي ساتيب قورتارميشديق. كنده گئتمگه حاضر لاشيرديق. امما بيزي سارابا اپارماغا يوك ماشيني تاپيلميردى. 1317- جي ايلده انزلهيه، حتي ايرانين باشقا شهرلرينده اوتوبوس ياسواري ماشينلار يوخ ايدى. اولسايدى دا تهراند، ياخود ديگر بويوك شهرلرده اولاييلردى.

باكي دان گلن مسافرلرين چوخلوغوندا انزلهيه يوك ماشيني تاپيلميردى. اودوركي، اتم واختينين چوخونو ماشين آختارماغا صرف ائديردي. هله انزلهيني ترك ائدهجهگيمز گون معلوم دئييلدي. بئله ليكله بيز انزلهيه 15 گون قالمالي اولدوق. آخشام چاغي ايدى. ايلبيسلرين نغمه سي هر طرفي بئرموشدو. هاوا ساكت ايدى. آغاجلارين يارياقلاري بئله اسميردى. 14 گنجه ليك آيين جمالي مردابين سولاريندا اويناشيردى. انويميزين قاباغينداكى بازارين هاي-

كۆيۈندىن خىبر يۈخ ايدى. بئله بىر آخشامدا بىر انۇدە ياشايان بئش عائله بىر يئردە شاملارنى يئىب صحبە باشلامىشىلار. رحيم ھلە بىزە قوشولمامىشدى. اۆز حيات يولداشى ايله چاي اچىردى. اونون سىنىيىنى ائشيتتىم. گئرىيە باخانددا الى ايله منە اشارە ائتتى. بىر آرسونرا صحبە مشغول اولدوق. من اوندان انزەلىدن ھارا گئدەجەگىنى خىبر ائلىم.

- دوغروسو ھلەلىك اۆزۈم دە بىلىمىرم. بو حاقدا مەتن قارار ا گلمەيمىش. آنجاق بونوبىلىم كى، من كندە گئتمە دە اوردا قالالا بىلمەيمىز. چونكى، كند ايشلىرىنە واردىيلىم. ھەر جور اولسا اۆزۈمۈ تىرىزە يا تھراندا يئتىرەلمىم. كندە قالانن اۆكۈزۈ، مال حيواني اولمايدىر كى، يئر شوملايىب اكىن اكسىن. بوندان علاوه ياشاماغا ائو دەلازىمىدىر و بونلارن ھامىسى پول طلب ائدىر. اليم بوش اولدوغونا گۆرە منىم كندە قالماغا امكانىم يۈخدور. ايش دالىسىنجا گئتمەلىم.

رحيم دونيا گۆرۈش اداملار كىمى دانىشيدى. ائله بىل گلەجگى الينن اچى كىمى بىلىردى. من باكىدا رحيمى اوزاقدان تانىيىردىم. اونونلا ھم صحبت اولمامىشدىم.

- رحيم آغا! كندىمىز بارەدە نە بىلىرسن؟

رحىمىن آلنىندا يارانان قىرىشلاردان درىن فىكرە گئتمەسىنى دويىدوم.

- بىز عايلەمىزلە باكىدا گئندە آلتى ياشىم اولاردى. كندىمىز زنگىل آباد او زامان اولدوغو كىمى يادىما گلىر. آجى چاي اونون كنارىندان آخىر. آما بو چايىن اونا ھئج بىر خىرى يۈخدور. چونكى اونون ياتاغي كندىن سۇطھىندن آشاغىدىر. ياشىللىقدان علامت يۈخدور. كندە بىر آغاج دا اولسون بئله گۆزە گۆرونمور. كىچىك بىر كندا اولدوغونا باخمايلاق آغىلا سىغمايان گوللو، چىچكلى كۆۈشنى واردىر. كندىن سويى اولمايدىغانن اكىن و زمىلرىن بىتمەسى ياغىشىن ياغماسىنا باغلى ايدى. ياغىش اولماسا، جەننم اوندان ياخشىدىر.

رحىم درىن كدرلە دانىشيدى. اوندان اۆرنەملى سۆزۈم چۈخ ايدى:

- دئىرلر ھەر كندىن اۆزۈنۈن اربابى واردىر، ائلەدىرمى؟

- حتى اوتوز قىرخ پارچا كندلرى اولان اربابلار واردىر. ائله اربابلار دا واردىر كى، اۆز كندلرىنە نە آياق باسىبلار، نە دە آدلارنى بىلىرلر. فقط اونلارنى مباحىرلرى كندلرى اداره ائدىر. ھەر مباحىرىن

اۆزۈنە مەخسۇس پاكىزلارنى ۋار كىي، تامام بونلارنى
ھامىسىنى يىمەك، ياتماق ۋە باشقا خىللىرىنى كىلىپلەردىن ئالار. بىزىم
كىلىمىز دە قاندا بوجور ايدى. ھەر گون بىر ئۇدون اربابىن مېاشىر ۋە
پاكىز لاينا سحر، ناھار، شام يىمەكلىرى پارمىلى ايدى. بو يىمەكلىر اشاغى
سۇتچە اولسا، ۋاي ئۇ صاحىبىنىن ھالىنا اولاجاق ۋە شاللاق باشىنىن
اوستۇندە اويناياچاقىدى. بونلاردان باشقا كىلىپلەر اربابا قوزۇ، تويۇق ۋە
س. ۋ. گىلەر ۋ. ئىلمى ايدىلەر. مېاشىرلەر كىلىپلەردىن اوتاغىندا قالاردى.
كىلىپلەردە دا اوتاغىن كراپەسىنى كىلىپلەردىن اونا قات ارقىق آلاردى. ھە
يورغان دۇشەنلەرنى كراپەسى ايرى ايدى. مېاشىر خىمىندە تاخىلى
دۇر دۇشەن بولۇپ بىر خىمىنىنى بېرە ادى ايلە اربابا بىرىدى.
بىلەنلەكە باشقا خىللىرى دە ھىساب ائىندە كىلىپلەرنى مەھسۇلۇنون
يارىسى اربابىن انبارىنا كىلىپلەردى.

رحىم ماراقلا قولاق ائىدىگىمى گۇرۇپ، مېنى اطرافلى شىكىلدە باشا
سالماغا سەي ائىدىردى. سۇال ۋ. ئىردىم:

- سىز ائىلى ياشىندا ايكىن اىگىرمى بىش ايل بوندىن قاباق شاھىد
اولدۇغونۇز احوالاتلار نەجەدە ياخشى يادىنىزدا قالىپىدىر؟

جاۋاب ۋ. ئىردى:

- مەن اوز زامانلار كىلىپلەردە اولاندا بو قانۇن قاندا لارى اولدۇغۇ كىمى
درك ائىدە بىلمىرىم. دىدىكلىرىمى ائام باكىدا مەنە دانىشىپىدىر. ائما مەن
بونلارنى ھامىسىنا اينانيرام. بو بارەدە كىتابلاردا دا اوخۇموشام. بو،
ھىچ دە غرىپە دىيىلىپىر. شاھلىق ائىلىدە اداره اولۇنغان بىر مەلىكە
بوندىن ياخشى اولما بىلمىز. چونكى شاھلارنى دا اربابلار
قورۇپ ساقلاپىر كىي، اونون ھامىسىنى ائىلىندا اۆز ظەلمكار
خىللىرىنى داۋام ائىدىر سىنلەر. نەقدەر خالقلارنى اراسىندا بىرلىك
بوخدور، ايران اولدۇغۇ كىمى دە قالاچاقىدىر. ائماز ائامان گىتىپچە
عوض اولماقچىدىر. دۇنيادا باش ۋ. ئىرنەن ائىللار خالقلارنى
گۇزلىرىنى اچىپىدىر. زامان گىلەر ايرانلاردا غەلىت بوخوسوندىن
اوپانىپ بىرلىك ياراتماقچىلاۋزلىرىنى شاھىنشاھلىق ۋە اربابلار
اھسۇلۇندىن خلاص ائىدىپ، ياخالارنى بو انگىللىرىن ائىلىدىن
قورتارماقچىلار.

رحىم آغا ايلە ھىبىتىمىز اوزاندى. ھامى ياتماغا ھاضىر لاشىردى.
ھاۋا رطوبىلى ايدى. اوستۇمە نازىك بىر مەلفە چىپ اوزانمىشىدىم. بىر
آز سونرا ياتانلارنى خورۇلتۇسۇ گىتىپچە اوجالىردى. مەنىم بوخۇم
گىمىردى. گۇزلىرىمى تاۋانا دىكىپ فېكىر عالمىندە ايدىم. رحىم آغانىن
دىدىگى سۇزلىر يادىمدىن چىقىرىدى. كىلىمىزنى گۇرۇمكە تەسىردىم. بو

بارەدە ئىشەندىگىم حەقىقەتلىرى ئۆز گۆزلىرىمگە گۆرۈپ كەلگەندە باشىما
گلەن كەندە ھاياتىنىڭ ئىشەنچىسىنىڭ قارشىسىنىڭداكى چىنلىقلىرى
ئۆزۈمگە ھازىرلا مالىيە ئىدىم. گۆمۈشۈ پىئىچىك ھالەتتە مەن بىر
تەجرىبە ئىدى. كەلگۈچىدە چىكىدىگىم بىر گۆمۈشۈ ھەپتە ئىچىدە قارا-
قۇرغۇدەن چىخارمىشىدى. ئۆزۈمگە كەلگەندە ھازىرلا مالىيە ئىدىم. بۆسۈم
گەلەردى. خەلپىلەردىم ئۆزۈمگە نە ئىكەن بۆسۈمگە بۆسۈمگە بۆسۈمگە
خوشۇما دا گەلەردى. بۆسۈمگە بۆسۈمگە بۆسۈمگە بۆسۈمگە بۆسۈمگە
مەھەلە ھەپتە ئىچىدە بۆسۈمگە بۆسۈمگە بۆسۈمگە بۆسۈمگە بۆسۈمگە
بۆسۈمگە بۆسۈمگە بۆسۈمگە بۆسۈمگە بۆسۈمگە بۆسۈمگە بۆسۈمگە
سۆھبەتلى ئىدىم. ئىكەن بۆسۈمگە بۆسۈمگە بۆسۈمگە بۆسۈمگە بۆسۈمگە

بيري هامار و صاف يول ايدي. بو يولون آخيري گئتديكجه
قار انليقلاردا ايثير، دومانليقلار اوور و نوردو. بو او دئمك ايدي كي،
گلهجكده هر كسین باشيما بير قاپاز ووروب آز ادليغي مي اليمدن آلاجاق،
منسه دينمه ييب، او نونده تعظيم ائدجايم.